

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
TİCARET HUKUKU BİLİM DALI**

**AZERBAYCAN VE TÜRK HUKUKUNDA
ÇEKTE İBRAZ VE ÖDEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Zaur KHALİLOV**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yadigar İZMİRLİ**

ANKARA – 2007

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ZAUER KHALİLOV'a ait "Azerbaycan ve Türk hukukunda çekte ibraz ve ödeme" adlı çalışma, jürimiz tarafından Özel hukuk Anabilim Dalı Ticaret Hukuku Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye.....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye.....

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR CETVELİ.....	vi
AZERBAYCAN HUKUKNDAKİ BAZI KAVRAMLARIN TÜRKÇE KARŞILIĞI.....	viii
GİRİŞ.....	1

I BÖLÜM

GENEL OLARAK ÇEK KAVRAMI

A. ÇEK KAVRAMI.....	3
1. Çekle İlgili Düzenlemelerin Tarihçesi.....	4
a. Türk Hukukunda Çekle İlgili Düzenlemelerin Tarihçesi.....	5
b. Azerbaycan Hukukunda Çekle İlgili Düzenlemelerin Tarihçesi.....	8
2. Çekin Tanımı.....	11
B. ÇEKİN HUKUKİ NİTELİĞİ.....	12
C. ÇEKİN EKONOMİK ÖNEMİ.....	16
1. Çek Kullananlar Yönünden.....	18
2. Bankalar Yönünden.....	19
3. Ülke Yönünden.....	21

II BÖLÜM

TÜRK VE AZERBAYCAN HUKUKLARINDA ÇEKİN İBRAZI

I- TÜRK HUKUKUNDA ÇEKİN İBRAZI.....	23
İBRAZIN NİTELİĞİ.....	23
B. İBRAZA YETKİLİ KİŞİLER.....	26
1. Nama Yazılı Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler.....	26
2. Emre Yazılı Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler.....	27
3. Hamile Yazılı Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler.....	28
C. MUHATAP OLMA EHLİYETİ BAKIMINDAN BAŞLICA SİSTEMLER.....	29
1. Serbesti Sistem.....	29
2. Bankerlik Sistemi	30
3. Banka Sistemi.....	30
D. İBRAZ YERİ.....	30

1. Türk Ticaret Kanununun Kabul Ettiği Sistem.....	31
a. Çekin Bankaya İbrazi.....	31
b. Çekin Takas Odasına İbrazi.....	35
2. Adresli ve İkametgâhlı Çekler.....	37
E. İBRAZ SÜRELERİ.....	39
1. İbraz Sürelerinin Hukuki Niteliği.....	44
a. İbraz Süresinin Özel Hukuktaki Diğer Süre Kavramlarından Farkı.....	45
aa. İbraz Süresi – Vade.....	45
bb. İbraz Süresi – Zamanaşımı.....	46
b. Sonuç.....	46
2. İbraz Sürelerinin Başlangıcı.....	47
a. TTK m. 708/f.4 – TTK. m. 729 un Karşılaştırılması.....	47
b. İleri Tanzimli Çeklerde İbraz Sürelerinin Başlangıcı.....	49
c. İbraz Zamanı.....	50
3. İbraz Sürelerinin Uzatılıp, Kısaltılması	50
a. Filli Olarak	51
b. Mücbir Sebep Dolayısıyla.....	52
4. Çekte Vade Sorunu.....	54
F. İBRAZIN SONUÇLARI.....	55
1. İbraz Süresinde Yapılmışsa.....	55
2. İbraz Süresi İçinde Yapılmamışsa.....	57
II AZERBAIJAN HUKUKUNDA ÇEKİN İBRAZI	59
A. İBRAZIN NİTELİĞİ.....	59
İBRAZA YETKİLİ KİŞİLER.....	60
1. Adli Çeklerde (Nama Yazılı) Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler.....	61
2. Orderli (Emre Yazılı) Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler.....	62
3. Adli (Hemile Yazılı) Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler.....	63
İBRAZ YERİ.....	64
D. İBRAZ SÜRELERİ.....	66
1. İbraz Sürelerinin Hukuki Niteliği.....	68
2. İbraz Sürelerinin Başlangıcı.....	68
3. İbraz Sürelerinin Uzatılıp, Kısaltılması	70

a. Filli Olarak	70
b. Mücbir Sebep Dolayısıyla.....	71
4. Çekte Vade Sorunu.....	72
E. İBRAZIN SONUÇLARI.....	72
1. İbraz Süresinde Yapılmışsa.....	73
2. İbraz Süresi İçinde Yapılmamışsa.....	74

III BÖLÜM

TÜRK VE AZERBAYCAN HUKUKLARINDA ÇEKİN ÖDENMESİ

I – ÖDEMEDEKİ ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN BAZI ÇEK TÜRLERİ.....	77
A. GENEL OLARAK.....	77
B. ÇİZGİLİ ÇEKLER.....	77
1. Türk Hukukunda Çizgili Çekler.....	78
a. Umumi Çizgili Çek.....	79
b. Özel Çizgili Çek.....	80
2. Azerbaycan Hukukunda Çizgili Çekler.....	81
a. Umumi Çizgili Çek.....	82
b. Özel Çizgili Çek.....	83
C. MAHSUP ÇEKLER	83
1. Türk Hukukunda Mahsup Çekler.....	84
2. Azerbaycan Hukukunda Mahsup (hesaplaşma) Çekler.....	85
II - TÜRK HUKUKUNDA ÖDEME.....	87
A. MUHATAP BANKANIN ÇEKİ ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜ.....	87
1- TTK' a göre Muhatabın Ödeme Yükümlülüğü.....	87
2- 3167 sayılı Kanuna Göre Ödeme Yükümlülüğü.....	89
3- Çekin Muhatap Bankanın Hesabının Bulunduğu Şubeye İbrazı Halinde Ödeme.....	91
a. Şubenin Göz Önünde Tutacağı Esaslar.....	91
b. Tamamen veya Kısmen Çekin bankada Alıkonulması.....	92
4- Çekin Muhatap Bankanın Diğer Bir şubesine İbrazı Halinde Ödeme.....	93

a. Çekin Provizyon Alınarak Muhatap Bankanın Başka Şubesince Ödenmesi.....	94
b. Çekin Provizyon Alınmadan Ödenmesi.....	95
c. Çekin Muhatap Bankanın Diğer bir Şubesine Tahsil ve Temlik Ciro suyla verilmesi.....	96
5- Çeki Ödeyen Muhatap Bankanın Keşideciye Rücu	97
B. MUHATAP BANKANIN ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BULUNMADIĞI HALLER.....	97
1- Genel Olarak.....	98
2- İbraz Süresinin Geçmiş Olması.....	99
3- Çekten Cayma.....	99
4- Keşidecin Çekin Rıza Hilafına Elinden Çıktığını Bildirerek Ödeme Yasağı Getirilmesi.....	102
5- Çek Çekilen Hesap Üzerinde Rehin, Haciz veya İhtiyati Tedbir Bulunması.....	104
6- Çekin Sahte veya Tahrif Edilmiş Olması.....	105
C. ÇEKİ ÖDEMENİN SONUÇLARI.....	107
III- AZERBAIJAN HUKUKUNDA ÖDEME.....	110
A. MUHATAP BANKANIN ÇEKİ ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜ.....	110
1. Azerbaycan Mülki Mecellesine Göre Ödeme Yükümlülüğü.....	111
2. Çeklerin Dövriyesi Hakkında Esasname' ye Göre Ödeme Yükümlülüğü.....	112
3. Çekin Muhatap Bankaya İbrazı Halinde Ödeme.....	113
a. Bankanın Göz Önünde Tutacağı Esaslar.....	114
b. Bankanın Diğer Bir Şubesine Tahsil ve Temlik Ciro suyla Verilmesi.....	114
4. Çeki Ödeyen Muhatap Bankanın Keşideciye Rücu.....	115
B. MUHATAP BANKANIN ÇEKİ ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BULUNMADIĞI HALLER.....	116
1- Genel Olarak.....	116
2- İbraz Sürelerinin Geçmiş Olması.....	117

3- Çekten Cayma.....	118
4- Keşidecinin Çekin rıza Hilafına Elinden Çıktığı Bildirerek Ödeme Yasağı Getirilmesi.....	118
5- Çek Çekişen Hesap Üzerinden Rehin, Haciz veya İhtiyati Tedbir bulunması.....	120
6- Çekin Sahte veya Tahrif Edilmiş Olması.....	121
C. ÖDEMEMENİN SONUÇLARI.....	122
SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA.....	129
ÖZET.....	134
ABSTRACT.....	135

KISALTMALAR CETVELİ

age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
agt	: adı geçen tez
AMM	: Azərbaycan Mülki Məcəlləsi
ARMH	: Azərbaycan Respublikası Mülki Hukuku
ARKTKEAQ	: Azərbaycan Respublikasının kredit təşkilatlarında Kassa Emeliyatlarının Aparılması Qaydaları
B	: Bası
BK	: Borçlar Kanunu
bkz	: bakınız
BTHE	: Bankacılık ve Ticaret Hukuku Enstitüsü
BATIDER	: Bankacılık ve Ticaret Hukuku Enstitüsü Dergisi
C	: Cilt
CD	: Ceza Dairesi
ÇDHE	: Çeklerin Dövriyyəsi Hakkında Esasname (Azərbaycan)
Çek K	: 3167 sayılı Çek Kanunu
dpn	: dipnot
E	: Esas
f	: fıkra
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

İİK	: İcra İflas Kanunu
HD	: Hukuk Dairesi
HGK	: Hukuk Genel Kurulu
K	: Karar
m	: madde
MK	: Medeni Kanunu
MQİHQ	: Mahkeme Qerarlarının İcrası Haqqında Qanun (Azerbaycan)
N	: numara
RG	: Resmi Gazete
s	: sayfa
S	: Sayı
SSR	: Sovet Sosialist Respublikası (Sovet Sosialist Cumhuriyeti)
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
Tic	: Ticaret
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
vd	: ve devamı
Yarg	: Yargıtay

Azerbaycan Hukukundaki Bazı Kavramların Türkçe Karşılığı

Adlı senet	: Nama yazılı senet
Adsız senet	: Hamiline yazılı senet
Aksept	: Kabul
Akseptant	: Kabul eden muhatap
Blanklı İndossament	: Beyaz ciro
Esassız Varlanma	: Sebepsiz Zenginleşme
Qiyetli Kağız	: Kıymetli Evrak
İndossament	: Ciro
İndossant	: Ciranta
Köçürme Vekseli	: Poliçe
Orderli İndossament	: Tam ciro
Orderli Senet	: Emre yazılı senet
Ödeme Senetleri	: Kambiyo Senetleri
Ödeyici	: Muhatap
Ödeme günü	: Vade
Talebin Güzeşti	: Alacağın temliki

GİRİŞ

Çek, serbest piyasa sisteminde, ekonomik işlevi itibariyle ödemelerin süratli ve güvenli bir şekilde yapılmasını sağlayan bir ödeme aracıdır. Kapitalist sistemin gerektirdiği serbest piyasa koşullarında büyük meblağların nakdi tediyesinin zorluğunu önleyebilen çek, şahıslar açısından faydalı olmasının yanı sıra, ülke açısından da tasarrufun artmasına, paranın dolaşımına katkıda bulunmaktadır. Oysa iktisadi değerlerin parayla ifade edildiği nakdi mübadele ekonomilerinde para değerinin sürekli değişmesi, bir taraftan paranın mübadele fonksiyonun ve değer saklama fonksiyonunun işlemez hale gelmesine yol açarken; diğer taraftan da gelir ve servet dağılımı üzerinde adil olmayan sonuçlara yol açmaktadır. Para değerindeki değişimler, haksız kazançlara ve hakkaniyete uygun olmayan zararlara da sebebiyet verebilmektedir.

Ayrıca çekin tedavülü, ülkeye ekonomik katkılarının yanı sıra problemleri de beraberinde getirebilmektedir. Bu problemleri ortadan kaldıracı için ise, zaman zaman ideal olan hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Türk Hukukunda çekle ilgili düzenlemeler çoktan beri mevcut olmasına rağmen, bu konuda değişiklikler yapılmaya da devam edilmektedir. Azerbaycan Hukukunda ise; çekle ilgili düzenlemeler 1 Eylül 2000 tarihinde yürürlüğe konan Azerbaycan Mülki Mecellesi'nde yer almış olup, 6-7 senelik bir maziye dayanmaktadır. Bu kısa zaman zarfında çekin kullanımı süratli bir şekilde yaygınlaşmıştır ancak, her iki hukuk bakımından da kaynağı aynı olan bu düzenlemelerde, Türk Hukukunda ihtiyaç nedeniyle yapılmış olan bir takım değişikliklere Azerbaycan Hukukunda pek rastlanılmamaktadır. Bunun da iki sebebinin olabileceği düşünülebilir. Bu sebeplerden birincisi, Türk hukukunda çekle yapılan ödemelerde rastlanılmış olan problemlere Azerbaycan Hukukunda şimdiye kadar rastlanılmamış olması; ikincisi ise, karşılaşılan problemleri hukuk kuralları çerçevesinde çözmeye yönelik yeterli

abanın sarf edilmemiş olmasıdır. Kaynağı aynı olan bu iki hukuk bakımından aynı tip düzenlemeler yerleşik olduğu için ortaya çıkabilecek problemler de muhtemelen aynı olacaktır. Dolayısıyla, araştırmamın asıl amacı, eklerle ilgili hukuk kurallarının mevcut olduğu ülkeler açısından çeklerin tedavülü, ibrazı ve ödenmesi konularında ortaya çıkan veya çıkabilecek problemleri ortaya koymak ve bunlara getirilebilecek çözümleri değerlendirmektir.

Bu konuları açıklığa kavuşturabilmek için, araştırmanın ilk bölümünde; ek kavramı, çekin hukuki niteliği ve ekonomik önemini belirttikten sonra, ikinci blmde, Türk ve Azerbaycan hukuklarında çekin ibrazı; son blmde ise çekin ödenmesi, ödeme şekilleri ve ödememe halinde ortaya çıkabilecek problemleri açıklığa kavuşturmak amacıyla ödememenin sonuçlarına değerilmiştir.

Sonuç olarak, model olarak kabul edilmiş olan ek kanununun kaynağının, orijinal şekliyle kalmaması, sosyal ve ekonomik gelişmelere uyarlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu yönüyle, ek kullanımını ve ek hamillerinin korunmasını düzenleyen kuralların ideal bir düzenleme olabilmesi için en iyi çözümü bulabilmek gerekir. Özellikle Türk hukukunda çekle ilgili düzenlemelerin daha köklü ve yerleşmiş olduğunu nazara alırsak, Türk hukuk sisteminde bu konuda karşılaşılmış olan problemlere getirilen çözümlerin Azerbaycan hukuku açısından da benimsenmesinin problemlerin çözümü açısından isabetli olacağı savunulabilir.

I BÖLÜM

GENEL OLARAK ÇEK

B. ÇEK KAVRAMI

Türk hukukunda çek, Türk Ticaret Kanunu'nun "Kıymetli Evrak" başlığını taşıyan üçüncü kitabının, "Kambiyo Senetleri" başlığını taşıyan dördüncü faslının üçüncü kısmında düzenlenmiştir. Türk Ticaret Kanunu'nun kaynağı olan İsviçre Borçlar Kanunu'nda ise, çeklere beşinci fasılda yer verilmiş olup, "Kambiyo Senetleri" başlığını taşıyan dördüncü fasılda ise, sadece bono ve poliçe konusu incelenmiştir. Dolayısıyla, "Kambiyo Senetleri" başlığını çeklere teşmil etmek imkânı kalmamıştır. Türk Ticaret Kanunu'nda ise, her üç senet nevi de, aynı fasılda ve tek bir başlık altında toplanmıştır.¹

Azerbaycan hukukunda ise, ayrıca bir Ticaret Kanunu'nun mevcut olmaması sebebiyle, Ticaret Hukuku ile ilgili mevzuat Azerbaycan Mülki Mecelle'sinde yer almaktadır. Kıymetli Evrak Hukuku ile ilgili düzenlemeler ise, Mülkü Mecelle'nin "Xüsusi Hisse" (Özel Hükümler) adlı bölümünün, 'Qiyetli Kağızlar' başlığını taşıyan 54. faslının 987 – 1078/47. maddeleri arasında yer almaktadır. Bu fasıl başlığı altında çeklere 1049 ve devamı maddelerinde yer verilmiştir.

Hem Türk Hukuku, hem Azerbaycan Hukuku açısından kambiyo senetleri arasında çekin özel bir yeri vardır. Çünkü; Carnelutti' nin dediği gibi, paranın küçük kardeşi olan çek, günümüzde bankaya yatırılan paranın simgesi haline gelmiş olup, ikincil (tali) bir para görevini üstlenmiştir.² Dolayısıyla çekin ibraz edilerek para olarak elde edilmesi kendine özgü bir prosedüre tabidir. Azerbaycan hukukundaki çekle ilgili düzenlemeler, Türk

¹ ÖZTAN, Fırat: Kıymetli Evrak Hukuku, 9.Bası, Ankara, 2004, s. 227.

² ÇOLAK, Haluk: "3167 Sayılı Kanunun Uygulanmasında Bankaların Özen Yükümlülüğü İle Karşılıksız Çek Keşide Etmek Suçunun Cezai Hüküm Ve Sonuçları", Çek Hukukunun Güncel Sorunları Sempozyumu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2002/1, s. 82.

hukuku ile hemen hemen benzerlik göstermektedir. Bu konuda köklü bir şekilde farklı düzenlemeler mevcut olmayıp, “Kıymetli Evrak Hukuku” modeli olarak Türk hukukundaki “Kıymetli Evrak Hukuku” modeli benimsenmiştir. Bu konuda farklılık gösteren durumlara ilgili bölümlerde değinilecektir.

1. Çekin İlgili Düzenlemelerin Tarihçesi

Çek, İngiliz hukuk çevrelerinde gelişmiş ve modern niteliğine kavuşmuştur. Çek kelimesi İngilizce’de “to check” (kontrol etmek) kelimesinden gelmektedir.³

Çekin ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı yazarlar ve özellikle Fransız hukukçularından CAİLLEMER, 1865 yılında Paris’te yayınlanan Etudes Sur Les Antiquites Juridiques D’athenes adlı eserinin 2. basısında eski Yunan’da çekin kullanıldığını iddia etmiştir. Aynı iddia, Roma hukuku bakımından da ileri sürülmüş ve Roma İmparatorluğu’nda bir nevi banka veya banker işletmeleri sayılan ARGETNTARİ’ lerde çek muamelesi yapıldığı savunulmuştur.⁴

Fransa’da ise çek, ilk defa 1855 tarihli kanunla kabul edilmiştir. Bu kanuni düzenlemenin amacı ise, o sırada gelişmekte olan bankalara yatırılacak mevduatı çekme kolaylığı yaratmak ve banka mevduatının artmasını, dolayısıyla bankacılığı geliştirmektir.⁵

Çek ve çekle ilgili işlemlere Almanya’ da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastlanmaya başlanmıştır. Bu konuda bir kanuni düzenleme ise, 1908 yılında gerçekleşmiştir. Bu yüzyıldan itibaren de çekin milletlerarası önemi hissedilmiştir. Ancak, çek konusunda çeşitli mevzuat arasında birlik sağlamak için yapılan toplantı ve konferanslar uzun süre netice vermemiştir. Poliçelerle ilgili mevzuatı birleştirmek amacıyla 1912’de La Haye’de toplanan konferansta çek konusunda da benzeri çalışmaların yapılması gerekliliği

³ DOMANIÇ, Hayri: Karşılıksız Çek Yargıtay Kararları ve Dünya Mevzuatından Örnekler, Eleştiriler Ve Temenniler, İstanbul, 1983, s. 11.

⁴ DOMANIÇ: age, s. 11.

⁵ ÇOLAK, Haluk, ÖZDEMİR, Kenan, HIZ, Yüksel: Açıklamalı, Gerekçeli Ve İçtihatlı Çek Kanunu Uygulaması Ve İlgili Mevzuat, Ankara, 2003, s. 3.

üzerinde durulmuş, fakat bütün bu isteklerin gerçekleşmesi, araya giren harp yüzünden 1931 yılına kadar gecikmiştir. Milletler Cemiyeti'nin yaptığı çağrı üzerine Cenevre' de toplanan konferansta 30 ülke yer almıştır. Bu çalışmalar sonunda üç ayrı anlaşmaya varılmıştır.⁶

Bunlardan birincisi, Tektip Çek Kanunu'na aittir. Tektip Çek Kanunu'nun 57 maddeden ibaret metni ile akit devletlerin koyabilecekleri ihtirazi kayıtları gösteren 31 maddelik ikinci bir metin, bu esas anlaşmanın ekidir.

İkinci anlaşma ise, çek dolayısıyla çıkabilecek kanunlar ihtilaflarını çözümlmek üzere tespit edilen kaideleri ihtiva etmektedir.

Üçüncü anlaşma ise, akit devletlerin damga vergisine ilişkin mevzuatıyla çek hakkındaki mevzuat arasındaki münasebeti düzenlemektedir.

Kıta Avrupası hukukundaki bu birleştirmeden sonra, günümüzde çek hukukunda, tıpkı poliçe ve bonolarda olduğu gibi, başlıca iki sistem mevcut bulunmaktadır: Kıta Avrupası sistemi ve Anglo Sakson sistemi. Cenevre Anlaşması sonunda ortaya çıkan Tektip Çek Kanunu'na dayanan Kıta Avrupası Çek Hukukuyla **Bill of Exchange Act** a dayanan Anglo Sakson Çek Hukuku arasında mevcut farklılıkları kaldırmak, özellikle bütün dünyaya şamil tek ve müşterek bir Ticari Senetler Hukuku meydana getirmek yolundaki çalışmalar günümüzde devam etmektedir.⁷

b. Türk Hukukunda Çekle İlgili Düzenlemelerin Tarihçesi

Türk hukukunda çekle ilgili ilk düzenleme, Osmanlı döneminde 20 Nisan 1914 tarihli Çek Kanunu ile getirilmiş ve bu kanun Cumhuriyet dönemine kadar yürürlükte kalmıştır. Yeni oluşum ile birlikte yapılan reformlar ışığında 1926 tarihli 865 sayılı Türk Ticaret Kanunu yürürlüğe girmiş ve çek ile ilgili düzenlemeler bu kanunda yerini almıştır. 1957 yılına kadar uygulama alanı bulan bu kanun, yerini 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na bırakmıştır. 692. ve devam eden maddelerinde çekin keşidesi, şekli, devri ve ödenmesine

⁶ ÇOLAK/ÖZDEMİR/HİZ: age, s. 4.

⁷ ÇOLAK/ÖZDEMİR/HİZ: age, s. 4.

ilişkin esasları düzenleyen 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu, çek hakkındaki yasal düzenlemelerin başında gelmektedir. Bu kanunun çek hakkındaki hükümleri, Cenevre Anlaşması'na uygun olarak hazırlanmış olan İsviçre Borçlar Kanunu'nun ilgili maddelerinden aynen alınmıştır.⁸

Ancak, bu düzenlemelerin yetersiz kalması nedeniyle, 1985 yılında 3167 sayılı "Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun" hazırlanmış ve meclis tarafından kanunun 1, 2, 4, 5 ve 16. maddeleri ile geçici maddesinin yayın tarihinde⁹; diğer maddelerinin ise 6 ay sonra yürürlüğe girmesi kabul edilmiştir. 3167 sayılı Çek Kanunu'nun temeli olan hükümet tasarısı, esas anlamda Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü'nün oluşturduğu taslağa göre hazırlanmıştır. Bu kanun, Türk Ticaret Kanunu'nun çeklere ilişkin hükümlerini tamamlamak ve çeklerin güven içinde tedavül etmesine yardımcı olmak amacıyla çıkarılmıştır.¹⁰ Türkiye'de 3167 sayılı Kanun, çekin karşılıksız çıkmasını şekli bir suç haline getirmiştir. Öncesinde, karşılıksız çek keşide etme cezası ancak çek keşidecisinin dolandırıcılık kastının mevcut olduğu durumlarda verilebilirdi. Oysa 3167 sayılı Kanun'un getirdiği sisteme göre çek, ister ibraz süresi içinde, ister ibraz süresinden önce muhatap bankaya ibraz edilmiş olsun, kısmen veya tamamen karşılığı yoksa keşideci bir yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Bu, dünyada Türkiye'ye özgü bir durumdur.¹¹ Karşılıksız çek düzenlemenin hapis cezası müeyyidesine tabi tutulması, bir yandan çek kullanımının yaygınlaşmasına, diğer yandan karşılıksız çekten dolayı ceza davalarının artmasına neden olmuştur. Sorunun çözümü için herhangi bir çalışma yapılmazken, Avrupa Birliği ile uyum yasaları çerçevesinde Anayasa'da değişiklik öngören 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun uyarınca yeni bir düzenleme yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

⁸ ÇOLAK/ÖZDEMİR/HİZ: age, s. 4.

⁹ 3 Nisan 1985 tarihli ve 18714 sayılı RG' de yayımlanmıştır.

¹⁰ SARI, Mehmet: Türk Ticaret Kanunu Ve Çek Kanunu İle Bankalara Yüklenen Yükümlülükler, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_123.htm, 11.01.2007, s. 4.

¹¹ TÜRK, S, Hikmet: Çekler Hakkındaki 3167 Sayılı Kanunla İlgili Adalet Bakanlığı Taslağı Ve Karşı Görüşler Sempozyumu, Çek Komisyonu Toplantısı Açılış Konuşması, Banka Ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 12 Ocak 2002, s. 125. <http://www.basin.adalet.gov.tr/b73.htm>, 10 Ocak 2007.

Bu kanunla Anayasa'nın 38. maddesine eklenen fıkra uyarınca; “Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı özgürlüğünden alıkonulamaz” hükmü getirilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 4. Protokolün ülkemiz tarafından onaylanmasının doğal bir sonucu olarak anılan hüküm, Anayasa'ya aynen aktarılmış ve böylece, sözleşmeden doğan borcunu ödeyemeyen kişilere hürriyeti bağlayıcı ceza verilmesi yasaklanmıştır.

Bu düzenleme karşısında, karşılığı olmadığı için ödenmeyen çeklerden dolayı keşideciyi hapis cezası ile cezalandıran 3167 sayılı yasada da değişiklik yapılması gündeme gelmiştir. Aslında, 3167 sayılı yasanın çıkarıldığı tarihlerden itibaren karşılıksız çekin hapis cezası yaptırımına tabi tutulması eleştirilmiş ve ceza hukukunda çağdışı kalmış bulunan “borç için borçlunun hapsi” sistemine geri dönüldüğü iddia edilmiştir.¹² Bu çerçevede, Adalet Bakanlığı bünyesinde oluşturulan bir komisyon tarafından 3167 sayılı Çek Kanunu'nda değişiklik yapılmasını öngören bir tasarı hazırlanarak kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Neticede 3167 sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi Ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun'u değiştiren, 26.02.2003 tarih ve 4814 sayılı “Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi Ve çek Hamillerin Korunması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına ilişkin Kanun” 08.03.2003 günü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 4814 sayılı yasa, 3167 sayılı yasada önemli değişiklik ve yenilikler getirilmiştir. Bu değişiklik kanunu da toplam 19 maddeden oluşmaktadır. İlk madde “Sorumluluk” başlığıyla bankaların sorumluluğunu düzenlemektedir. Çek Kanunu'nun ikinci maddesini değiştiren bu hükme göre; bankalar, çek hesabı açarken müşterisinin buna engel bir durumunun olup olmadığını Merkez Bankası'nın dokuzuncu maddeye göre yaptığı bildirimlerden araştırmak zorundadırlar. Bu hüküm, eski metinde olmayan, tamamen yeni getirilen bir hükümdür. Bunu takip eden cümlede bankaların, müşterisinin ekonomik ve sosyal durumu gibi konuların belirlenmesinde gerekli basiret ve

¹² SARI: agm, s. 4.

özeni göstermek zorunda olduğu belirtilmiştir.¹³ İkinci kısım eski metinde, “Çek hesabı açarken, çek karnesi verirken ve Çek Kanunu’nun verdiği görevleri yaparken bu işlemlerin gerektirdiği basiret ve itinaı göstermeye mecburdurlar” denmiştir. Yapılan değişiklikle, bankaların hesap açtırma anındaki inceleme yükümlülüğü genişletilmiş ve böylece ekonomik durumu iyi olmayan kimselere çek karnesi verilmemesi, çek davalarının sayısının azaltılması ve çeke duyulan güvenin artırılması gibi bir sıra nedenler amaçlanmıştır.¹⁴

Ayrıca kanunun 15. maddesinde, bankaların bazı maddelerdeki yükümlülükler aykırı davranması halinde uygulanacak yaptırımlar belirlenmiştir. Ancak bu düzenlemede 2. maddesinde belirtilen yükümlülüğe uyulmamasının cezai müeyyidesinin olmaması da, kanunun bankalara bir yükümlülük getirmekle beraber, buna aykırı hareketleri cezalandırmamış olduğunu göstermektedir.¹⁵

b. Azerbaycan Hukukunda Çekle İlgili Düzenlemelerin Tarihçesi

Azerbaycan’da kambiyo senetlerinin tarihi süreç içinde gelişmesi, diğer ülkelere nazaran biraz farklılık arz etmektedir. Bunun sebebi de, 1991 yılına kadar, Azerbaycan’ nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde yer alması, yani bağımsız bir kıymetli evrak kanununa sahip olamamasıdır. Dolayısıyla, ilk önce SSCB döneminde kambiyo senetlerinden istifade edilmesi konusuna değinmemizde yarar vardır. SSCB, 1936 yılında Cenevre Yeknesak Konvansiyonu’na üye olmuştur. Bu anlaşma, dolaylı bir şekilde Azerbaycan için de geçerli idi. Çünkü; Sovyet yasalarına göre, “15 Bağımsız Cumhuriyet”, SSCB vasıtasıyla milletlerarası arenada temsil edilmekte ve

¹³ **ÖZDAMAR**, Mehmet: “Çek Kanununda Yapılan Değişiklik Üzerine Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. VI, S. 1/2, 2002, s. 110–111.

¹⁴ Hükümet gerekçesi için bkz: **YENİDÜNYA**, A, Caner: Açıklamalı, Gerekçeli ve Karşılaştırmalı Yeni Çek Kanunu, İstanbul, 2003 Hükümet Gerekçesi, m. 1, s. 35.

¹⁵ **DİRİKAN, Hanife** “Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun ile İcra İflas Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı Eleştirisi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. IV, S. 1, İzmir, 2002 naklen **ÖZDAMAR**: agm, s. 114.

SSCB' nin imzalamış olduğu uluslararası anlaşmalar tartışmasız bu 15 cumhuriyeti de bağlar nitelikte idi.

Dolayısıyla, Azerbaycan Cenevre Konvansiyonu'na 1936 yılında SSCB döneminde imza atmıştır. Ancak SSCB' de sosyalist bir sistem mevcut olduğundan, özel mülkiyete karşı bir tutum benimsenmiştir. Özel mülkiyetin sistemi tehlikeye sokacağı korkusu ile de, SSCB döneminde, ülke içindeki ilişkilerde kambiyo senetlerinden istifade edilmesi çeşitli yollarla önlenmiştir. Yani herhangi bir kişinin bir poliçe, bono veya çek düzenlemesi SSCB'de ve de Azerbaycan'da mümkün değildir. Bu senetleri, kapitalist rejiminin bir parçası olduğunu kabul etmiş ve bu hususu halkına benimsetmeğe çalışmıştır. Bu senetlerden yalnız uluslararası alanda istifade edilebileceği kabul edilmiştir.¹⁶

18 Ekim 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilan edilmesiyle birlikte hukuk alanında da değişikliklere başlandı ve Azerbaycan'da hem özel, hem de kamu alanında önemli projeler hazırlandı. Bu projeler Azerbaycan Yasama Meclisi (Azerbaycan Millet Meclisi) tarafından kanun haline getirildi.

Ancak, Azerbaycan hukukunda, özel olarak Ticaret Kanunu adlı ayrı bir düzenleme mevcut olmadığından, Ticaret Hukuku alanına giren düzenlemelere, Azerbaycan Mülki Mecellesi'nde yer verilmiştir. Bu sistem, monist sistem olarak kabul edilmektedir. Monist sistem olarak kabul edilmekteki maksat ise; Ticaret Hukuku düzenlemelerinin mülki hukuka tabi olması ve onun sisteminde kurulmasıdır. Örneğin İtalya, Hollanda gibi diğer bazı ülkelerde hukukun monist sistemi kabul edilmiştir. İtalya'da hem Mülki Kanun (1856) hem de Ticaret Kanunu (1856) yürürlükte olmuş, 1942 yılında Yeni Mülki Mecelle kabul edilmiş, bununla mülki ve ticaret hukuku birleştirilmiş, böylece dualist hukuk sistemi birleşerek monist sistemi ortaya çıkarmıştır.¹⁷

¹⁶ **YOLÇİYEV**, Mübariz: Türkiye ve Azerbaycan Hukukunda Kıymetli Evrak Ve Kambiyo Senetleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2002, s. 1.

¹⁷ **ALLAHVERDİYEV**, Sabir: Azerbaycan Respublikası Mülkü Hüququ Ders Kitabı, C. I, I Kitap, Bakü, 2001, s. 20.

Azerbaycan Mülki Mecellesi de, 28 Aralık 1999 tarihli bir kanunla tasdik edilmiş, 1 Eylül 2000 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Mülki Mecelle “Ümumi” ve “Xüsusi” hisseler olmak üzere 10 bölme, 73 fasıl ve 1325 maddeden ibarettir. Azerbaycan SSR Mülki Mecellesi’nden¹⁸ farklı olarak bu yeni Mecelle’de sözleşme özgürlüğü ve özel mülkiyete sahip olma hürriyeti konusunda yenilik getirilmiştir.¹⁹

Dolayısıyla, Azerbaycan hukukunda, çek hakkında düzenlemelerin başında Azerbaycan Mülki Mecellesi’nin 1049 ve devamı maddeleri gelmektedir. Azerbaycan Mülkü Mecellesi’nin 54. faslında ‘Qiymetli Kağızlar’ başlığı altında Kıymetli Evrak Hukuku ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Bu fasıl başlığı altında çeklere de yer verilmiştir.

Bununla birlikte, uluslararası platformda 1988 yılında “ Uluslararası Çekler Hakkında Konvansiyon” kabul edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti, 1931 Cenevre Konvansiyonu’na doğrudan iştirakçi olmamakla beraber, Mülki Mecelle’nin çeklerle ilgili maddeleri bu konvansiyonun maddelerine uygun olarak düzenlenmiştir.²⁰

Ayrıca, Azerbaycan hukukunda, çekler hakkında “Azerbaycan Respublikası’nda Çeklerin Dövriyyəsi Haqqında Esasname” adlı bir düzenleme de mevcuttur. Bu düzenleme; Azerbaycan Cumhuriyeti Mülki Mecellesi’ne, “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin, “Çekler Haqqında Vahid Kanun Barede Kovensiyaya” ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nın 26 Temmuz 1999 tarihli 161 numaralı fermanı ile tasdik edilmiş “Azerbaycan Respublikası Prezidenti yanında Qiymetli Kağızlar Üzre Dövlet Komitesi Haqqında Esasname” ye uygun olarak hazırlanmıştır. Bu düzenleme, 25 Eylül 2000 tarihinde kabul edilmiş ve 25 Mayıs 2004 tarihinde bazı değişiklikler yapılmıştır.²¹

¹⁸ Bağımsızlık Kazanmadan Önceki Sovet Sosyalist Cumhuriyeti Mecellesi.

¹⁹ **AKBEROV**, Rahib, **SELIMOV**, Sadıq: Azerbaycan Dövlet Ve Hüquq Tarixi, Bakü, 2003, s. 522.

²⁰ **ALLAHVERDİYEV**, Sabir: Azerbaycan Respublikası Mülkü Hüququ Ders Kitabı, C II, Bakü, 2001, s. 638.

²¹ **XUDUOĞLU**, Şahbaz: Özelleştirme ve Qiymetli Kağızlar Haqqında Senedler Toplusu, “Azerbaycan Respublikası’nda Çeklerin Dövriyyəsi Haqqında Esasname, 21.09.2000”, Bakü, 2003, s. 568.

2. Çekin Tanımı

Doktrinde çek çeşitli şekilde tanımlanmıştır. Örneğin; KINACIOĞLU' na göre²², çek; *“banka üzerine çekilebilen ve sıkı şekil şartlarına tabi havale kılığına bürünmüş mücerret ödeme vaadidir”*. TEKİL ise, çeki, *“ taraflar arasındaki çeke binaen bankada kendi emrine bulundurulması gereken vadesiz hesaptan hamil yararına bir ödemeyi sağlamak için banka üzerine keşide edilen kıymetli evrak”* olarak tanımlamıştır.²³ Bir başka tanım da *“Çek, ancak bir banka üzerine keşide ve kanunla tayin edilen şekilde tanzim olunabilen, ibrazında ödenecek bir ticari senettir”*²⁴ şeklinde verilmiştir.

Yargıtay ise, bir kararında²⁵ çeki, *“Çek ise mahiyeti itibariyle borç ikrarına havi bir belge değil, havale misilli bir ödeme vasıtasıdır”* şeklinde tarif etmektedir.

Türk hukukunda çekin tanımı; *“Keşideci tarafından hamil yararına ve muhatap bir banka üzerine tanzim edilen, değerli belgelerden sayılan ve parayla karşılanması zorunlu olup²⁶, lehtar yararına bulunan bir havale belgesi niteliğindeki kıymetli evraktır”* şeklinde verilebilir. Ayrıca çekin, Türk Ticaret Kanunu ile 3167 Sayılı Çek Kanunu' nun değişik 3. maddesinin²⁷ öngördüğü öğeleri taşıması da zorunludur.

Azerbaycan hukukunda ise, çekin tanımı; *“ Çek, orderli kıymetli kağız olup, ifade ettiği pul mebleğinin çek sahibine ödenilmesi barede çek verenin banka verdiğini ve heç ne ile şertlendirilmeyen yazılı serencamıdır”* şeklinde yapılmıştır.²⁸ Bu tanımdan, çekin emre yazılı bir kıymetli evrak olup, yazılı meblağın çekin hamiline ödenilmesi hususunda şarta bağlı olmaksızın bankaya verilmiş yazılı bir emir olduğu anlaşılmaktadır. Ekonomik anlamda

²² KINACIOĞLU, Naci: Kıymetli Evrak Hukuku, 5. Bası, Ankara, 1999, s. 259.

²³ TEKİL, Fahman: Kıymetli evrak hukuku, İstanbul, 1980, s.169.

²⁴ EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN: İktisadi ve Hukuki Yönden Çek, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1974, s. 54.

²⁵ Yargıtay Kararı (HGK. 9.7.1958 gün ve K. 28).

²⁶ ÇOLAK: agm, s. 82.

²⁷ Bu maddeye göre bankalar, çek defterlerinin bulunduğu şubelerinin adını, hesap numarasını ve hesap sahibinin vergi kimlik numarasını yazmak zorundadırlar. Bu hususlar TTK'da yer almamıştır.

²⁸ ALLAHVERDİYEV: (ARMH, C.II), s. 638.

tanımlarsak çek, çek verenin senet üzerinde yazılı meblağın ödenilmesi için bankaya ve diğer kredi kurumuna vermiş olan bir yetkidir.²⁹

Çekin tanımında, iki hukuk arasında bir karşılaştırma yapıldığında anlam ve içerik bakımından hiçbir farkın bulunmadığını görmekteyiz. Dolayısıyla, bu incelemede çek hakkında yapılacak açıklamaların her iki hukuk bakımından da söylenebileceği açıktır. Farklı hususlarda her iki hukuk bakımından karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirme yapılacaktır.

C. ÇEKİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Çek, Türk Ticaret Kanunu'nun "Kıymetli Evrak" başlığını taşıyan üçüncü kitabının, "Kambiyo Senetleri" başlığını taşıyan dördüncü faslının üçüncü kısmında düzenlenmiştir. TTK'nun konuyu düzenlediği yeri göz önünde tutarsak, çekin kambiyo senedi niteliğini haiz kıymetli bir evrak olduğu sonucuna varırız. Dolayısıyla kıymetli evrak ve kambiyo senetlerine özgü nitelikler, çek bakımından da geçerlidirler. Aynı şekilde, Azerbaycan hukukunda da, Mülki Mecelle'nin "Kıymetli Evrak" başlığını taşıyan 54. faslının 1049 ve devamı maddelerinde çeklere yer verildiğinden, kıymetli evraka özgü nitelikler çekler hakkında da uygulanabilecektir.

Çekin hukuki niteliğine gelince, ne yabancı hukukta, ne de Türk hukukunda bunu açıklayan bir hüküm vardır. Hatta bu konuda 1931 Cenevre Çek Hukuk Konferansı'nda da meselenin çözümüne gidilememiştir.³⁰ Ancak çekin hukuki mahiyeti yönünden birbirinden değişik görüşler ortaya atılmış; mesele hem içtihat, hem doktrinde münakaşa konusu yapılmıştır. Çekin hukuki niteliği, keşideci ve muhatap arasındaki ilişki fikrinden hareketle vekâlet, alacağın temliki, havale, başkası lehine şart, ödeme yapacak üçüncü şahsın gösterilmesi sözleşmelerine dayandırılmaktadır.³¹

²⁹ BAĞIROV, Mübariz: Bank Ve Bank Emelyatları, Bakü, 2003, s. 287.

³⁰ KINACIOĞLU: age, s. 261.

³¹ DOMANIÇ, Hayri: Kıymetli Evrak Hukuku ve Uygulaması, TTK şerhi, C. IV, İstanbul, 1990, s. 531.

Ancak çekin hukuki niteliği ile ilgili baskın bir görüş mevcuttur. Bu da, çekin, poliçe gibi bir havale olduğu görüşüdür.³² Buna göre, havalenin belli şekil şartlarına uyularak yazılı ve mücerret ve kayıtsız şartsız bir ödeme emri şeklinde olması gerekir. Ayrıca bu havalenin çek vasfı kazanması için, bir banka üzerine çekilmiş olması da şarttır.³³ Dolayısıyla keşideci, hesabının bulunduğu bankadan, çek hamiline, çekte gösterilen miktar üzerinden bir ödemede bulunulmasını istemektedir. Hamilin de, bankadan çekte gösterilen meblağın kendisine ödenmesini istemek hakkı vardır. Bu husus da, keşideci ile muhatap banka arasında yapılmış bulunan "çek anlaşmasına" dayanmaktadır. Çekte de ödeme hususunda verilen bir yetki söz konusudur ki, bu da tıpkı havaledede olduğu gibi muhatap bankaya kendi mamelekenden, fakat keşidecinin şahsında hukuki neticelerini yaratmak üzere ödemede bulunmak yetkisini verir.³⁴ Buna karşılık; muhatap bankanın aralarında herhangi bir hukuki ilişki bulunmayan hamile karşı ödeme yükümlülüğünün bulunmadığı – TTK açısından – kabul edilmektedir. BK. 462/2 maddede de "Çekler ile kambiyo senetlerine mümasil havaleler hakkında hususi hükümler bakidir" denilmektedir.

Özelliği nedeniyle, Türk hukuku uygulamasında çeker öncelikle TTK hükümleri uygulanacak, havale ile ilgili BK.457–461. maddeleri, ancak Çek Yasası'na ve Ticaret Kanunu'na aykırı düşmedikçe göz önünde tutulacaktır.

Ayrıca Çek Yasası da çekin ibrazında karşılığı bulunması halinde, muhatap bankayı hamile ödeme yükümlülüğü altına sokmaktadır. Bu hüküm havalenin niteliği ile bağdaşmamaktadır. Çünkü havale hükümlerine göre muhatap banka, karşılığının bulunması halinde dahi dilerse ödemeyi reddedebilecektir. Ancak havaledede de muhalünaleyh, ihtirazi kayıt beyan

³² **PULAŞLI**, Hasan: Kıymetli Evrak Hukuku, 4. Bası, Konya, 1997, s. 121; **ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/ARSLAN**: Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul, 2005, s. 185; **POROY/TEKİNALP**: Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, 15. Bası, İstanbul, 2001, s. 240; **BATTAL**, Ahmet: Kıymetli Evrak Hukuku, Ankara, 2005, s. 137.

³³ **ÖZTAN**: age, s. 227.

³⁴ **ÖZTAN**: age, s. 228.

etmeksizin havaleyi kabul ettiğini muhalünlehe bildirirse BK 459. maddesine göre yetkinin yerini ödeme yükümlülüğü almaktadır.³⁵

Böylece; çekin tam olarak havale niteliğinde olmadığı ve havale hükümlerinin çekler hakkında da uygulanabileceğinin mümkün olamayacağı görüşü de ortaya çıkmıştır. Örneğin, KINACIOĞLU'na göre³⁶; havaleyi çekten farklı kılan sebepler mevcuttur. Bu sebepler aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

a-Havale ilişkisinde, havale eden, havale borçlusu ve lehine havale edilen kimse diye adlandırılan en az 3 kişinin bulunması lazım. Hâlbuki çek, bizzat keşideci üzerine tanzim edilir. (TTK.730 N 1 dolayısıyla TTK. 585).

b- Diğer bir husus da kabız yetkisi konusunda farklılık arz etmektedir. Havaledaki kabız yetkisi havale eden kimse tarafından her zaman geri alınabilmesi mümkün iken (BK. 461/I, 1. f), çekte keşideci, kendini ödememe halindeki sorumluluktan muaf tutamayacak (TTK. m. 730 No. 3 dolayısıyla TTK. 591) ve müracaat borçlusu sıfatıyla çekin ödenmemesinden dolayı sorumlu olacaktır (TTK. 720).

c- BK. m. 461/II' e göre, havale eden kimse, havale borçlusu havaleyi kabul ettiğini beyan edinceye kadar havaleden rücu edebilir. Çekten cayma ise, TTK. 711. maddesinden anlaşıldığı gibi, ancak ibraz süresi geçtikten sonra hüküm ifade eder.

d- Farklılık arz eden diğer bir husus da kabul bakımındandır. BK. m. 458/I'e göre havale borçlusu, havaleyi kabul edebilir. Oysa TTK. m. 696'da çekin kabulü yasaklanmıştır.

e- Farklılık açısından dikkat çeken diğer bir husus, iflas konusundadır. Yani; havale edenin iflası halinde, kabul edilmemiş havalenin hükümsüzlüğü söz konusu iken; çekte, TTK. 730 No. 13'ün TTK. 645. maddesine yapmış olduğu atıf uyarınca, keşideci hakkında iflas açılmasıyla keşidecinin karşılık münasebetinden dolayı sahip olduğu hakların tamamı çek hamiline geçmiş olacaktır.

³⁵ REİSOĞLU, Seza: Türk Hukukunda Ve Bankacılık Uygulamasında Çek, İstanbul, 1985, s. 12.

³⁶ KINACIOĞLU: age, s. 260.

f- Çekte havale bir kayıt ve şarta bağlanamaz (TTK. m. 692 No. 2). Borçlar Kanunu 457. maddesinde ise böyle bir hüküm öngörülmemiştir.

g- Son olarak; konu bakımından da çek ve havale birbirinden farklılık arz etmektedir. Örneğin; BK. 457. maddesine göre, “havalenin” konusu “kıymetli evrak ve sair misli şeylerin itası” da olabilir. Ancak çek, muayyen bir bedelin ödenmesi hususunda ödeme vaadini ihtiva eder.

Bu nedenlerle, Borçlar Kanunu’nda tanzim edilen “havale” müessesinin hükümlerini çekte tatbik etmek mümkün olamayacaktır. Çünkü yazara göre, çek hukuki mahiyeti itibariyle poliçeye benzemektedir. Ancak her ne kadar çekin hukuki niteliği itibariyle poliçeye benzediği ve TTK 730. maddesine göre poliçe hükümlerinin çekler hakkında da uygulanabileceği savunulmuş olsa da; çek hükümlerini tatbik ve yorumlama durumunda olan bir tacir, bir hâkim, bir bankacı, hatta bir ilim adamının her seferinde poliçe hükümlerine bakmak ve incelemek zorunda kalınacağını vurgulayarak bu hükmün isabetsiz olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.³⁷

Sonuç olarak, iki görüşü birlikte değerlendirirsek çek, dış görünüm itibariyle havaleye benzese de; havaledeki hususlar için düzenlenen kanun maddelerinin çekler için doğrudan doğruya uygulanabilmesi tam isabetli olmayabilir. Çünkü havale ile ilgili maddelerin Ticaret Kanununa ve Çek Yasasına uygun düşmesi de şarttır.

Ayrıca her ne kadar çek niteliği itibariyle poliçeye benzetilmekte ise de, poliçe ile aralarında farklılıklar da mevcuttur. Poliçe muhatabının poliçeyi kabul etmesi mümkün olsa da; çekte muhatap yönünden kabul yasağı bulunmakta, ancak çekte muhatap durumundaki banka, süresi içinde ibraz edilen çekin karşılığı varsa, çeki ödeme yükümlülüğü altına sokulmaktadır.

Dolayısıyla çekin hukuki niteliği itibariyle tam olarak her hangi bir müessese ile karşılaştırılması mümkün değildir. Ancak bu konuda genel görüş olan, çekin hukuki niteliği itibariyle havaleye benzediği görüşüne katılmak daha uygun olacaktır.

³⁵ KINACIOĞLU: age, s. 261.

D. ÇEKİN EKONOMİK ÖNEMİ

Çağımızda hemen hemen her ülkede “para” halen ödemeler bakımından önemini korumaktadır. Ancak ekonomik gelişmesini tamamlamamış ülkelerde ise, aynı (malla) ödemelere rastlanmaktadır. Buna karşın, ekonomik gelişmesini tamamlamış ülkelerde, paranın yanı sıra, ödemelerin büyük bir bölümü çekle yapılmaktadır.

Tarihi açıdan bakıldığında çekin, kişilerin paralarını muhafaza edilmek üzere belirli kimselere tevdi ettikleri ilk günlerden itibaren görülmeye başlandığını ve gelişerek günümüze kadar geldiğini söyleyebiliriz. Gerçekten önce sarraflara, daha sonra ise teknik anlamda banker veya bankalara tevdi olunan paranın sahibi, tamamen ya da kısmen bu kişilerden nakit olarak geri isteyebileceği gibi, bu parayı kendisine veya üçüncü bir kişiye hesaba havale ettirebiliyor ya da alacaklısına, parasını tevdi ettiği kişiye hitaben yazılmış ödeme emrini içeren bir senet teslim etmek suretiyle de bu para üzerinde tasarruf edebiliyordu. İşte senet teslim suretiyle yapılan ödeme yöntemi için kullanılan senede, uluslararası ticarete ve hukukta verilen isim “çek” olmuştur.³⁸

Bugün ekonomik yönden gelişmiş İngiltere, A.B.D. ve Kanada gibi kaydi paranın çok kullanıldığı ülkelerde, özellikle büyük ölçekli ödemelerin çoğunluğu, çek kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu ülkelerde yıllık ödemelerin % 90'ından fazlasının çekle yapıldığı tahmin edilmektedir. Buna karşılık, çek kullanma alışkanlığının yeterince yayılmadığı ülkelerde ödemeler, daha çok nakit paranın aracılığıyla yapılmaktadır.³⁹

Çek, banknot ve ufak paranın aksine bir para çeşidi olmasa da, daima, bankadaki mevcut üzerinden ödemeler yapılmasına imkân vermektedir. Diğer bir ifadeyle çek, nakit kullanılmaksızın ödeme yapılmasını sağlar. Dolayısıyla çek, ödemelere yardımcı olmakla beraber, nakdi tediye den tasarruf sağlamakta ancak, kanuni bir ödeme vasıtası olmamaktadır; yani

³⁸ ÜLGEN/HELVACI/ KENDİGELEN/ KAYA: age, s. 184.

³⁹ EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN: age, s. 18.

çeki parayla bir tutmaya imkân yoktur.⁴⁰ Çekin ödeme vasıtası olduğunu açıklayan bir yasa hükmü de mevcut değildir. Ancak çekin muhataba ibrazında ödenecek bir senet olması ve teminat cirosu ile ciro edilememesi bu niteliği açıkça ortaya koymaktadır.⁴¹

Öte yandan, çek diğer kambiyo senetlerinin aksine ilke olarak, bir kredi değil, bir ödeme aracı olduğundan, çekin bir borcun ifası amacıyla düzenlendiği karine olarak kabul edilir. Bu nedenle anılan karinenin aksini; yani çekin ödeme dışında başkaca bir amaçla verildiğini, iddia sahibi ispatlamakla yükümlüdür.⁴² Türk hukukunda Yargıtay kararında⁴³ ise, çekin ödeme amacıyla değil de, başka bir amaçla – yeni bir borç ihdası veya sair bir hukuki netice tevhit etmek amacıyla – keşide edildiğinin iddia edilmesi halinde, ispat külfetinin hamile değil, bunu iddia eden keşideciye ait olduğunu hükme bağlamaktadır. Reisoğlu, Yargıtay’ın bu kararının temel ilişkide ispat yükünün kime ait olduğunu belirlemek yönünde olduğu; yoksa çekin mevcut bir borcun ödenmesi için verilmesi ile bir karz akdine dayanılarak verilmesi arasında ödeme aracı olması bakımından hiçbir farkın olmadığı şeklinde değerlendirmiştir.⁴⁴ Ancak bunun yanı sıra, çeki kredi olma niteliği kazandıran sebepler de mevcuttur. Özellikle ileri tanzimli çek kullanımı oldukça yaygınlaşmış, bu nedenle çek de, tıpkı poliçe ve bono gibi kredi aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çeklerin de tarafların anlaşarak belirttikleri yazılı tarihten itibaren hesaplanarak, ibraz süresinin sonuna kadar bir kredi aracı olarak kullanılması mümkün hale gelmektedir. Ülkemizde özgü sorunların bir kısmı da bu fiili durumdan kaynaklanmaktadır.⁴⁵

Azerbaycan hukukunda da ALLAHVERDİYEV’ in görüşü, çekin verilmesi ödemenin gerçekleştirilmesini ifade etmediğine göre bir ödeme olmayıp, bir ödeme vasıtası olarak kabul edileceği yönündedir. Çünkü çekin verilmesi ile

⁴⁰ ÖZTAN: age, s. 230.

⁴¹ REİSOĞLU: age, s. 14.

⁴² ÜLGİN/HELVACI/KENDİGELEN, /KAYA: age, s. 186.

⁴³ Yargıtay 11.H.D. 2005/147.

⁴⁴ REİSOĞLU: age, s. 14.

⁴⁵ KENDİGELEN, Abuzer: Çek Hukuku, İstanbul, 2004, s. 16.

çek veren tarafın çeki diğer tarafa takdim etmesi ile para ödeme yükümlülüğü gerçekleştirilmemektedir.⁴⁶

Çekle ödeme usulünün yaygınlaşmasından doğan sonuçlar, çek kullananlar, bankalar ve ülke ekonomisi yönünden ayrı ayrı incelenebilir.

4. Çek Kullananlar Yönünden

Çekin, çek kullananlar yönünden önem taşıdığı görülmektedir. Çek, nakdi tediye söz konusu olmayarak yapılan ödemelerde kullanılan en önemli vasıttır. Bu yönüyle çek, hamile çeşitli imkânlar sağlamaktadır. Hamil, çeki bankaya ibraz yoluna gidebileceği gibi; senet bedelinin, o bankadaki hesabına alacak olarak kaydını da talep edebilir veya bu çeki, bir borcunu ödemede kullanabilir. Birinci halde, çeki keşide eden, bizzat nakdi tediye bulunmamış olmamakta, tediye, kendisi yerine banka yapmaktadır. İkinci halde ise, nakdi tediye durumu tamamen ortadan kalkmaktadır. Üçüncü halde, çeki keşide edenin ve lehtarın yapacakları nakdi tediye tasarruf olunmaktadır.⁴⁷ Böylece, çekin nakit ödenmesi veya bankaya alacak olarak kaydedilmesi, keşideciye bir takım faydalar sağlamaktadır. Örneğin, çek çekilerek yapılan ödeme, nakit ile yapılan ödemeye oranla daha büyük bir sürat, güvenliğe ve kesinliğe sahiptir.⁴⁸ Bankada çeke tabi mevduatı olan kimse, üzerinde veya kasasında çalınması ya da kaybolması mümkün bulunan nakit para taşımak veya saklamak külfetinden kurtulmuş olacaktır. Bir yandan da çek kullanımı ona, özellikle büyük meblağların ödenmesinde ve bozuk para kullanmayı gerektirmeksizin küsuratlı ödemelerin yapılabilmesi sırasında önemli ölçüde kolaylık sağlayacak ve banknotların sayılması külfetini ve yanlış sayılması tehlikesini ortadan kaldıracaktır. Ayrıca çekle yapılan ödemelerde banka faizinden de yararlanmak imkânı elde edilecektir. Çünkü çek çekilebilmesi, bankada bir mevduat hesabının bulunmasını

⁴⁶ ALLAHVERDİYEV: (AMRH, C.II), s. 639.

⁴⁷ ÖZTAN: age, s. 231.

⁴⁸ KENDİGELEN: age, s. 17; ÖZTAN: age, s. 231.

gerektirdiğinden, kasada saklanacak yerde bankaya yatırılan paralar, müşteriye faiz geliri sağlamaktadır.⁴⁹

Öte yandan, ödemelerin ispatı yönünden, çekle yapılan ödemelerde keşideci yönünden ispat külfeti çok hafiflemektedir. Çünkü nakitle yapılmış bir ödemeyi ispat için daima bir makbuza ihtiyaç vardır. Ancak kendisine çekle ödeme yapılan kimse, bunu nakden veya hesaben tahsil etmek üzere bankaya ciro ettiği zaman, ödemenin delili de meydana gelmiş olmaktadır.⁵⁰

Çek kullananlar yönünden ortaya çıkan bu sonuçların hemen hepsinden kendilerine ödeme yapılan kimseler de yararlanabilmektedir.

5. Bankalar Yönünden

Bir ülkede çek kullanma alışkanlığının yayılması, bankalar yönünden de önemli faydalar sağlamaktadır.

Türk hukukunda çekin ekonomik öneminden bahsedecek olursak, çek tedavülünün çok olması banka tasarrufunun artmasına neden olmaktadır. Türk hukukunda Kıymetli Evrak Hukukunun çoktan beri var olması ve kapitalist bir rejimde gelişim, çekin tedavülünü süratle yaygınlaştırmıştır. Dolayısıyla çek kullananların sayısı arttıkça bankaların ekonomik yönden önemi de artmıştır.

Çekin geniş ölçüde kullanıldığı, özellikle kaydi parayla yapılan ödemelerin yaygın olduğu ülkelerin bankalarında likiditeyi idamenin maliyeti daha düşüktür. Bilindiği gibi bankalar, kâr elde etme amacıyla kurulmuş mâli kurumlardır. Bankalar, ne kadar çok kredi açarlarsa o derecede çok kâr elde edebilirler.⁵¹ Ancak bankaları, imkânların son sınırına kadar kredi açmaktan, dolayısıyla elde edebilecekleri azami kârı kazanmaktan alıkoyan etken, likiditeyi devam ettirememeye kaygısıdır. Genellikle likidite, bankaların vadesiz mevduatı müşterilerince talep edildiği anda nakit paraya çevirebilme

⁴⁹ KINACIOĞLU: age, s. 262; DERYAL, Yahya: Ticaret Hukuku, 7. Bası, Trabzon, 2004, s. 484.

⁵⁰ EREM/ KALPSÜZ/ÇELEBİCAN: age, s. 20.

⁵¹ KINACIOĞLU: age, s. 262; ÖZTAN: age, s. 232.

yeteneğidir. Bir banka, bu anlamda likiditeyi kasasında yeteri kadar nakit bulundurarak sağlayabilir. Bir noktada bankalar, daha çok kâr elde edebilmek için likiditeden bir miktar vazgeçmek ya da daha likit olabilmek için elde etmeleri mümkün kârın bir bölümünden vazgeçmek durumunda kalabilirler. Likiditenin maliyeti düşük olduğu oranda banka kârları daha yüksek olabilir ve böylece bir banka daha etkin çalışıyor sayılır. Dolayısıyla bir ülkede çek kullanma alışkanlığı ne kadar artarsa, bankaların çeke tabi mevduata karşılık kasalarında tutmak zorunda kalacakları nakit miktarı da o kadar azalacaktır.⁵²

Diğer bir açıdan, çek kullanma alışkanlığının yayılması, bankalara yapılan tevdiatın artmasına da yol açabilir. Çok ufak meblağların dışındaki ödemeler çekle yapılabileceğinden, kişilerin ya da kurumların muamele saikiyle elde tuttıkları nakit paranın büyük bir bölümü, üzerine çek çekilebilen vadesiz mevduat şeklinde bankalara yatırılmış, banka sistemi dışında tedavül eden banknotların önemli bir bölümü bankalara tevdi edilmiş olur.⁵³

Ancak, Azerbaycan hukukundaki bankalar açısından aynı yorumu yapabilmek çok zordur. Çünkü bağımsızlık gününe kadar Sovyetler'in etkisi ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak kapitalist rejimi kendinden uzak tutan ve özel sermayeyi kapı dışı bırakan bu rejimde çekin ulusal tedavülünün yasaklanmış olması sebebiyle bundan ne bankalar ne de kullanıcılar fayda görebilmiştir. Bağımsızlıktan sonraki dönemde ise, ticari düzenlemeler yapılmaya başlanmış ve kanun haline getirilmeye çalışılmıştır. Kıymetli Evrak Hukukunda çeklerle ilgili düzenlemeler 5–6 senedir mevcuttur. Dolayısıyla, bu kısa zaman zarfında çek tedavülünün yaygınlaşmaması, bankalar yönünden yüksek derecede bir fayda getirmemiştir.

Ayrıca, Azerbaycan hukukunda banka işlemlerin gelişimi yeteri seviyeye gelmemiştir. Müşterilere sunulan banka hizmetinin keyfiyet ve kemiyet göstergelerinin dünya standartlarındaki göstergelerden çok aşağı seviyede olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bankaların çekle ilgili işlemleri de pek yaygın değildir. Diğer bir açıdan bakacak olursak; çek kullanımının

⁵² EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN: age, s. 21.

⁵³ EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN: age, s. 21.

yaygınlaşmaması da, bununla ilgili hizmetlerin bankalar tarafından yeterince verilmemesine sebebiyet vermektedir.⁵⁴

Özetle, çek kullanma alışkanlığının yaygınlaşması, bankaların gelişimini de sağlamaktadır.

6. Ülke Yönünden

Çekin ödemelerde kullanılmasının ülke ekonomisi bakımından da yadsınamayacak yararları vardır. Örneğin; nakit paranın hazırlanması, muhafaza ve tedavül maliyeti, devletin topladığı vergi gelirlerinden karşılanırken; çekin masrafları ise, bankaların yansıtabildiği oranda müşteriler tarafından karşılanmaktadır. Dolayısıyla ödeme aracı olarak çekin kullanılması, masrafları açısından “para”dan daha ucuzdur. Çünkü kullanmanın belirli bir maliyeti vardır örneğin; nitelikli kağıtla ve mürekkeple banknot basma, eskiyenleri değiştirme, madeni paralar için özel makineler ve madenlerin temini vb. nedenler paranın maliyetini artırmaktadır.⁵⁵ İşte bu durumda bir ülkede çek çekerek, dolayısıyla kaydi para kullanarak ödemelerde bulunma usulünün gelişmesi, iktisadi kaynakların tahsis ediliş şekli üzerinde olumlu etkiler yaratabilir. Ülkede kaydi para kullanıldığı ölçüde bu masraflardan tasarruf edilecektir.⁵⁶

Çek kullanıma usulünün yaygınlaşması kaydi paranın tedavülüne aracılık etmek suretiyle ülke açısından bir takım yararlar sağlamaktadır. Çünkü kaydi para, bankaya tevdi edilmiş paraların ya da bankanın açtığı kredilerin meydana getirdiği çeke tabi vadesiz mevduat olmakla birlikte; banka tarafından muhafaza edilir ve mevduat sahibinin banka üzerine çektiği çekin aracılığıyla tedavül eder. Böylece kaydi paranın piyasadan çekilip hareketsiz kalmasını önlenmektedir.⁵⁷

⁵⁴ **ORUCOV**, İlkin: Bazar İqtisadiyatına Keçit Şeraitinde Bankların Fiziki Şexslerle Tekmilleşdirilmesi Yolları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bakü, 2004, s. 60.

⁵⁵ **PULAŞLI**: age, s. 124.

⁵⁶ **EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN**: age, s. 18.

⁵⁷ **EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN**: age, s. 22.

Çekin kullanılmasının ülke yönünden yararları para politikasının iyi yürütülmesi açısından da kendisini göstermektedir. Örneğin; para siyasetini kararlaştıran ve uygulayan makamların mevduat karşılıkları oranını değiştirmeleri yönünden, kaydi parayla ödeme usulünün yaygın olduğu ülkelerde ortaya çıkan sonuçlar, kaydi paranın yeterince gelişmediği ülkelerde ortaya çıkanlardan daha etkindir.⁵⁸

Ancak ilgililerin ve ülkenin çıkarları için, yukarıda sayılan bu yararların sağlanabilmesi tek koşula bağlıdır. Bu da, çeke olan güven ortamının sağlanmasıdır.⁵⁹ Bunlar göz önünde tutulduğunda bir yandan çek kullanımını özendirmek, öte yandan da onun kötüye kullanımını önlemek zorunludur. Dürüst keşideci korunmalı, dürüst olmayanlar korunmamalı; dürüst olmayanların çek kullanmalarını önleyecek önlemler alınmalıdır.

Ayrıca, çekin tedavülü, ülkeye ekonomik katkılarının yanı sıra problemleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye’de, gerek ticari alışkanlıklar, gerek işletmelerin sermaye yetersizliğinin bir sonucu olarak çek kullanımı ticari faaliyeti yürüten en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Ekonomik faaliyette meydana gelen daralma çok sayıda çekin karşılıksız çıkmasına neden olmaktadır.⁶⁰

⁵⁸ EREM/ KALPSÜZ/ÇELEBİCAN: age, s. 23.

⁵⁹ ÇOLAK: agm, s. 82.

⁶⁰ Türkiye Bankalar Birliği, 3167 Sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı ve Gerekçesi’ne İlişkin Görüş Ve Değerlendirme, 26 Nisan 2002, s. 1. <http://www.tbb.org.tr/turkce/tbbgorusleri/3167cekkanunu.doc> 10.01.2007.

II BÖLÜM

TÜRK VE AZERBAYCAN HUKUKLARINDA ÇEKİN İBRAZI

I- TÜRK HUKUKUNDA ÇEKİN İBRAZI

Police ve bonoda da olduğu gibi, ödenmesi için, çekin de ibraz edilmesi gerekir. Çek üzerindeki hakkın talep edilmesi için, çekin belli bir yerde, belli bir süre içinde muhataba ibraz mecburiyeti vardır. Burada hak, çekte ait bilgileri içeren belge ile bütünleşmiştir. Hakkın senede bağlı oluşu kıymetli evrakın genel niteliklerinden olup, hakkın senetten ayrı olarak talep edilmesi kural olarak mümkün değildir. Kıymetli evrakın bu özelliği TTK' nun 557. maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: *“Kıymetli evrak öyle senetlerdir ki, bunlarda mündemiç olan hak senetten ayrı olarak dermeyeran edilemediği gibi başkalarına da devredilemez”*. Dolayısıyla bu hakkın istenebilmesi için çekin ibraz edilmesi bir zorunluluktur.⁶¹ Yani çekte bütünleşmiş olan hakkın talep edilmesi ibraz edilmesiyle mümkün olur.⁶²

A. İBRAZIN NİTELİĞİ

Çekin ödeme talebi ile bankaya verilmesi ibrazı oluşturur.⁶³ Bu tanım, dar kapsamlı bir tanım olmakla beraber ibrazın niteliğini ortaya koymaktadır. Yani; hamil alacağını tahsil edebilmek için, senedi muhatabına (ödeyecek şahsa) ibraz etmek zorundadır. Borçlar Kanunu'nun 87 ve 89. maddeleri hükümlerinin aksine, kambiyo senetlerinde alacağın tahsil edebilmesi için senedin ibrazı zorunluluğu, TTK' nun 557. maddesinde ifadesini bulan hakkın senede bağlılığı kuralından doğmaktadır. Hamil, alacağını tahsil edebilmek için senedi ibraz etmek mecburiyetinde olduğu gibi, borçlu da borcunu, ancak

⁶¹ ÖZTAN: age, s. 274.

⁶² NARBAY, Şafak: Çekten Cayma Ve Ödeme Yasası, 2. Bası, İstanbul, 1999, s. 3.

⁶³ REİSOĞLU: age, s. 157.

senedin ibrazı halinde ödeyebilir. Aksi takdirde borçlu, özellikle borcu iki kere ödemek riskinden korunmak için ödemedi imtina edebilir.⁶⁴

Poliçe ve bono gibi çek de ibraz senedi olduğundan, çekin ödenmek üzere belli bir yerde ve belli bir süre içinde ibraz edilmesi zorunludur. Dolayısıyla, bir çek; keşide edildikten sonra gelişen normal prosedür, o çekin yetkili hamilinin (TTK 700 vd.) kanuni ibraz süresi içinde (TTK 708 ve 709) onu muhatap bankaya ibraz etmesi ve üstünde yazılı bedelin hamile ödenmesi ile sonuçlanır. Yani, çekin hamili ile çek bedelini ödeyecek olan muhatap banka, teknik anlamda sadece çekin ibrazı anında karşı karşıya gelirler.⁶⁵ Keşideci, muayyen bir meblağın ödenmesi hususunda muhatap bankaya emir vermekte ve ödemedi imtina halinde bizzat kendisi tarafından ödemenin yapılacağını vaat etmektedir.⁶⁶ Böylece, ibraz fiili ile, aranılacak borç niteliği taşıyan kambiyo borcu⁶⁷ muacceliyet kazanmaktadır.⁶⁸

Ancak, çekin, muhatap banka şubesinin mensup olduğu banka şubelerinden herhangi birine değil başka bir bankanın şubesine ibrazı ve bu şubenin de muhatap banka şubesine veya bu bankanın mensup olduğu diğer bir şubesine başvurarak karşılık istemesi bazı yazarlara göre⁶⁹ ibraz yerine geçmeyecektir. Çünkü TTK. m. 708, açıkça çekin muhataba ibraz edilmesi gereğini belirtmektedir. Muhatap ise, ancak ve yalnız çek üzerinde çeki ödeyeceği yazılı olan banka şubesidir. Buna rağmen başka bir bankaya yapılan ibraz, bankaya ciro amaçlı yapıldığı takdirde ve nihayet ciro suretiyle çeki kabul etmek için yapıldığından bir tedbir niteliğinde olacaktır⁷⁰

Çekin bir takas odasına ibrazının da, ödenmek üzere ibraz yerine geçeceği öngörülmüştür (TTK.m.708). Domaniç'e göre⁷¹ ; burada Medeni

⁶⁴ İNAL, N, Çınar: Çekte İbraz Sürelerinin Önemi, Hüküm Ve Sonuçları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993, s. 1.

⁶⁵ CAN, Mertol: "Çek Hamilinin Muhatap Bankaya Karşı Hukuki Durumu", GÜHFD, C. II, S. 1/2, 1998, s. 84.

⁶⁶ KINACIOĞLU: age, s. 282.

⁶⁷ ERTEKİN, Erol, KARATAŞ, İzzet: Ticari Senetler, Poliçe-Bono-Çek, Ankara, 1998, s. 419.

⁶⁸ ÖZTAN: age, s. 279.

⁶⁹ AKYAZAN, Sıtkı: "Çekin Muhataba İbrazi Zorunluluğu Ve Çekten Cayma", BTHE, Ankara, C. VI, S. 9, 1972, s. 689; ÖZTAN: age, s. 276, KINACIOĞLU: age, s. 283; REİSOĞLU: age, s. 169.

⁷⁰ AKYAZAN: agm, s. 689.

⁷¹ DOMANIÇ: (Kıymetli Evrak), s. 605.

Kanun ‘nun hükmen teslim ve zilyetliğine benzeyen bir nevi “hükmen ibraz” söz konusudur.

NARBAY’a göre; ibrazın kanun çerçevesinde yapılmış olması ve sonuçlarını doğurabilmesi için, “ödenmek” üzere yapılması ve çekin fiili olarak muhataba verilecek şekilde sunulması gerekir. Çekin ödenmek üzere muhataba “verilmesi”, ibrazın gerçekleşmesi bakımından yeterli olmayacaktır. Çünkü çeki ödemek üzere alacak olan muhatapın görevlisinin çeki yırtması, imha etmesi istisnai olsa da mümkündür. Bu durumda ibrazdan söz edilemeyecektir. Doğabilecek tüm sakıncaları ortadan kaldırmak için hamil çeki *ödenmek üzere* ve *fiili olarak* muhataba sunmalıdır; ancak bu takdirde kanuni anlamda ibraz yerine getirilmiş olacaktır.⁷² Hamilin, çeki muhataba ibraz süresi içerisinde fiili olarak sunmayıp, telefonla veya noter aracılığıyla bildirim gönderip ödeme isteminde bulunması ibraz yerine geçmez.⁷³

Ayrıca, TTK’nun 695. maddesinin birinci fıkrasına göre; çek bedelinin muhatap banka tarafından ödenebilmesi için yani; ibraz halinde çekin ödenmesine muacceliyet kazandırılabilmesi için keşideci ile muhatap banka arasında akdedilmiş bir çek anlaşması ve keşidecinin bu anlaşmaya binaen keşide ettiği çekin bedeli tutarında muhatap banka nezdinde yeterli karşılığı tesis etmesi gerekli ve yeterlidir. Bu şartların mevcudiyeti karşısında, normal olan, çek bedelinin muhatap banka tarafından hamile ödenmesidir.⁷⁴

Sonuç olarak; ibraz, niteliği itibariyle kambiyo borcunun tahsili için muhataba başvurulabilmede ve karşılığın varlığı halinde ödenmez ise bankayı, yüklendiği borcu yerine getirmemesi nedeniyle, keşideciye karşı temerrüde düşürüp tazminatla mükellef kılmada aracı olan bir fiildir.

⁷² NARBAY, age, s. 4.

⁷³ REİSOĞLU: age, s. 157.

⁷⁴ CAN: agm, s. 84.

B. İBRAZA YETKİLİ KİŞİLER

Kıymetli evrakın en önemli taksim tarzı, hak sahibinin tespiti şekline göre yapılandır. Bu esastan hareketle kıymetli evrakı “nama”, “emre”, “hamile” yazılı kıymetli evrak olarak üçe ayırmak mümkündür. Kısaca tanım yaparsak;

Belli bir şahsın namına yazılı olup da onun emrine kaydını ihtiva etmeyen ve kanunen de emre yazılı senetlerden sayılmayan kıymetli evrak, **nama yazılı** senettir (TTK m. 566).

Emre yazılı olan veya kanunen böyle sayılan kıymetli evrak, **emre yazılı** senetlerdendir (TTK.m.736).

Senedin metin veya şeklinden hamil kim ise o kimsenin hak sahibi sayılacağı anlaşılan kıymetli evrak, **hamile yazılı** senetlerdendir (TTK m. 570).

Her hangi bir çek ödenirken, muhatap bankanın dikkat edeceği en önemli husus, çek hamilinin meşru hamil olup olmadığıdır. Şimdi de bu senet türlerine göre çeklerde ibraza yetkili kişilerin kimler olabileceğine değinelim.

4. Nama Yazılı Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler

Nama yazılı çeklerde ibraza yetkili kişinin tespitinde eğer çek, doğrudan doğruya lehtar tarafından ibraz edilmiş ise durum bir güçlük arz etmez. Banka, hamilin hüviyetini çekte yazılı ad ve soyadla karşılaştırıp aynı olduğunu tespit ettikten sonra, hamilin meşru ve dolayısıyla senedi tahsile yetkili olduğunu tespit etmiş sayılır⁷⁵ (TTK. m. 567).

Çek, böyle lehtar tarafından değil de, başka bir şahıs tarafından ibraz edilmiş bulunursa, ibraz edenin lehtarın mümessili olup olmadığının veya senedi temlik yolu ile devralıp almadığının tespiti gerekir (TTK. m. 559; BK.m. 162). Bu durumda temsil yetkisinin bir vekâletname ile, senedin temlik yolu ile devredilmiş olduğunun ise, senet üzerine veya ayrı bir kâğıt üzerine konulan yazılı bir temlik beyanıyla veya miras yoluyla intikallerde veraset ilamı ile

⁷⁵ **DOMANIÇ:** (Kıymetli Evrak), s. 606.

ispatı gerekir.⁷⁶

Nama yazılı çekin tahsil amacıyla inançlı muamele hükümlerine göre üçüncü bir kişiye devri halinde de devrin adına yapıldığı kişi, gerçek alacaklı olarak çeki muhatap bankadan tahsil edebilir.⁷⁷

Senet, lehtardan itibaren birkaç elden geçmiş de olabilir. Bu durumda bütün devirlerin temlik yolu ile gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti de önemlidir. Burada nama yazılı bir çekin temlik yoluyla devrinin noterce tasdiki de yapılabilir. Ancak noterce tasdik, bankacılık bakımından bir emniyet unsurudur. Alacağın temlikinde noterin tasdiki şart olmadığından, temlik beyanı ile devralındığı şeklen anlaşılan nama yazılı çeki banka ödemek zorundadır. Bankanın bu durumda imzalar arasında teselsülü araması, ciroya kıyasla evveliyet icabıdır.⁷⁸

5. Emre Yazılı Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler

Emre yazılı çeklerde, çeki ödeme için muhatap bankaya ibraz eden kişi en azından şeklen yetkili hamil olmalıdır. Bu çeklerde ödeme için ibrazda bulunan hamilin, nama yazılı çeklerde olduğu gibi, gerçekten alacaklı olup olmadığının araştırılmasına gerek yoktur.⁷⁹

Muhatap şubeye emre yazılı bir çekin ibrazı halinde banka –varsa- ciro zincirinin şeklen düzgün olup olmadığını denetleyecektir. Bankanın ciro imzalarının gerçekten sahiplerine ait olup olmadığını denetlemek gibi bir görevi yoktur. Bununla birlikte bu halde, son ciro tam ciro ise, banka, kimlik bilgilerinin yardımıyla hamilin bu ciro ile çeki devralan kişi olup olmadığını da kontrol edecektir.⁸⁰

Çekin tam ciro yerine beyaz ciro ile devredildiği durumlarda ise, şeklen yetkili hamilin tespiti güç olabilir. Yalnız kanun koyucu, çek üzerindeki son

⁷⁶ DOMANIÇ: (Kıymetli Evrak), s. 607.

⁷⁷ GÖLE: age, s. 134.

⁷⁸ DOMANIÇ: (Kıymetli Evrak), s. 607.

⁷⁹ GÖLE: age, s. 135.

⁸⁰ BATTAL, Ahmet: Kıymetli Evrak Hukuku, Ankara, 2005, s. 156. geniş bilgi için bkz: DOMANIÇ: (Kıymetli Evrak), s. 613.

ciro beyaz ciro olsa bile, çeki elinde bulunduran kişinin çek üzerindeki hakkı müteselsil ve birbirine bağlı cirolardan anlaşıldığı takdirde yetkili hamil sayılmasını kabul etmiştir. Ayrıca bir beyaz ciroyu bir başka cironun takip etmesi halinde, bu son ciroyu imzalayan kişinin çeki beyaz ciro ile iktisap etmiş olacağını belirterek, beyaz ciro ile devredilen emre yazılı çeklerde şeklen yetkili hamilin tespit işlemine de kolaylık getirmiştir.⁸¹

Emre yazılı çeklerde hamilin haklı olduğunun tespiti, hamil, çeki ciro ile değil de; miras veya dava yoluyla elde etmişse veraset veya mahkeme ilamı ile olur. Bu durumlarda, çeki cirodan başka yollarla iktisap eden hamilin hakkını ispat usulünde nama yazılı çeklerle emre yazılı çekler arasında bir fark yoktur.⁸²

6. Hamile Yazılı Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler

Kural olarak, hamiline yazılı çeklerde hamil kim ise, meşru hamil de odur. Yargıtay'ın "Hamiline yazılı senetler, sadece teslim ile tedavül ettiği cihetle çeki elinde bulunduran her kimse o çekin meşru hamili sayılır" şeklindeki kararı⁸³ da bu yöndedir. Dolayısıyla muhatap banka, çek hamilinin meşruiyetini inceleyemeyeceği gibi; senedin çalınmış veya gasp edilmiş olduğunu iddia etmesi de mümkün değildir (TTK. m. 571/III).

Buna karşılık, şayet rızası hilafına senedin elinden alındığını iddia eden bir kimse varsa, onun müracaatı üzerine, mahkemece senedin (bir tedbir olarak) ödenmemesine karar verilebilir. Senedin ödenmemesi kararı verildikten sonra durum muhataba bildirilir. Bu durumda muhatabın bu hususu hamile dermeyan ederek senedi ödemediğinden imtina etmesi, hem bir yetki, hem de bir zorunluluktur (TTK. m. 574). Bu takdirde çekin geleceği, iptal hükümleri gereğince belirlenir.⁸⁴

TTK m. 568'de düzenlenen eksik nama yazılı senet kuralının çeklere

⁸¹ GÖLE: age. s. 136.

⁸² DOMANIÇ: (Kıymetli Evrak), s. 613.

⁸³ Yarg. 11.HD. 3.4.1987 E.1901/ K. 1934. karar için bkz: ERİŞ: age, s. 122.

⁸⁴ DOMANIÇ: (Kıymetli Evrak), s. 615.

⁸⁴ DOMANIÇ: (Kıymetli Evrak), s. 608.

uygulanmasına mahal olmadığından ve şayet çeke eksik nama yazılı senetlerin tanzim ve teşkiline özgü unsurlar uygulanmışsa, çek eksik nama yazılı değil, hamile yazılı bir senet karakterini iktisap ettiğinden, şeklen eksik nama yazılı çek muhatabı da hamile yazılı senetler gibi ödemede bulunmak yetkisini haizdir.⁸⁵

C. MUHATAP OLMA EHLİYETİ BAKIMINDAN BAŞLICA SİSTEMLER

Türk Ticaret Kanunu'nda "muhatap olma ehliyeti" konusunu incelemeden önce çeklerde muhatap olma ehliyetini, başlıca denenmiş üç sistemi açıklamakta fayda vardır. Muhatap olma ehliyeti bakımından dünya ülkelerinde denenmiş bu üç sistem, sırasıyla serbest sistem, bankerlik sistemi ve banka sistemleridir.

1. Serbest Sistem:

Bu sistemde, öncelikle çeklerin kullanımının yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla ekonomik güce ve borçlanma yetkisine sahip herhangi bir kimsenin üzerine çek çekilebileceği öngörülmektedir. Ülkenin her yerinde bankanın mevcut olmaması nedeniyle ve çek kullanımını bu suretle yaygınlaştırma amacıyla bir kimse çek anlaşmasıyla üzerine keşide edilen çekleri ödeme mükellefiyeti altına girmiş olmaktadır. Bu sistemin 1926 tarihli eski Türk Ticaret Kanunu ile Lahey, Cenevre metinlerince (Lahey Projesi mad.3 ve Tek Tip Cenevre Kanunu mad.3) ve bunları kabul etmiş olan Alman, Avusturya, Hollanda, Polonya, Portekiz ve Yunan kanunlarınca benimsendiği belirtilmektedir.⁸⁶

⁸⁵ EREM / KALPSÜZ/ ÇELEBİCAN: age, s. 49.

⁸⁶ EREM / KALPSÜZ/ ÇELEBİCAN: age, s. 50.

⁸⁶ EREM / KALPSÜZ/ ÇELEBİCAN: age, s. 51.

2. Bankerlik Sistemi

Bu sistemde çeklerin, banker ile muhatap olma ehliyeti bakımından bankerlere eşit tutulan şahıs ve müesseseler üzerine çekilebileceği şartı öngörülmüştür. Söz konusu sistem para, kredi ve mevduat muameleleri ile uğraşan kurumların, bu konuda uzmanlığa sahip olmaları nedeniyle, çekle tediye işlemlerini en iyi şekilde yerine getirebilecekleri düşüncesine dayanmaktadır. Nitekim bu sistem, çekler hakkındaki 30 Ekim 1938 tarihli Fransız Dekretle'i'nin 3. maddesini tadil eden 14 Şubat 1942 tarihli kanun ile 1882 tarihli İngiliz Ticari Senetler Kanunu ve İsviçre Borçlar Kanunu tarafından kabul edilmiştir.⁸⁷

3. Banka Sistemi

Bu sistemde çekin sadece banka üzerine çekilebileceği kabul edilmiştir. Bu sistem, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar hemen hemen bütün memleketlerde kabul görmüş bir sistemdir. Dayandığı görüş itibariyle bankalar, mevduat kabulüne ve kredi muamelelerini yapmaya yetkili olmak üzere genellikle cezai hükümler içeren bir kanuna göre kurulmuş kuruluşlardır. Bu sistem, bankerlik sistemine nazaran daha kısıtlayıcı bir özellik arz etmektedir.⁸⁸ Dolayısıyla, bu sistem diğer iki sisteme göre daha güvenceli sayılmaktadır.

D. İBRAZ YERİ

İbrazın nereye yapılacağı, söz konusu ödemeyi yapmada kimin mükellef olacağına gelince ise; ortaya ibraz yeri, bir başka deyişle ibrazın muhatabının kim olacağı sorusu ortaya çıkmaktadır.

⁸⁷ EREM / KALPSÜZ/ ÇELEBİCAN: age, s. 50.

⁸⁸ EREM / KALPSÜZ/ ÇELEBİCAN: age, s. 51.

1. Türk Ticaret Kanunu’nun Kabul Ettiği Sistem

Türk Ticaret Kanunu’nun kabul ettiği sistem “banka sistemidir”. Yani; çekin bir banka üzerine çekilebileceğini kabul etmiş bir sistemdir. Ayrıca çekin bir takas odasına verilmesinin ibraz yerine geçeceği de kabul edilmiştir.

a. Çekin Bankaya İbrazi

Türk hukuk sisteminde, 1957 tarihli Türk Ticaret Kanunu ile yalnız bankalar üzerine çek çekilebileceğini kabul eden sistem benimsenmiştir⁸⁹ (TTK. m. 694/1). Bu nedenle çek, bir bankaya hitaben yazılabilir. Çekin ancak bir banka üzerine çekilebileceği hükmünü sevk eden Yeni Ticaret Kanunu, 727. maddesinde “*Bu fasılda geçen banka tabirinden maksat, Bankalar Kanunu hükümlerine tabi olan müesseselerdir*” şeklindeki hükmüyle bankanın tarifini vermiştir. Ancak söz konusu bu kanun, 4389 sayılı eski Bankalar Kanunu olup, 2005 tarihli 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun düzenlenmesi ile yürürlükten kalkmıştır. Bankalar Kanunu hangi müesseselerin Türkiye’de bankacılıkla uğraşabileceğini düzenlemiş ve özel finans kurumlarının da bankalarla ilgili düzenlemelere (madde 20/6) tabi olduğunu belirtmiştir. Getirilen 5411 sayılı yeni düzenlemeyle de, bu hüküm geçerliliğini yitirmemiştir. Çünkü 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nda özel finans kurumlarına yapılan atıflar, katılım bankalarına yapılmış sayılacaktır (Bankacılık K. m. 169). Dolayısıyla katılım bankaları da çek ve kambiyo senedi iştirası işlemlerini yapabilecektir (Bankacılık K. m. 4). Anılan bu düzenlemeler çerçevesinde Türk hukuk sisteminde çekin bir banka üzerine çekilebileceği anlaşılmaktadır.

Ayrıca, banka ve özel finans kurumlarından başka kimseler üzerine çekilen çekler, kanunen havale mahiyetinde sayıldığından damga resmi muafiyetinden faydalanması uygun görülmemiştir (TTK. m. 694/3).

⁸⁹ **UZUNER**, A, Ahmet: 3167 sayılı Kanuna Göre Bankanın Yükümlülükleri Ve Ceza Sorumluluğu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994, s. 24.

Çeklerde muhatap olma ehliyeti ile ilgili bu sınırlama, TTK'nun 694. maddesi gereğince, sadece "Türkiye'de ödenecek çekler" hakkında geçerlidir. Konu, "Kanunlar İhtilafı" genel başlığı altındaki "Beşinci Ayrım"ın 734. maddesinde hükme bağlanmıştır. TTK m. 734'e göre, "*Aşağıda yazılı hususlar, çekin ödeneceği memleket kanuna göre tayin olunur*". Bu hususlar, 9 bent halinde düzenlenmiştir.

Ayrıca, maddenin 2. bendinden de ödeme için ibraz sürelerinin ödeme yerine tabi olacağı anlaşılmaktadır. TTK m.734 hükmü, bu çerçevede, TTK m. 708'de düzenlenmiş olan ibraz sürelerinin, ödeme yeri Türkiye'de bulunan çekler bakımından dikkate alınacak süreler olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Ödeme yeri Türkiye dışında olan çeklerde "banka" kelimesinden hangi kuruluşların anlaşılacağını ödeme yeri kanunu belirler (TTK. m. 727).

Çekte muhatap olarak bankaların tercih edilmelerinin altında da yüksek ödeme güçleriyle birer "itimat müessesesi" oldukları inancı yatmaktadır. Bankaları güven kuruluşu olarak nitelendiren yazarlar, bu sıfatı herhangi bir ayırım yapmaksızın bütün bankalar için uygun görmektedirler.⁹⁰

Başka kimseler üzerine keşide edilen çeklerin (bankerlik sisteminde) aynı güvenceyi sağlamadığı, bir kimsenin herhangi bir borçlusundaki alacağına karşılık bu kişi (banker ve bu kişilere eşit tutulan şahıs) üzerine çek keşide etmesi halinde, borçlunun ödeme gücünün belirsizliği nedeniyle hamiller yönünden çekin tahsil edilememesi riskinin varolduğuna işaret edilmektedir.⁹¹

Çekte muhatap olma ehliyeti hakkında bir dönem (3167 Sayılı Kanun'dan önce) yapılan tartışma da, muhatap sıfatının dar anlamda çekle işleyen hesabın bulunduğu şubeye mi; yoksa banka tüzel kişiliğine mi ait olduğu konusundadır. Problem, hamilin çeki hesabın bulunduğu şube dışındaki bir şubeye ibraz ederek ödeme talebinde bulunmasının geçerli olup olmadığı ve TTK'nun ibrazla bağladığı sonuçları doğurup doğurmayacağı noktasından kaynaklanmıştır. TTK m.708'in "*çekte ödeme için ibrazın muhataba yapılması*

⁹⁰ **BATTAL**: (Hukuki Sorumluluk), s. 23.

⁹¹ **TEKİL**, Müge: Çekte Muhatap Bankanın Hukuki Sorumluluğu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 3

gerektiği” yolundaki hükmünde geçen “*muhatap*” kavramının öğretide farklı şekillerde yorumlanmasına yol açmıştır. Bu tartışmaya bağlı olarak çekin ibraz edildiği şubenin hesabın bulunduğu şubeden provizyon (karşılık) istemek suretiyle ödeme yapmasının TTK’na uygun olup olmadığı sorunu da gündeme gelmiştir. TTK m. 708 çerçevesinde muhatap sıfatının sadece hesabın bulunduğu şubeye ait olduğunu ve diğer bir şubeye yapılan ibrazın geçerli olmadığını savunanlar⁹², TTK m. 701/IV’de bir yandan muhatap lehindeki cironun sadece makbuz hükmü taşıdığını belirtirken; diğer taraftan muhatapın birden fazla şubesi olması halinde ve çek, üzerine keşide edildiği şubeden başka bir şubeye ciro edilmiş ise, bu cironun normal bir ciro sayılacağına işaret ederek, bu düzenleme karşısında muhatap sıfatının aslında sadece hesabın bulunduğu banka şubesi olarak anlaşılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşü savunan yazarların gerekçelerinin başında, çekin ödenmesi sırasında muhataba düşen imza kontrolü yükümünün, çekin muhatapın başka bir şubesine veya başka bir bankaya ibrazında yerine getirilmesinin çok güç olması gelmektedir.⁹³ Ayrıca bu yazarlara göre; takas odasına yapılacak olan ibrazın kanuni ibraz sayılması bir istisnadır. Bu istisnayı dışında, ibrazın muhatapın dışında başka bir yere yapılması sonucunun çıkarılması mümkün değildir.⁹⁴

Muhatabın, bir merkeze bağlı bankanın bütün şubeleri olduğu görüşünü savunanlar⁹⁵ ise, şubelerin bağımsız tüzel kişilikleri olmadığı (şube denince bir merkeze bağlı tüm banka şubelerini anlamak gerekir) ve gerçekleştirdikleri işlemlerin banka tüzel kişiliği adına yapıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca ibrazın sadece hesabın bulunduğu şubeye yapılabileceği görüşünün, ödeme aracı olan çekin ekonomik işlevi ile bağdaşmayacağını ileri sürmüşlerdir.

Bir başka görüş de mevcuttur ki; bu görüşü savunanlar⁹⁶, muhatap

⁹² **KINACIOĞLU**: age, s. 283; **BAŞBUĞOĞLU**, Tarık: Uygulamalı Türk Ticaret Kanunu, C. I, Ankara, 1992, s. 948.

⁹³ **ÖZTAN**: age, s. 276.

⁹⁴ **POSTACIOĞLU**: “Çekin İbrazı İle İlgili Bazı Problemler” Batıder, C. 8, S. 2, Ankara, 1976, s. 117; **TEKİL**, Fahiman: age, s. 184.

⁹⁵ **NARBAY**: age, s. 9; **GÜRBÜZ**, Hulusi: Bankalarla Ticari Senetler İlişkisi, Ankara, 1981, s. 158; **AKYAZAN**: agm, s. 689; **ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA**, age, s. 210.

⁹⁶ **DOĞANAY**, İsmail: Türk Ticaret Kanunu Şerhi, C.2, 3. B, Ankara, 1990, s. 1934–1936.

kavramını en geniş yorumlamaktadırlar. Buna göre muhatap, bir merkeze bağlı bütün şubeler olduğu gibi, diğer banka ve onun şubelerini de kapsar. Yani hamil, elindeki çeki çekte yazılı olan banka ile birlikte, aynı bankanın diğer şubelerine de ibraz edilebilir. Bu ibraz da kanuni anlamda ibrazdır ve ibrazın sonuçlarını doğurur. Bu görüş taraftarlarının gerekçeleri ise, muhatap banka için önemli olanın ibrazın süresi içinde yapılması yani; çek tutarının ibraz süreleri içinde ödenmesinin talep edilmesidir. Takas odasında da aynı durum geçerlidir. Meşru hamilin ödeme isteğinin öğrenilmesi, gerek takas odasına ibrazda gerek muhatabın diğer şubelerine ya da diğer bir bankaya ibrazda mevcut bir unsurdur. Bu nedenle çekte yazılı olan bankayla onun şubeleri ve diğer bankalar arasında ayırım yapılması doğru değildir. Bu görüşe karşı görüştekilerin⁹⁷ gerekçeleri ise şöyledir: Muhatap banka dışındaki bankalar, çek ilgilileri dışında kalan kişiler durumundadırlar. Çek, bu bankalara bedeli tahsil edilmek için verilmiş olabilir.

Çek Kanunu, muhatap olma ehliyeti hakkında öğreti ve uygulamada varolan tartışmaları sona erdirmek amacıyla bir takım düzenlemeler getirmiştir. Öncelikle, çek karnelerinin bankalar tarafından bastırılması esası getirilerek, her çek yaprağı üzerine çekle işleyen hesabın bulunduğu şubenin adının ve keşidecinin hesap numarasının yazılması zorunlu kılınmıştır (3167 Sayılı Çek Kanunu mad. 3). Diğer taraftan Çek Kanunu m.4 ile muhatap sıfatının banka tüzel kişiliğine ait olduğu ve çekin bu tüzel kişilik bünyesindeki herhangi bir şubeye ibraz edilebileceği açıkça belirtilmiştir. Söz konusu hükme göre: “..... *Muhatap bankanın çek hesabı açılmış olan şubesi dışındaki herhangi bir şubesine ibraz edilen çek karşılığı o şube tarafından provizyon istenmek suretiyle ödenir. Muhatap banka deyimi, çekle işleyen hesabın açıldığı bankayı ifade eder*”.

Bu düzenlemeden sonra doktrinde tartışma yaratacak bir durum kalmamıştır.

⁹⁷ ÖZTAN: age, s. 276; KINACIOĞLU: age, s. 283; REİSOĞLU: age, s. 157–169.

b. Çekin Takas Odasına İbrazı

Türk Ticaret Kanunu'nda çekin bankaya ibrazının yanı sıra, çekin bir takas odasına ibrazının, ödenmek üzere ibraz yerine geçeceği öngörülmüştür (TTK m.710). Çek, nakit kullanmadan ödemeleri yapma gayesi ile tanzim edildiği için bu gayenin gerçekleşmesinde “takas odası” önemli bir rol oynamaktadır. Takas odası, aynı zamanda çek kullanımının yaygınlaşmasını ve bankalar arası para nakit hareketlerinin azalmasını sağlamaktadır.⁹⁸

Çek takası faaliyetleri ilk defa Osmanlı Bankası bünyesinde başlamıştır. 1931 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) kurulmasından sonra İstanbul Takas Odası 1933 yılında Osmanlı Bankası'ndan devralınmıştır. Daha sonra takas odası işlemleri ile ilgili olarak bir esas nizamname düzenlenmiş ve İstanbul Takas Odası işlemleri üzerinde TCMB'nin rolü artmıştır.⁹⁹

3167 sayılı Kanunun 6. maddesi ile çeklerin banka şubeleri arasında hesaben tesviyesini gerçekleştirmek için T.C. Merkez Bankası'na tüzel kişiliği haiz bir sistemi kurma ve gözetimi altında yürütme yetkisi verilmiştir. Bu hükme dayanılarak T.C. Merkez Bankası tarafından hazırlanan “ Bankalar arası Takas Odaları Merkezi Yönetmeliği”, 25.9.1985 gün ve 18979 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Anılan yönetmeliğin onuncu ve on ikinci maddeleri, Resmi Gazete'nin 17.6.1987 tarihli nüshasında yayınlanan yönetmelikte değiştirilmiştir.

Bankalar arası Takas Odaları Merkezi Yönetmeliği hükümlerine göre banka şubeleri arasında hesaben tesviye işlemleri şu şekilde yürütülür:

a) Bankalar arası Takas Odaları'nda, bu odalara katılan bankalar üzerine çekilen çekler, tutarı belirli bir limitle sınırlandırılmaksızın, hesaben tesviye edilmek üzere muhatap bankalara ibraz edilir. Şehir dışı çekler ise, üzerlerine düzenlendikleri hesabın bulunduğu banka şubelerinden provizyon sorulmak suretiyle işleme konur (Yön. Mad.14).

⁹⁸ **DONAY**, Suheyli: Son Değişiklikler Açısından Çek, 1. Bası, İstanbul, 1986, s. 23.

⁹⁹ Çek Takasının Tarihçesi; <http://www.btom.org.tr/tarihce.htm>. 10.01.2007

b) Bankalar arası Takas Odaları'nda takas işlemlerine ilişkin iki toplantı yapılır (Yön. Mad.15).

ba) Çekler, ilk toplantıda üye banka şubelerince karşılıklı alınıp verilir ve böylece muhatap bankalara ibraz edilmiş sayılır (Yön. Mad.16).

bb) İkinci toplantı, tesviye maksadıyla yapılır. Bu toplantıda ibraz edilen çeklerden şehir içi olanları aynı gün; şehir dışı olanları da en geç ertesi gün provizyon alınarak tesviye edilir. Ancak şehir dışı çekler, provizyonun herhangi bir sebeple alınamaması halinde karşılığı olan diğer çekler gibi işleme tabi tutulur. Görülüyor ki, hangi sebeple olursa olsun provizyonu takas odasına ibrazının ertesi günü alınamamış olan çekin sadece takas bakımından karşılığının bulunduğu kabul edilmekte ve hesaben tesviyesi yapılmaktadır (Yön. Mad 16 I,II).

c) Bankalar arası Takas Odaları, tesviye toplantısı sonucunda ilgili bankaların doğan borç ve alacak bakiyelerini Bankalar arası Ankara Takas Odası'na intikal ettirir. Sözü geçen oda, Bankalar arası Takas Odaları'na gelen takas vaziyet cetvellerinin sonuçlarını birleştirerek o günkü takası yapar ve bankalara ait borç ve alacak bakiyesini belirler. Bakiyeler, en geç ertesi iş günü saat 12:00'a kadar T.C. Merkez Bankası Ankara şubesinde bankaların mevcut hesaplarından tesviye olunur (Yön. mad. 16 III,IV).

3167 sayılı Çek Kanunu'nun "Hesaben Tesviye" başlığını taşıyan 6. maddesine, değişiklik kanununun 5. maddesiyle iki fıkra eklenmiştir. Buna göre, *"Yönetmelikte belirtilen esaslar çerçevesinde çeklerin fiziki olarak ibraz edilmeksizin sadece çek bilgileri üzerinden Bankalar arası Takas Odaları aracılığıyla elektronik ortamda muhatap bankaya gönderilerek işlem görmesi, 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 710. maddesine göre takas odasına ibraz hükmündedir"*.¹⁰⁰ Değişiklikle gelen diğer bir fıkra ise, *"Takas odaları aracılığıyla ibraz edilmiş çekler için, 10. maddede belirlenen sorumluluklar miktarı dahil kısmı ödeme yapılmaz. Ancak takas odaları aracılığıyla ibraz edilen çekin, hesapta yeterli karşılığının olmadığı belirlenmesi halinde*

¹⁰⁰ Geniş bilgi için bkz: <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1218.html>. 05.01.2007

muhatap banka tarafından, hesapta bulunan kısmi karşılık tutarı, çeki ibraz eden hamil lehine on beş gün süreyle bloke edilir” şeklindedir.

3167 sayılı Çek Kanunu’nun 6. maddesinde takas odasına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Ancak yeni getirilen fıkraların gerekçesinde de belirtildiği gibi¹⁰¹; fiziki ibraz olmaksızın çek takası uygulamasında yasal boşluk bulunmaktaydı. Başka bir deyişle; takasın gerçekleşmesi için mutlaka senedin maddi varlığının odaya ibrazı gerekmektedir. Dolayısıyla elektronik ortamda yani senetlerin maddi olarak ortaya konmadan ibrazı mümkün değildi.

Getirilen bu sistem ile artık senetlerin maddi olarak takas odasına ibrazı zorunlu değildir. Çeklere ait bilgilerin, Bankalar arası Takas Odası aracılığıyla muhataba gönderilmesi ibraz yerine geçer. Bu şekilde yapılan ibraz sonucu çekin karşılığının bulunmaması halinde çekin fiziki olarak muhataba götürülmesi ve arkasının yazılması gerekir. Böylece çekin aslı muhataba sonradan ibraz edilmiş olur.¹⁰²

2. Adresli ve İkametgâhlı Çekler

Adresli ve ikametgâhlı çek kavramları Türk Ticaret Kanunu’nda tanımlanmamıştır. Bu çeklerin kimler tarafından nasıl düzenlenebileceği konusunda herhangi bir hüküm de mevcut değildir. Aynen poliçede olduğu gibi, çekte de ödeme yerinin bazı durumlarda sorun yaratması, adresli ve ikametgâhlı çeklerin düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Ancak Türk Ticaret Kanunu’nun “Adresli Ve İkametgâhlı Çek “ kenar başlığını taşıyan 699. maddesinde, sadece, bu tip çeklerin muhatapın ikametgâhında veya başka

¹⁰¹ 4814 sayılı Değişiklik Kanununun 5. maddesi 3167 sayılı Kanunun 6. maddesine 2 yeni fıkra eklemiştir. Bunun gerekçesi şu şekilde belirtilmiştir: “ 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 710. maddesinde, çekin bir takas odasına ibrazının ödeme için ibraz yerine geçeceği hükme bağlanmıştır. Bu husus dikkate alınarak, fiziki ibraz olmaksızın çek takası uygulamasında çek bilgilerinin elektronik ortamda muhatap bankaya gönderilmesinin, takas odasına ibraz şeklinde değerlendirilmesine olanak sağlanması, böylece fiziki ibraz olmaksızın çek takası uygulamasındaki yasal boşluğun doldurulması amacıyla, maddeyle 3167 sayılı Kanunun 6.maddesine bu fıkra eklenmektedir”.

¹⁰² ÖZDAMAR: agm, s. 126.

bir yerde üçüncü şahıs tarafından ödenmek üzere keşide edilebileceği ve üçüncü şahsın mutlaka bir banka olması gerektiği hükme bağlanmıştır.

TTK' da adresli ve ikametgâhlı çek tanımlanmamış olmakla beraber, adresli poliçe ve ikametgâhlı poliçe, TTK'nun 586. ve 609. maddelerinde tanımlanmıştır. TTK' nun 586.maddesinin birinci ve ikinci fıkralarına göre; poliçenin üçüncü bir şahsın ikametgâhında ödenmesi senet üzerinde öngörülebilir. Bu üçüncü şahsın ikametgâhı, muhatabın ikametgâhının bulunduğu yerde ise, "adresli poliçe"; başka bir yerde ise "ikametgâhlı poliçe" söz konusu olur. TTK'nun 609. maddesi uyarınca da keşidecinin, poliçede ödeyecek üçüncü kişiyi zikretmeden sadece muhatabın ikametgâhından başka mahali ödeme yeri olarak gösterdiği durumlarda, muhatabın kabul şerhinde, senedi ödeyecek kişi olarak üçüncü bir kişiyi gösterebileceği; aksi takdirde kendisinin ödeme yerinde poliçeyi bizzat ödemeyi taahhüt etmiş sayılacağı belirtilmiştir. Poliçenin bizzat kendisinin ikametgâhında ödenmesi şart kılınmışsa, yine kabul şerhinde senedin ödeme yeri olarak ikametgâhının bulunduğu yerdeki başka bir adresi gösterebileceği kabul edilmiştir.

Bu açıklamalara göre, adresli ve ikametgâhlı çek düzenlenebilmesi için, her şeyden önce, senet üzerinde mutlaka muhatabın adresi dışında bir yerin çekin ödeme yeri olarak gösterilmesi gerekmektedir. Bu açıklamalar ışığında adresli çek; *"Çekte ödeme yeri olarak gösterilen yerde muhatap bankadan başka bir bankanın ödeme adresi olarak gösterildiği çektir"* şeklinde tanımlanabilir.¹⁰³ Örneğin, keşidecinin çek hesabı OYAK BANK; ödeme yeri ise VAN' dır. OYAK BANK'ın Van' da şubesi yoktur; fakat Ziraat Bankası'nın Van'da şubesi bulunmaktadır. Bu durumda çeke "ödeme yeri: Van Ziraat Bankası şubesi" yazılırsa çek adresli olur. Örnekteki OYAK BANK ile Ziraat Bankası arasında bir anlaşma yapılır ve Ziraat Bankası, çeki OYAK BANK adına öder ve karşılık bulunmaması halinde işlemleri yapar. Bu halde iki banka arasındaki vekâlet ilişkisi söz konusu olacaktır.¹⁰⁴

İkametgâhlı çek ise; ödeme yeri olarak muhatap bankanın ikametgâhının

¹⁰³ POROY/ TEKİNALP: age, s. 245.

¹⁰⁴ POROY/ TEKİNALP: age, s. 245.

mülki sınırlar, yani il sınırları dışında bir adresin ödeme yeri olarak gösterilmesidir. Bu ikametgâh da bir banka olmaktadır. Muhatap bankanın ikametgâhından amaç, çek hesabının bulunduğu banka şubesinin ticaret siciline kayıtlı olduğu ildir.¹⁰⁵ Örneğin, çekte muhatap Türkiye Ekonomi Bankası'dır. Ancak çekte "ödeme yeri: AKBANK yazılırsa bu çek bütün AKBANK şubelerinde ödenir. İkametgâhlı çekte de ilgili bankalar arasında vekâlet ilişkisi vardır.¹⁰⁶

Yalnız, gerek adresli gerekse ikametgâhlı çekin poliçelerden farklı olarak, ödeme yerinde üçüncü bir şahıs tarafından ödenmesi kararlaştırılmalı ve bu şahıs mutlaka bir banka olmalıdır. Eğer üçüncü şahıs banka değilse; adres ve ikametgâh kaydı hükümsüz olur; ancak çek geçerliliğini yitirmez.¹⁰⁷

Adresli ve ikametgâhlı çekler uygulamaları olmayan, teorik olarak kalan çeklerdir.¹⁰⁸

E. İBRAZ SÜRELERİ

Çekin keşide edildiği tarihten muhataba ibraz edilebileceği en son tarihe kadar olan süreye (muhatabın kanuni olarak karşılığı ödemekle yükümlü olduğu en son süre) ibraz süresi denir.¹⁰⁹

TTK'nun 708.maddesine göre;

*"Bir çek, keşide edildiği yerde ödenecekse **on gün**; keşide edildiği yerden başka bir yerde ödenecekse **bir ay** içinde muhataba ibraz edilmelidir.*

*Ödeneceği memlekette başka bir memlekette keşide edilen çek, keşide yeri ile ödeme yeri aynı kıtada ise **bir ay** ve ayrı ayrı kıtalarda ise **üç ay** içinde muhataba ibraz edilmelidir.*

Bu bakımdan, bir Avrupa memleketinden çekilip de Akdeniz'de sahili bulunan bir memlekette ödenecek olan ve bilmukabele Akdeniz'de sahili olan bir memlekette çekilip bir Avrupa memleketinde ödenmesi lazım gelen çekler

¹⁰⁵ PULAŞLI: age, s. 139.

¹⁰⁶ POROY/ TEKİNALP: age, s. 245.

¹⁰⁷ GÖLE: age, s. 59.

¹⁰⁸ POROY/ TEKİNALP: age, s. 245; GÖLE: age, s. 60.

¹⁰⁹ NARBAY: age, s. 26.

aynı kıtada keşide edilmiş ve ödenmesi şart kılınmış sayılır.”

Daha önce belirtildiği gibi, TTK’nun 708. maddesinde on gün, bir ay ve üç ay olmak üzere üç ayrı ibraz süresi belirlenmiştir. Keşide edilmiş bir çekin ödeme için ibraz olunduğunda hangi ibraz süresine tabi olacağının tespiti de uygulamada ayrı bir önem arz etmektedir.

İbraz olunan çekin hangi ibraz süresine tabi olacağının belirlenmesi için TTK’nun 708. maddesi ile getirilen kriterler, “keşide” ve “ödeme” yerleridir. Buna göre; keşide edildiği yerde ödenecek çekler on günlük, başka yerde ödenecek çekler bir aylık, keşide edildiği kıtadan başka bir kıtada ödenecek çekler ise, üç aylık ibraz sürelerine tabi olacaktır.

Türk Ticaret Kanunu’nun 692. maddesine göre; çeklerin keşide edildikleri yerin çek üzerine yazılması zorunludur. Ancak bu zorunluluk, çekin diğer zorunlu unsurlarına oranla daha yumuşatılmış ve alternatifli bir zorunluluktur. Buna göre; çekler üzerinde keşide yeri için ayrılmış olan bölümde keşide mahallinin gösterilmemiş olması senedin çek niteliğini kaybetmesine yol açmaz; yeter ki, keşidecinin imzasının yanında bir adres belirtilmiş olsun. Zira TTK’nun 693. maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca; keşide yeri belirtilmemiş olan çekler, keşidecinin ad ve soyadı yanında yazılı olan yerde düzenlenmiş sayılır. Yargıtay’ın “Tanzim yeri keşidecinin ad ve soyadının yanında yazılı yerdir. Dayanak belgede tanzim yerinin bulunduğu nazara alınmadan karar verilmesi isabetsizdir” şeklindeki gerekçeli bir kararında¹¹⁰ bunu görmek mümkündür.

Keşidecinin ad ve soyadı yanında da herhangi bir yer gösterilmemişse, bu takdirde senet, TTK’nun 693/I maddesi gereği çek vasfını kazanamaz. Görüldüğü üzere kanun koyucu, TTK’ın 693/III fıkrasında çeklerde keşide yerinin açıklıkla gösterilmediği durumlarda, keşidecinin ad ve soyadının yanında yazılı olan yerin keşide yeri olarak kabul edilmesi gerektiğini hükme bağlamıştır. Oysa TTK’nun 692. maddesinde çekin unsurları arasında keşidecinin ad ve soyadı değil, imzası sayılmıştır. Maddeler arasında yer alan bu çelişkinin giderilmesi için 693. maddenin üçüncü fıkrasındaki “adı ve

¹¹⁰ **Yarg.** 9.5.1984, 1982/12–579 E.1984/524 K. Karar için bkz: **ERİŞ**: age, s. 729.

soyadı” şeklindeki ibarenin “imzası” şeklinde yorumlanması, yanlış anlamlara yol açılmaması açısından faydalı olacaktır.

Birden fazla keşide yerinin gösterilmesi halinde, keşide yerinin belirlenebilirlik özelliği kaybedildiğinden senedin çek niteliği kalkar.¹¹¹ Çekin birden fazla keşidecisinin bulunması halinde ise, yine keşide yerinin tek olması şartıyla çek geçerliliğini kaybetmez. Zira çekte birden fazla keşideci olması, birden fazla borç taahhüdüne vücut vermez. Bu halde müştereken ve müteselsilen taahhüt edilmiş tek borç bulunmaktadır.

Ödeme yerinin de çek üzerinde yazılması çekin zorunlu unsurlarındandır (TTK.m.692). Ancak bu, çekin alternatif zorunlu unsuru olduğundan ödeme yeri çek üzerinde belirtilmemişse, TTK’nun 693. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca; muhatabın ad ve soyadının yanında belirtilen yer, çekin ödeme yeri sayılır. Muhatabın ad ve soyadının yanında birden fazla yer gösterildiği takdirde çek, ilk gösterilen yerde ödenir. Böyle bir açıklık ve başka bir kayıt da mevcut değilse, çek muhatabın iş merkezinin bulunduğu yerde ödenir.

TC Merkez Bankası’nın 3167 Sayılı Çek Kanunu’na ilişkin 1 no’lu tebliğinin 2. maddesinin 1.bendi uyarınca; her çek yaprağında çekle işleyen hesabın bulunduğu banka şubesinin belirtilmesi öngörüldüğünden, çeklerde ödeme yerinin ayrıca gösterilmemesi önem arz etmez. Zira senet üzerinde muhatabın ticaret unvanının yanında bir yer gösterilmemiş olsa da çek, muhatabın iş merkezinin bulunduğu yerde ödenecektir (TTK. m. 693/II). Muhatabın iş merkezinin bulunduğu yer ise, ticaret siciline tescil edilmiş statüsünden kolaylıkla tespit edilebilecektir.¹¹²

Türk Ticaret Kanunu’nun 708. maddesinin birinci fıkrasınca; çeklerin ibraz sürelerinin keşide ve ödeme yerlerine göre on gün veya bir ay olacağı hükme bağlanmış olmasına rağmen, belirleyici unsur olan “yer” kavramı maddede açıklanmamıştır. Görüldüğü üzere, sorun hemen hemen keşide yerinden kaynaklanmakta, ödeme yerine ilişkin herhangi bir uyuşmazlık veya belirsizlik

¹¹¹ ÖZTAN: age, s. 238.

¹¹² EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN: age, s. 63.

söz konusu olmamaktadır.¹¹³ Bu “yer” kavramının belirlenmesinde belediye sınırlarının mı, yoksa il sınırlarının mı esas alınacağı açık değildir. ÖZTAN’a göre; bir çek keşide edildiği yerde ödenecekse ilçe sınırlarının esas alınacağı; ancak Büyükşehir belediyesi bulunan yerlerde, bu belediyenin sınırları içinde kalan ilçelerin de, il merkez ile birlikte “aynı yer” kavramı içinde kalan yerler sayılacağı görüşü isabetli olacaktır.¹¹⁴ Bundan hareketle, keşide yeri Çankaya, ödeme yeri Altındağ ilçeleri ise, bu ilçeler Ankara Büyükşehir belediyesi sınırları içinde olduğundan, çek, “aynı yerde ödenecek çek” sayılmalı ve on günlük ibraz süresine tabi tutulmalıdır. Buna karşılık, keşide yeri Çankaya; ödeme yeri ise Haymana ise, ibraz süresi, bir ay olmalıdır.

Bu konuda başka bir görüş de Göle tarafından ileri sürülmüştür. Göle, “Şehirlerimizin süratle büyüdüğü göz önüne alınarak Büyükşehir belediye sınırlarının esas alınması yerinde olur” şeklinde bir görüşü savunurken, daha sonra 3167 sayılı Çek Kanunu Sempozyumu’nun tartışmalar kısmında farklı bir görüş beyan etmiştir: Göle’ye göre; yer kelimesinin anlamının tespitinde, ne il ne de Büyükşehir belediyesi ölçüsünün esas alınması isabetli olmayacaktır. Çünkü Çek Hukukunda esas itibarıyla, keşidecinin iradesi esas alınır. Dolayısıyla, Göle, keşidecinin çek üzerine yazdığı keşide yeri ile ödeme yerinin esas alınarak bir sonuca gidilmesini önermiştir. Örneğin; keşide yeri, Ankara; çekle işleyen şubenin muhatap bankanın Ankara Cebeci şubesi olduğu durumlarda, hiç şüphesiz, o çekin ödenmesi için ibraz süresi on gündür. Zira ödeme yeri ile keşide yeri aynı yerde bulunmaktadır. Buna karşılık, keşide yerinin Ulus, ödeme yerinin ise Ankara Yenışehir şubesi olduğu durumlarda, kanımca bu çekin keşide yeri ile ödeme yeri farklı yerlerdedir; dolayısıyla bu çekin ibraz süresi bir ay olmalıdır. Çünkü keşideci, kendi iradesiyle keşide yeri ile ödeme yeri arasında bir farklılık yaratmıştır. Keşide yerini “Ulus” olarak yazarken ilini de yazabilirdi, ancak bu yola gitmemiştir. Keşide yerini yazarken keşide yeri olarak gösterilen yerin bağlı

¹¹³ NARBAY, Şafak: “Çekte İbraz Sürelerinin Belirlenmesinde Ölçü Alınan ‘Yer’ Kavramına ‘De Lege Lata’ ve ‘De Lege Ferenda’ Çözüm Önerileri”, Bilgi Toplumunda Hukuk, C. I, İstanbul, 2003, s. 798.

¹¹⁴ ÖZTAN: age, s. 277.

olduğu ilin de yazılması ya da keşide yerinin mutlaka il olarak belirtilmesi istikametinde yasal bir zorunluluk yoktur. Üstelik söz konusu örnekteki keşide yerinin hangi ilin Ulus'u olduğu da bilinmemektedir. Ankara'nın mı, İstanbul'un mu, Zonguldak'ın Ulus'u mu? Bu çekin muhatap bankanın Van şubesine ödeme için ibraz edilmesi halinde; Van şubesi, Ulus'un hangi ilin Ulus'u olduğunu nasıl anlayacak, dolayısıyla bu çekin ödeme için ibraz süresini nasıl tespit edecektir? Bu nedenlerle, Göle, ibraz süresinin tespitinde keşidecinin kendi iradesiyle oluşan çek metnindeki yazılı bilgilere göre sonuca gidilmesinden yana görüş bildirmiştir.¹¹⁵

Belediye veya Büyükşehir belediyesi sınırlarının esas alınması halinde uygulamada bazı sakınca veya karışıklıkların doğması kaçınılmaz olacaktır. Zira, banka şubelerinin kendilerine ibraz olunan bir çekin hangi belediye veya Büyükşehir belediyesi sınırlarına dahil olduğunu tespit etmeleri, şehirlerimizin hızla büyüyor ve yeni yeni belediyelerin kuruluyor olması karşısında mümkün olmayacaktır.¹¹⁶

Bunun dışında, keşide ve ödeme yerlerinin çek üzerinde de ne şekilde gösterileceği hususunda TTK veya Çek Kanunu ile getirilmiş sınırlamalar yahut kriterler olmadığından belirtilen yerlerin hangi il sınırları dahilinde bulunduğu tespit, ilçe, köy veya mahalle adlarının konmasındaki dikkatsizlik göz önüne alındığında daha da zorlaşacaktır. Zira değişik il sınırları dahilinde aynı ismi taşıyan birden fazla ilçe, köy ve mahalle bulunmaktadır. Mesela; keşide yeri "Bahçelievler" olarak gösterilen bir çekin hangi Bahçelievler mahallesinde keşide edildiğinin belirlenmesi mümkün olmayacaktır.¹¹⁷

Nitekim keşide yeri ile ilgili olan benzer bir sorun olan, "çekte keşide yerinin kısaltılarak yazılıp yazılmayacağı" konusundadır. Bu konu hakkında öğretide mevcut olan *"keşide yerinin, hiçbir duraksamaya yer vermeyecek*

¹¹⁵ Uygulama Açısından 3167 Sayılı Çek Kanunu Sempozyumu, Batıder, C. XV, S. 2, Aralık, 1989, Tartışmalar, s. 36. Görüldüğü gibi bu görüş, çekin üzerindeki keşide yeri ve ödeme yerinin tam olarak neresi olduğu anlaşılamayan hallerde ibraz süresinin, (keşidecinin iradesi yönünde) hep bir ay olarak kabulünü temin ederek bir çözüm getirmektedir.

¹¹⁶ İNAL: agt, s. 21.

¹¹⁷ İNAL: agt, s. 22.

şekilde anlaşılabilir olması koşulu ile kısaltılarak yazılabileceği” ölçütü, TTK’nun bu noktada aradığı kesinliği sağlamaktan uzak olduğu, hangi kısaltmaların belirtilen bu ölçüye uygun olduğunun tespitinin güçlüğü ve bunları bilerek çek alma gibi bir zorunluluğa yol açtığı gibi gerekçelerle eleştirilmektedir.¹¹⁸ Dolayısıyla, “keşide yeri olarak yazılabilecek yerler” konusunda sadece bir genelleme yapmak, yine farklı görüşlerin ortaya atılmasına yol açacaktır. Diğer taraftan şu da bir gerçektir ki; TTK.m.708 sistemi böyle devam ettiği sürece, “yer” konusunda genel bir çözüm önerisi sunulması son derece zordur.

Önerilen bir görüşe göre, bütün bu tartışmaları, uygulama farklılıklarını ve yanlışlıkları ortadan kaldıracak çözüm, öncelikli olarak ibraz sürelerinin tıpkı Cenevre Yeknesak Kanunu m. 29, f.1’de olduğu gibi düzenlenmesidir. Buna göre, ödeme için ibraz süreleri belirlenirken “ülke içi” tek bir kriter olarak kabul edilecek, yani, bir çekin keşide ve ödeme yerinin Türkiye içinde yer aldığı belirlenmesi halinde “tek bir ibraz süresi” öngörülmektedir.¹¹⁹

Böylece, bir çekin muhatap bankaya ya da bir takas odasına ibraz süresi içerisinde ibraz edilip edilmediği belirlenirken keşide ve ödeme yerinin Türkiye’de yer alıp almadığı tespit edilecek ve bundan sonra da ibraz süresinin geçirilip geçirilmediği ortaya konulacaktır.

1. İbraz Sürelerinin Hukuki Niteliği

İbraz sürelerinin hukuki niteliğini ortaya koyabilmek için ibraz süresinin özel hukuktaki diğer süre kavramlarıyla farkına değinmekte fayda vardır. Örneğin; ibraz süreleri, vade ve zamanaşımı süreleri ile birbirine benzemekte ancak hukuki niteliği itibarıyla farklılıklar arz etmektedir.

¹¹⁸ REİSOĞLU, S: “Çeklerde Keşide Yeri ile İlgili Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı ve Uygulaması, Bankacılar Dergisi”, S.12, Temmuz, 1993, s. 28–29.

¹¹⁹ NARBAY: (Öneriler), s. 798; ÖZKORKUT, Korkut: “Çek Hukukunda Ödeme İçin İbraz Süreleri” Batıder, C.XIX, S. 2, 1997, s. 60.

a. İbraz Süresinin Özel Hukuktaki Diğer Süre Kavramlarından Farkı

aa. İbraz Süresi - Vade

Hukukta vade kavramı, birkaç anlam taşımaktadır. Vade ile çoğunlukla bir borcun ifa edilmesi gereken tarihe kadar geçen süre kastedilmektedir. Bunun yanı sıra, vade, borcun muaccel olduğu gün anlamında da kullanılmaktadır.¹²⁰

Borcun ifa zamanını belirleyen vadeyi düzenleyen hükümler Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunu'nda birbirine paralel şekilde düzenlenmiş, ancak söz konusu düzenlemelerde borcun adi ve ticari olmasına göre farklı hükümler de getirilmiştir. Mezkûr farklardan en önemlisi, borcun vadeden evvel ödenip ödenmeyeceği konusunda ortaya çıkmaktadır. Kural olarak borçlu, borcunu vadeden evvel de ifa edebilir (BK mad. 80). Çünkü vade, borçluya ifa zamanının geriye bırakılması hususunda tanınan bir istifade olduğundan, borçlunun lehine sağlanan bu istifadeden vazgeçebilmesi de mümkündür. Kambiyo Senetleri Hukukunda ise, borçlunun borcunu vadesinden evvel ödemesi halinde kendisini borçtan kesin olarak kurtaramaması ihtimali vardır. Bu durumda borçlunun borcu vadesi geldiğinde tekrar ödeme tehlikesi ortaya çıkabilmektedir. Diğer bir söyleyişle, borçlu bu yüzden doğacak tüm rizikoları kendi üzerine almak şartıyla vadeden önce de ödemede bulunabilir (TTK mad. 622). Ayrıca, vade taraflarca serbestçe kararlaştırılabilmekte ve kararlaştırılan vade, anlaşma ile değiştirilip uzatılabilmekte iken; hukuki niteliği gereği hak düşürücü süre niteliğinde olan ibraz sürelerinin ister taraflarca, ister sadece keşideci veya ciranta tarafından değiştirilmesi yada uzatılması mümkün değildir.¹²¹

Görüldüğü üzere; vade ve ibraz süresi, hukuki mahiyetleri icabı birbirlerinden farklılıklar arz etmektedir.

¹²⁰ İNAL: agt, s. 1.

¹²¹ İNAL: agt, s. 6.

bb. İbraz Süresi – Zamanaşımı

Hakların aranmasının zaman yönünden sınırlandırılması Roma Hukukundan beri kabul görmüş bir kuraldır. Bu kurala göre, alacağını uzun süre borçlusundan istemeyi ihmal eden alacaklı alacak hakkını kaybetmekle birlikte; alacağını borçlusundan dava yoluyla elde edebilme hakkını da yitirmektedir. Alacaklının hakkını aramadaki ihmali sonucu dava hakkını yitirmesi ile doğacak zarara katlanması doğaldır.¹²²

Zamanaşımı süreleri ile ibraz sürelerinin benzer ve farklı noktaları mevcuttur.

İbraz süreleri, hukuki niteliği yönünden zamanaşımı müessesesinden farklılık arz etmektedir. Örneğin; ibraz sürelerinin geçmesi ile hakkın (müracaat borçlularına başvuru hakkı) düşmesi söz konusu iken; zamanaşımı süresinin geçmesi halinde ise hakkın dava ile ileri sürülebilme imkanı ortadan kalkmamış olsa da, zamanaşımı definde bulunulması halinde artık dava ile ileri sürülebilme imkanı ortadan kalkmaktadır. Bunun yanında ibraz süreleri hukuki nitelikleri gereği bir “itiraz” olduklarından hâkim tarafından resen dikkate alınmak zorundadır. Zamanaşımı ise, bir “def”i niteliğinde olduğu için, ancak ileri sürüldüğünde nazara alınabilir. Yine ibraz sürelerinin hak düşürücü niteliğinden dolayı kesilmesi ve durması mümkün değilken; zamanaşımı sürelerinin kanunda gösterilen hallerde durması veya kesilmesi mümkündür.

c. Sonuç

Çek için öngörülen ibraz sürelerinin bir zamanaşımı değil; hak düşürücü süreler¹²³ olması nedeniyle bu sürelerin geçtiği, bir uyuşmazlıkta her zaman ileri sürülebileceği gibi, hakim ya da icra memuru tarafından da re’sen dikkate alınacaktır. İbraz sürelerine ilişkin bu hüküm, emredici nitelikte olduğundan

¹²² TEKİL, Fahiman: age, s.207; ÖZTAN: age, s. 277; KINACIOĞLU: age, s. 284.

¹²³ ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA: age, s. 213.

bu sürelerin bir sözleşme ile uzatılıp, kısaltılması da mümkün değildir. Bununla birlikte çek üzerindeki keşide tarihinin geri ya da ileri bir tarih gösterilmek suretiyle, fiilen uzatılıp kısaltılabileceğini de unutmamak gerekir.

2. İbraz Sürelerinin Başlangıcı

İbraz sürelerinin başlangıcı, çekin ödenmesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü başlangıç tarihinin tespitinin ibraz sürelerinin hesaplanması ve dolayısıyla ödemenin gerçekleştirilme zamanının tayini açısından önemli rolü vardır. Acaba ibraz süreleri hangi tarihten itibaren hesaplanmalıdır? Yani bu süreler hesaplanırken çekin üzerinde yazılı olan keşide tarihi, sürelerin hesabına dahil edilecek midir? Sürelerin hesabıyla ilgili Türk Ticaret Kanunu'nda iki ayrı düzenleme vardır: Birincisi, ibraz sürelerini belirten 708. maddenin 4. fıkrasında yer almaktadır. Bir diğeri ise, 729. maddede düzenlenmiştir.

a. TTK m. 708/f.4 – TTK. m. 729' un Karşılaştırılması

İbraz süresinin başlangıcı, TTK 708. maddesinin dördüncü fıkrasında *“Yukarıda yazılı müddetler, çekte keşide günü olarak gösterilen tarihten itibaren işler”* şeklinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla senette keşide tarihinin bulunması, senedin geçerliliği için yeterlidir. Yoksa bu tarihin mutlaka gerçek keşide tarihine uygun olması gerekmez. Keşideci, bilerek gerçeğe aykırı bir tarih yazsa bile, senedi devralacak üçüncü kişiler bunu kontrol edemeyeceği için senet geçerlidir.¹²⁴

“Müddetlerin Hesabı” başlığını taşıyan TTK'nun 729. maddesinde ise, sürelerin başlangıcı bakımından farklı bir düzenleme getirilmiştir. Bu maddeye göre; “Kanunun bu kısmında gösterilen müddetler hesap edilirken bunların başladığı gün sayılmaz”. Bu iki farklı düzenleme arasında ibraz

¹²⁴ **BAHTİYAR**, Mehmet: “Yargıtay Kararları Işığında Kambiyo Senetlerinde Keşide Tarihi ve İmkânsızlığı” Batıder, C. XX, S. 2, 1999, s. 42.

sürelerinin ne zaman başlayacağı konusunda bir çelişki olup olmadığı tartışma konusu olabilir. İbraz sürelerinin başlangıcının tespitinde, her iki hükmün aynı anda uygulanması mümkün olmayacağından bunlardan birinin sürelerin başlangıcı hususunda tercih edilmesi gerekmektedir.

Bazı yazarlar,¹²⁵ ibraz süreleri hesaplanırken sürenin başladığı günün sayılmayacağını belirterek, TTK m. 729' un sürelerin hesaplanmasında esas alınacağı yönünde; yani çekte keşide günü olarak gösterilen tarihin hesaba katılmayacağı şeklinde açıklamada bulunmaktadır. Buna karşılık bazı yazarlar,¹²⁶ ibraz sürelerinin hesabında sadece TTK m. 708/IV 'ün uygulanacağını belirtmekle yetinmişlerdir.

TEOMAN ise, “*TTK m. 708, f.4 ve m. 729 birbirini tamamlayan iki kural olup, aralarında özel genel ilişkisi vardır*” şeklinde bir görüş savunmuştur. Diğer bir deyişle, TTK m. 729, ibraz süreleri dışında kalan, çekle ilgili diğer bütün sürelerin hesaplanmasında göz önüne alınması zorunlu olan bir genel hükümdür. Buna göre; çekte ibraz sürelerinin keşide tarihinden itibaren (TTK m. 708. f.4) işlemeye başlayacağı görüşündedir.¹²⁷

İbraz süresi hesaplanırken, çekte keşide tarihi olarak gösterilen gün sayılmayacaktır (TTK. m.729). Çünkü bu madde ile 708. maddenin son fıkrası arasında zıtlık yoktur. Söz konusu fıkra ile sadece, ibraz sürelerinin gerçek keşide tarihinden değil de, senette yazılı tarihten itibaren başlanarak hesaplanacağı söylenmek istenmiştir.¹²⁸

Yargıtay' ın da bir temyiz incelemesinde¹²⁹ çekte ibraz süresi ile ilgili TTK' nun 729. maddesinin uygulanması gerektiği kanaatine varmış, TTK' nun

¹²⁵ **KINACIOĞLU:** age, s. 283; **GÖLE:** age, s. 133; **REİSOĞLU:** age, s. 73; **PULAŞLI:** age, s. 161.

¹²⁶ **POROY/TEKİNALP:** age, s. 247; **DOMANIÇ:** (Kıymetli Evrak), s. 605; **İMREGÜN,** Oğuz: Kara Ticareti Hukuku Dersleri, Genel Hükümler- Ortaklıklar- Kıymetli Evrak, İstanbul, 1991, s. 583.

¹²⁷ **TEOMAN,** Ömer: “Çekte İbraz Sürelerinin Hesaplanmasında Keşide Gününün Önemi”, Reha Poroy'a Armağan, İstanbul, 1995. s. 431.

¹²⁸ **ÖZTAN:** age, s. 277.

¹²⁹ **Yarg** 10. CD, 1999/14655 E, 1999/15797, 21.12.1999 T, Ödeme ve keşide yeri aynı olan dava konusu 7.2.1998 keşide tarih ve 175752 seri no'lu çek TTK' nun 708/1. maddesinde belirtilen 10 günlük yasal süre içerisinde 17.2.1998 tarihinde ibraz edildiği halde, TTK' nun 729. maddesi hükmü gözardı edilerek ve anılan yasanın 708/son. fıkrasına yanlış anlam verilmek suretiyle 10 günlük yasal süre içerisinde ibraz edilmediği gerekçe gösterilerek Kamu davasının düşürülmesine karar verilmesi.

708/4 maddesinin yanlış anlam verilerek TTK. 729. maddesini gözardı edilmesini doğru bulmamıştır.

b. İleri Tanzim Tarihli Çeklerdeki İbraz Süresinin Başlangıcı

İktisadi mahiyeti itibariyle ödeme vasıtası olan çekte, kredi vasıtası olan poliçe ve bonodakinin aksine vade yoktur. Çekin, muhatap bankaya ibrazında ödenmesi gerekir.

Kanun koyucu, ileri tarihli çekleri geçerli kabul etmiştir (TTK m.707/II). TTK'nun 707. maddesi ile 3167 Sayılı Çek Kanunu'nun 16. maddesi birlikte incelendiğinde, ileri tarihli çekin sadece bir şekilde düzenlenebileceği görülecektir. Gerçekten de ileri tarihli çek, senet üzerindeki keşide tarihi yerine daha ilerideki bir tarih yazılması suretiyle düzenlenebilir.

Ayrıca uygulamada, ileri tarihli çek düzenlemek kastıyla, bazen çekte gerçek keşide tarihi yanında bir de vade günü yazılmakta ve senedin üzerine "tarihinde geçerlidir", "vade tarihinden önce ibraz olunamaz" gibi notlar konmaktadır. Bu şekilde düzenlenen çekler, vade yaratmaya yönelik kayıtlar taşıdıkları için, ileri tarihli çek olarak düzenlendiği kabul edilemez.¹³⁰

İleri tarihli çeklerde ibraz sürelerinin başlangıcı, ihdas tarihidir (TTK m.708, f.3). Hâkim doktrin¹³¹ ve Yargıtay¹³² tarafından kabul edilen görüşe göre; ileri tarihli çeklerde ibraz süresi, çekte keşide günü olarak gösterilen ileriki tarihten itibaren başlar. TTK m.707/II hükmüne göre; ileri tarihli çekin ibraz süreleri, gerçek olmayan keşide tarihinden itibaren hesaplanacak olsa bile ibrazın, gerçek düzenleme tarihinden ibraz süresinin son gününe kadar yapılabileceğini kabul etmek gerekir.¹³³ KARAYALÇIN' nın görüşüne göre; *"Üzerinde yazılı tarihten önce ibraz edilen çekler hakkında protesto işlemi yapılmaz ve 3 ila 9. madde hükümleri uygulanmaz"* şeklinde yapılacak

¹³⁰ GÖLE: age, s. 74.

¹³¹ POROY/TEKİNALP: age, s. 249; GÖLE: age, s. 75; ÜLGİN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA: age, s. 213.

¹³² Yarg. Tic. Dairesi, 7.5.1981, E.1850, K.2241 (Yarg. KD.1981, S. 7, s.865). Karar için bkz: ERİŞ: age, s.103.

¹³³ NARBAY: age, s. 27.

düzenlemeyle ileri tarihli çek hamilleri, özel hukuk bakımından durumu bilerek bu çekleri alacağı için mağdur olmayacaktır. Buna karşılık ileri tarihli çeklerde lehdar veya hamilin çekin üzerinde yazılı tarihten önce çeki ibraz etme tehdidi ve şantaj ihtimali ortadan kalkacak; ayrıca bankalar açısından da önemli olan sakıncalar önlenmiş olacaktır.¹³⁴

c. İbraz Zamanı

Çekler görüldüğünde ödenecek kıymetli evraktır. Buna aykırı herhangi bir kayıt yazılmamış sayılır (TTK m.707/I). Bir çekin muhatap bankaya ibrazı tatil günleri yapılamaz (TTK m. 728/I). Ödeme için ibrazın yapılabileceği son gün, pazara veya diğer tatil gününe rast gelirse; bu süre, o tatil gününü izleyen ilk iş gününe kadar uzar. İbraz süresi içindeki tatil günleri sürenin hesabına dahildir (TTK m. 728/II). Çek, takvimleri farklı iki yer arasında çekildiği takdirde; keşide günü, ödeme yerindeki takvimin mukabil gününde icra olunur (TTK m. 709).

Bu konuda çekin ödeme aracı olma niteliğinin zedelendiği ileri sürülebilse de, kanun koyucu, bu çeklerin, bono ve poliçe gibi kredi aracı niteliğine kavuşmasını önlemek için üzerlerindeki keşide tarihi gerçekmiş gibi her zaman ödenmek üzere ibraz edilebileceğini düzenlemiştir. Bu durumda keşideci, ileri bir tarihi gerçek olmayan keşide tarihi olarak çeki yazabilirse de; her an bu çekin ödenmek üzere muhataba ibraz edilebileceğini de göz önünde bulundurmak durumundadır.¹³⁵ Böyle bir durumda, üzerinde görünen keşide tarihinden daha önce muhataba ibraz edilen çekin muhatap nezdinde karşılığı yoksa çek karşılıksız çek olarak kabul edilecektir (Çek K.m.16/I).

3. İbraz Sürelerinin Uzatılıp, Kısaltılması

Kural olarak; ibraz süreleri uzatılamaz, kısaltılamaz. Çekin içerdiği bu tür

¹³⁴ **KARAYALÇIN**, Yaşar: "İleri Tarihli Çeklerle İlgili Görüşü", Batıder, Haziran, 1982, C. XI, S. 3, s. 126.

¹³⁵ **ÖZKORKUT**: agm, s. 55.

kayıtlar, yazılmamış hükmünde olup, senedin geçerliliğini etkilemez (TTK m. 707). TTK'nun ibraz sürelerini düzenleyen 708. maddesi emredici bir hükümdür. Bu nedenle taraflar (keşideci-lehtar, keşideci-muhatap), kanunda belirtilen ibraz sürelerini yazılı bir anlaşmayla veya çek üzerine koyacakları bir kayıtla uzatamazlar. Esasen TTK m.708'deki ibraz sürelerinin uzatılması mümkün olmadığı gibi kısaltılması da mümkün değildir. Bu, TTK m.708' in emredici hüküm olmasının doğal sonucudur. Bu hükümde kanun koyucunun neden farklı hususlar kabul ettiği üzerinde durulacak olursa konu daha iyi anlaşılmış olacaktır. Kanun, ekonomik niteliği itibarıyla paraya eşdeğerde olan ve hemen tahsil edilmesinde hamilin menfaatinin bulunduğu çekin, hamilin derhal tahsil etmesinin mümkün olamayabileceğini de dikkate alarak, belirlediği kısa süre içinde ödenmesi imkânını getirmiştir. Hamilin amacı, çeki bir an önce tahsil etmek olduğu için kanun koyucu, hamile bu imkânı verecek süreler tespit etmiştir. Bu sürelerin kısaltılması kabul edilecek olursa, hamil ve cirantaların hakları, süreyi kaçırma nedeniyle zarara uğramış olacaktır.¹³⁶ Ancak kural bu olmakla birlikte; istisnai bazı durumlarda ibraz sürelerinin uzatıla ve kısaltılabileceği de öngörülmüştür.

a. Filli Olarak

Çek görüldüğünde ödenecek bir senet olduğundan çekte yazılı keşide tarihinin gerçek keşide tarihinden daha sonraki bir tarih olarak yazılmış olması halinde ibraz süresi fiilen uzamış olur. Zira fiili keşide tarihinden itibaren ödeme için ibraz mümkündür. Gerçek keşide tarihinin görünüşte keşide tarihinden daha sonra olduğu hallerde ise, ibraz süresi fiilen kısaltılmış olur.¹³⁷ Bu hallerde ibraz süreleri görünürde uzatılmış ve kısaltılmış olur. Örneğin; çek 5 Mayıs 2005 tarihinde keşide edildiği halde, üstüne keşide tarihi olarak 10 Haziran 2006 yazılmış ve 20 Ağustos 2005'de ibraz edilmiştir. Bu halde ileri tarihli bir çek düzenlenmiş olup, üzerinde yazılı gerçek olmayan

¹³⁶ ÖZKORKUT: agm, s. 47.

¹³⁷ BATTAL: (Kıymetli Evrak), s. 151.

keşide tarihinden önce ibrazla sunulmuştur. Her ne kadar çekin keşide tarihi olarak 10 Haziran 2006 gösterilmiş olsa da, çekin bu tarihten önce ibrazı halinde banka çeki ödeyebilecektir. Çünkü ana kural, çekin görüldüğünde ödenebileceği kuralıdır.

Ayrıca Çek Kanunu'nun hazırlıkları esnasında bu hususta iki görüş ihtilaf oluşturmuştur. Birinci görüş uyarınca; çekin görüldüğünde ödeneceği amir olduğuna göre, üzerindeki tarih ne olursa olsun, -ibraz süresi geçmiş olmadıkça- muhataba ibrazla derhal ödeme istenebilir. İkinci görüşe göre ise; ileri tarihli çekler için bir istisna yapılmaz ve keşide tarihi gerçeğe uygun olmayan çekin batıl olması gerekir. Çekin üzerinde düzenleme tarihi olarak henüz gelmemiş bir gün bulursa dahi çek geçerlidir ve hamilin eline geçtiği andan itibaren muhataba ödeme için ibraz edilebilir. Bu ikinci görüşün kabul edilmesinin amacı, çeki vadeli hale getirip ona kredi fonksiyonu kazandırmaktır. İleri keşide tarihli (postdate) ve sonraki tarihli çek diye adlandırılan bu şekil, Türk hukuk sisteminde kabul edilmekle kalmamış ayrıca cezai yaptırıma da bağlanmıştır.¹³⁸

b. Mücbir Sebep Dolayısıyla

İbraz sürelerinin uzatılabilmesi mücbir sebeplerin ortaya çıkması halinde de görülür.¹³⁹ TTK'nun 723. maddesinde, mücbir sebepler nedeniyle çekin ibraz süresi içinde ibraz edilmemesinin sonuçları düzenlenmiştir. Mücbir nedenlerin kelime anlamı, herhangi bir kimse tarafından alınacak önlemlere karşın önüne geçilmesi olanaksız olaylardır. Hukuki bir tanım olarak mücbir neden, genel anlamıyla, önceden göz önüne alınması ve bunun sonucu olarak ortadan kaldırılmasına olanak bulunmayan ve dış bir etkilerden ileri gelen ve hukuki sonuç almayı önleyen olaylardır.¹⁴⁰ TTK'nun 723. maddesine göre;

“Kanunen muayyen olan müddetler içinde çekin ibrazı veya protesto yahut

¹³⁸ POROY/TEKİNALP: age, s. 249.

¹³⁹ PULAŞLI: age, s. 159.

¹⁴⁰ ERİŞ: age, s. 148.

buna muadil tespiti yapılması; bir devletin mevzuatı veya herhangi bir mücbir sebep gibi aşılması imkânsız bir mani yüzünden mümkün olamamışsa bu muameleler için muayyen olan müddetler uzar.”

“Hamil, mücbir sebepleri gecikmeksizin kendi cirantasına ihbar etmeye ve bu ihbarı çeke yahut bir alonja işaretle beraber altına yerini ve tarihini yazarak imzalamaya mecburdur. 635. madde hükümleri burada da tatbik olunur.”

“Mücbir sebeplerin ortadan kalkmasından sonra hamil, çeki gecikmeksizin ödeme maksadı ile ibraz ve icabında protesto veya buna muadil tespiti yaptırmaya mecburdur.”

“Mücbir sebeple, hamilin ibraz müddetinin bitiminden önce olmak şartıyla, mücbir sebep keyfiyetini kendi cirantasına ihbar ettiği günden itibaren on beş günden fazla devam ederse, çekin ibrazına ve protesto keşidesine yahut buna muadil tespite lüzum kalmaksızın müracaat hakkı kullanabilir.”

“Hamilin veya çeki ibraza veya protesto çekmeye yahut buna muadil tespit yaptırmaya memur ettiği kimsenin sırf zatlarına ait olaylar mücbir sebeplerden sayılmaz.”

Bu yasal hükümden de anlaşılacağı üzere; mücbir sebebin varlığı ve ibraza etkisi şöyledir:

- Mücbir sebepler, çekin süresi içinde ibrazına imkan vermemelidir,
- Mücbir sebepler, ibraz süresini uzatır.
- Mücbir sebepler, çek hamili tarafından derhal keşideciye ve varsa cirantaya ihbar edilmelidir.
- İbraz tarihinden itibaren mücbir sebep 15 gün içinde ortadan kalkarsa, hamil, çeki gecikmeksizin ödenmek üzere bankaya ibraz etmek ya da protesto veya buna eş bir tespiti yaptırmak zorundadır.
- Mücbir sebebin 15 günden fazla sürmesi halinde, çek hamili, çekin ibrazına ve “ödenmemiştir” şerhini koymaya gerek kalmaksızın keşideciye ve varsa tüm diğer çek borçlularına başvurabilecektir. Bununla beraber, hamilin mücbir sebebin sona ermesini beklemeye ve ilk önce ödeme için muhatap bankaya müracaat etmesine de bir engel yoktur. Ancak bu halde başvurunun mücbir sebep sona erer

ermez derhal yapılması gerekmektedir.

Hamilin veya temsilcinin şahsına ait sebepler, mücbir sebep sayılmamaktadır. Buna karşın çekin ibrazı; polis, savcılık veya mahkemece önlenmişse¹⁴¹ hamil, TTK. m. 723'deki mücbir sebeplerden yararlanır. Ancak, keşideci, bankaya talimat vererek çekin ödenmesini men etmişse bu işlem mücbir sebep sayılmaz. Keza, Yargıtay da hamilin çeki kaybetmesi halinde¹⁴² TTK m. 723'deki mücbir sebeplerden yararlanmasının söz konusu olamayacağını belirtmiştir.

4. Çekte Vade Sorunu

TTK'nun çeklerle ilgili "Ödeme Ve Ödemeden İmtina" başlığı altında 707. maddesinde vadeye de yer verilmiştir. Ancak; ilgili maddede çekin görüldüğünde ödeneceği ve buna aykırı herhangi bir kaydın yazılmamış hükmünde olacağı açıklanmıştır. Burada teknik anlamda bir vadenin bulunduğu sonucuna varılması mümkün değildir. Bu yönde KENDİGELEN, *"Poliçeye ilişkin vadeyi düzenleyen TTK m.615' te öngörülen vade türlerinden biri de "görüldüğünden vade" olduğundan, bu hükümden hareketle, en azından çekte de sadece tek tip vadenin yani; görüldüğünde vadenin olduğu düşünülebilir. Ancak poliçe için öngörülen vade türlerinden başka bir vadenin tercihi halinde, poliçe geçersiz olmaktadır. Çek için görüldüğünde ödeneceği kuralına aykırı herhangi bir kayıt, TT.m.707/1 uyarınca çeki geçersiz kılmamakta; sadece vadeyi içeren her türlü kayıt yazılmamış sayılmakta ve çekte yer alan vadeye ilişkin bir kayda rağmen yine çekin "görüldüğünde ödeneceği kuralı" aynen geçerliliğini korumaktadır. Öte yandan çekin keşidesinden itibaren muhataba ödenmek üzere ibraz edilebilmesi için öngörülen süreler de, bir vadeden bahsedilmeyecek kadar kısadır. Bu nedenle çekin, teknik bir anlamı bulunan "görüldüğünde vadeli" bir senet*

¹⁴¹ Yarg. 12. HD. 21.5.1992, E. 14081, K. 7005. karar için bkz: ERİŞ: age, s. 150.

¹⁴² Yarg. 11.HD. 22.1.1985, E. 5809, K. 52, karar için bkz: ERİŞ: age, s. 150.

olarak nitelendirilmesi isabetli değildir" görüşündedir.¹⁴³

Sonuç olarak; çek görüldüğünde ödenir (TTK m. 707. f.1). Çekte vade yoktur ve vade kaydı konamaz, hatta çek üzerine "vadesinde geçerlidir" ve "üzerindeki tarihten önce ibraz edilemez" gibi kayıtlar yazılmamış hükmündedir (TTK m. 707. f.2). Dolayısıyla çek hemen muhatap bankaya ödenmek üzere ibraz edilebilir.¹⁴⁴

F. İBRAZIN SONUÇLARI

Çekin muhataba ibraz edilmesinin birçok önemli sonucu vardır. Özellikle senedin tahsili, müracaat borçlularına başvurma imkânı, hamilin hakları bakımından çekin muhataba süresinde ibraz edilmesi oldukça önemlidir.¹⁴⁵ Hamilin bu imkan ve haklardan yararlanabilmesini çekin ibraz süresinde ve ibraz süresinin geçmesi halleri açısından değerlendirilmesi gerekir.

1. İbraz Süresinde Yapılmışsa

Türk hukuk sisteminde, çekte olan güvenin sağlanması ve çekle ödemelerin yaygınlaştırılması amacıyla, hamili koruyucu pek çok hüküm getirilmiştir. Öncelikle kanun koyucu ibraz süresi içerisinde çekin karşılığının mevcut olmasını aramış, karşılığı bulunan çekin hamile sorunsuz olarak ödenmesini arzulamış ve karşılıksız çek keşide etmeyi de hukuki ve cezai yaptırma bağlayarak önlemeye çalışmıştır. Bu nedenledir ki, çekin süresi içinde muhatap bankaya ödeme için ibraz edilmesinin ve ödememe durumunun usulüne uygun olarak tespit edilmesinin hamil açısından birçok yararı vardır.

Her şeyden önce süresi içinde yapılan ibraz, karşılığı varsa, muhatap bankanın çek tutarını hamile ödemek zorunluluğunu doğurur (Çek. K.m.4.).

¹⁴³ KENDİGELEN, Abuzer: Çek Hukuku, İstanbul, 2004, s. 161.

¹⁴⁴ Çekte vadenin bulunmadığına dair görüşler için bkz: POROY/ TEKİNALP: age, s. 247; PULAŞLI: age, s. 141; GÖLE: age, s. 131.

¹⁴⁵ ÖZDAMAR: agm, s. 124.

Diğer yandan, ibraz süresi geçmiş olmadıkça keşidecinin çekten cayması hüküm doğurmaz (TTK.m.711/I).

Hamil, TTK m.722 gereğince, ibraz süresi içinde ibraz edilen, herhangi bir nedenle ödenmeyen çekin ödenmeme keyfiyetini usulüne uygun olarak tespit ettirilmesiyle, keşideci ve diğer çek borçlularına müracaat etme hakkını kazanır. Ayrıca hamil, TTK m.695 hükmüne göre, karşılıksız çek keşide eden keşideciden, çekin kapatılmayan miktarının yüzde beşini ve bu yüzden uğradığı zararın tazminini de isteyebilir.

Hatta muhatap bankanın kanundan doğan birçok yükümlülüğünün doğması da çekin süresinde ibraz edilmesi şartına bağlıdır. Bankanın süresinde ibraz edilen çekin karşılığının bulunmaması halinde karşılıksız çek keşidecisine çek karnelerini iade etmesi yönünde mektupla bildirim yükümlülüğü (Çek. K.m.7), karşılıksız hesap sahibi hakkında gereken bilgileri Merkez Bankası'na bildirme (Çek. K.m.9) yükümlülüğü ve her çek yaprağı için muayyen bir miktar kadar ödeme yapma yükümlülüğü (Çek. K.m.10), çekin süresinde ibrazına ve ödememenin usulüne uygun olarak tespitine bağlı olarak doğar. Diğer yandan, karşılıksız çek keşide etme suçu, çekin süresi içinde ibraz ve ödememenin usulüne uygun tespiti ile oluşur.

Ödeme aracı olan çekin, en geç kanunda belirlenen ibraz süreleri içinde, hamilleri tarafından gecikmeksizin paraya çevrileceği varsayımından hareket edilmiş ve özellikle ibraz süresi içinde çeki muhataba ibraz etmesi ve ödemeyi sağlatması; ödememe durumunda ise gerekli tespitleri yaparak kanuni haklarını kullanılması hamile güvence sağlamıştır.¹⁴⁶

Yukarıda kısaca açıklandığı gibi; kanunda ibraz mecburiyetini, ibraz süresi içinde yerine getiren hamilin hukuki durumu açıklığa kavuşturulmuş ve korunmuş olduğu halde; aynı açıklık ve güvence, ibraz süresini geçiren hamiller açısından bulunmamaktadır.

¹⁴⁶ **YILDIZ**, Şükrü: "İbraz Süresini Geçiren Çek Hamilinin Hukuki Durumu Ve Yargıtay Kararları", Batıder, XIX Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, 10 Mayıs 2003, s. 155.

2. İbraz Süresi İçinde Yapılmamışsa

Türk hukukunda ibrazın süresinde yapılmadığı takdirde bir takım sonuçları doğmaktadır. Bu sonuçlar TTK'nun çeşitli maddelerinde ifade edilmiştir.

Öncelikle şunu belirtelim ki, TTK m.705'de ibraz süresinin geçmesinden sonra yapılan bir cironun alacağın temlik hükmünde olacağı ve böyle bir temlikin sonuçlarını doğuracağı ifade edilmektedir.

Diğer yandan da, TTK m.711/II' e göre ibraz süresinin geçmesinden sonra keşidecinin çekten cayabilmesine imkân tanınmıştır. İbraz süresi içinde çekten cayamayan keşideci, hamilin herhangi bir nedenle çeki süresinde ibraz etmemesi ya da ödememeyi usulüne uygun olarak tespit ettirmemiş olması nedeniyle ibraz süresinden sonra çekten caymışsa, hamilin hiçbir şekilde cayılan çeki dayanarak Kambiyo Hukukuna ilişkin haklardan yararlanması söz konusu olamayacaktır.

Ayrıca, ibraz süresi geçtikten sonra çekin bankaya ibrazı halinde, muhatap banka çeki ödeyip ödememekte serbesttir. Bu hal, TTK m.711/II' de yer almaktadır. Madde, keşideci çekten caymamışsa, muhataba ibraz süresinin geçmesinden sonra dahi çeki ödeyebilme yetkisi vermiştir. Böylece, ibraz süresi içerisinde ibraz edildiğinde karşılığı bulunan çeki ödeme yükümü bulunan muhatabın, çekten cayılmamış olsa dahi, karşılığı olan çeki ödeme yükümü ihtiyari hale getirilmiş olmaktadır. Bu hükümde ibraz süresini geçiren hamilin keşideciye müracaat hakkına bir etkisinin bulunup bulunmadığı açık değildir.¹⁴⁷ Bazı yazarlar,¹⁴⁸ keşidecinin çekten caymaması halinde, muhatap bankanın ödeme yetkisinin ibraz süresinin bitiminden itibaren 6 ay olacağı görüşündedirler. Çünkü çekte zamanaşımı süresi TTK m. 726 gereğince 6 aydır ve bu nedenle de, çek hamilinin bu süreden daha uzun bir müddet korunması uygun değildir.

¹⁴⁷ YILDIZ: agm, s. 160.

¹⁴⁸ PULAŞLI: age, s.160; REİSOĞLU: age, s. 165.

Kanun, hamilin, çekin ödenmemiş olmasından dolayı cirantalara, keşideci ve diğer çek borçlularına karşı müracaat haklarını kullanabilmesini de çekin zamanında ibraz edilmesi ve ödenmeme keyfiyetini usulüne uygun olarak tespit ettirmiş olmasına bağlamıştır (TTK.m.720). Hükmün karşıt anlamından yola çıkacak olursak; süresinde ibraz edilmeyen veya edilmesine rağmen çekin ödenmediği hamil tarafından usulüne uygun şekilde tespit ettirilmeyen müracaat borçlularına başvuramayacağı sonucuna ulaşmaktadır.¹⁴⁹

Ayrıca, kanun koyucu, poliçe ve bonoda müracaat hakkının düşmesine ilişkin TTK.m.642 hükmünü, TTK.m.730'un poliçe hükümlerine yaptığı atıfta, kurala yer vermeyerek çekler için benimsememiştir. Madde metninden de anlaşıldığı gibi, poliçeyi ödeme için ibraz etmeyen ve ödenmeme protestosunu çekmeyen hamilin, kabul eden kimse hariç olmak üzere cirantalara, keşideciye ve diğer borçlularına karşı haiz olduğu hakları kaybedecektir. Ancak yukarda belirtildiği gibi çekler açısından anılan hükme herhangi bir atıf yapılmamıştır.¹⁵⁰

Türk hukukunda ibraz süresini geçiren hamilin hukuki durumu araştırılırken ortaya çıkan en önemli sorun, ibraz süresi geçmiş olmasına rağmen çekten caymayan keşideciye karşı, hamilin Kambiyo Hukuku içerisinde bir müracaat hakkının bulunup bulunmadığı noktasından kaynaklanmaktadır. Zira TTK m.711/II ile TTK m.720 bu konuya ilişkin herhangi bir açık düzenleme ihtiva etmemektedir. Doktrinde bazı yazarlar¹⁵¹, ibraz süresinin geçirilmesi durumunda hamilin Kıymetli Evrak Hukuku açısından keşideciye karşı müracaat hakkının düşeceği görüşündedir. POSTACIOĞLU ise; ibraz süresinin geçmesine rağmen çekten cayılmamışsa, çekin geçerli olduğu ve hamilin keşideciye karşı kambiyo senetlerine mahsus talep ve dava hakkını kullanabileceği görüşündedir.¹⁵²

¹⁴⁹ YILDIZ: agm, s. 160.

¹⁵⁰ YILDIZ: agm, s. 160–161.

¹⁵¹ GÖLE: age, s. 175; REİSOĞLU: age, s. 165; KENDİGELEN: age, s. 182; NARBAY: age, s. 44; ÖZTAN: age, s. 278; EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN: age, s. 127; AKYAZAN: agm, s. 688, TEKİL, Fahiman: age, s. 187; KINACIOĞLU: age, s. 293.

¹⁵² POSTACIOĞLU: agm, s. 116.

Sonuç olarak; ibraz süresini geçiren hamilin keşideciye karşı müracaat hakkı düşecektir. Çünkü kanun maddesi açık bir şekilde müracaat hakkının doğabilmesi için süresinde ibraz etmeyi şart kılmıştır.

II- AZERBAYCAN HUKUKUNDA ÇEKİN İBRAZI

Öncelikle, Türk hukukundaki kıymetli evrakın Azerbaycan hukuku ile çok benzerlik gösterdiğini belirtmek gerekir. Burada, Azerbaycan hukuku ile Türk hukukundaki kıymetli evrak konusundaki farklı düzenlemelere değinilecek ve bu farklı düzenlemelerden dolayı ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilecektir.

Azerbaycan hukukunda kıymetli evrak kavramı şöyle tanımlanmıştır: *“Qiyometli kağız müeyyenləşdirilmiş formaya riayet olunmaqla her hansı hüququ təsdiqləyən ele bir sənəddir ki, həmin hüquq bu sənəd olmadan ne heyata keçirilə bilər, ne də başqa şəxsə verilə bilər. Qiyometli kağız başqasına verildikdə onun təsdiqlədiyi bütün hüquqlar da keçir ”* (AMM. m. 987.1). Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi; Azerbaycan hukukunda kıymetli evrak kavramı, Türk hukukunda yapılan tanıma benzemektedir. Yani Türk hukukunda kıymetli evrakın genel özellikleri, Azerbaycan hukukundaki kıymetli evrak için de söylenebilecektir.

Dolayısıyla kıymetli evrakta senet ile hak, birbirinden ayrı devredilemeyeceği gibi, birbirinden ayrı olarak hiçbir şey ifade etmeyecektir. Bu yüzden, senetteki hakkın elde edilebilmesi için senedin ödeyecek olan muhataba fiili olarak ibrazı gerekmektedir.

A. İBRAZIN NİTELİĞİ

Azerbaycan Mülki Mecellesi'nin kıymetli evrakla ilgili maddelerinde ibraz kavramı, “ödenişə təqdimat” gibi tanımlanmış ve 1058. maddenin 1.,2. ve 3. bentlerinde ibrazı yer verilmiştir. Söz konusu maddelerde çekin ödenmesi için muhataba ibrazından bahsedilmiş; ibraz fiilini, hem hamilin hem de

muhatapın yükümlülüğünü yerine getirmesi bakımından şart kılmalıdır.¹⁵³ Çek hamilinin çeki ödeme için muhataba ibraz etmesi, muhatapın bu yükümlülüğünün yerine getirilmesi için şarttır. Aksi takdirde çek karşılığının elde edilebilmesi mümkün olmayacaktır. Türk hukukunda ibrazın niteliği konusunda bahsettiğimiz gibi çekin bankaya ibrazı, çekte mevcut olan aranacak borcun (alacağın) muaccel hale gelmesini sağlamaktadır. Bu yönden ibraz fiili, muhataba bir yükümlülük yüklemekte ve bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi, tazminat ve cezai sonuçları da beraberinde getirmektedir.

Kısaca ibrazın niteliği bakımından Türk hukukunda bahsettiğimiz hususları Azerbaycan hukukuna göre düzenlenebilecek çekler bakımından da söyleyebiliriz.

B. İBRAZA YETKİLİ KİŞİLER

Çekin bankaya ibrazı halinde muhatap banka, çek hamilin ibraza yetkili kişi olup olmadığını kontrol etmek zorundadır. İbraza kimlerin yetkili olduğu konusu senetteki hak sahipliğine göre farklılık gösterebilmektedir. Azerbaycan hukuku uygulamasında da hak sahipliğine göre farklı çek türlerine rastlanmaktadır. Bunları, genel itibarıyla 3 kategoriye tabi tutmamız mümkündür.¹⁵⁴ Bunlar, adlı (nama yazılı), orderli (emre yazılı) ve adsız (hamile yazılı) kıymetli evraklardır. Bu senetler, Azerbaycan Mülki Mecellesi'nde kısaca şöyle tanımlanmıştır:

Adlı kıymetli kağız (nama yazılı senet), “Muayyen şahsin adına verilmiş kıymetli kağızdır” (AMM. m. 989.1).

Orderli kıymetli kağız (emre yazılı senet), “Ona esasen borçlu öhdeliyi bu kıymetli kağızı teqdim eden istenilen şahsa icra etmeyi öz üzerine götürür”(AMM. m. 991.1).

Adsız kıymetli kağız (hamile yazılı senet), “O halde adsız sayılır ki, ona

¹⁵³ ALLAHVERDİYEV: (ARMH, C. II), s. 639.

¹⁵⁴ ALLAHVERDİYEV: (ARMH, C. II), s. 640.

esasen borçlu öhdeliyi bu qiymetli kağızı teqdim eden istenilen şaxsa icra etməyi öz üzerine götürür“(AMM. m. 990.1).

Görüldüğü gibi yapılan tanımlar, Türk hukukundaki nama, emre ve hamile çeklere ilişkin yapılan tanımlara benzemektedir.

Bu çeklerde ibraza yetkili kişilerin kimler olabileceği konusu ise, çekteki hak sahipliğine göre farklılık arz etmektedir.

7. Adlı Çeklerde (Nama Yazılı) Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler

Genel olarak belirtelim ki, “Kıymetli Evrakın Devri” başlıklı AMM’nin 993. maddesinde, devir işlemlerinden bahsedilmiş ve nama yazılı senetlerin teslim ve temlik yoluyla devredilebileceğini hüküm altına alınmıştır (AMM m. 993.1–2). Çekin ibrazında çek karşılığını almaya yetkili kişilerin kimler olabileceği konusu, AMM m. 1053’ de belirtilmiştir. Madde metnine göre; çek üzerinde ismi yazılı kimse, çeki ibraz ederek muhataptan karşılığını almaya yetkilidir (AMM m. 1053.1).

Nama yazılı çeklerde, çek üzerindeki hak sahibinin kim olduğunun açıkça anlaşılması gerekir. Dolayısıyla o şahsın, çek üzerinde ismi yazılı şahıs olduğunu ispat etmesi gerekir.¹⁵⁵ Muhatap bankanın da bu durumu tespit etmesi gerekir. Senedi elinde bulunduran şahsın, banka aksi durumu tespit etmedikçe gerçekten senedin yetkili hamili olduğunu ispat etme yükümlülüğü olmadığı savunulabilir.

Çeki muhataba ibraz eden şahıs, senedin gerçek yetkilisi olmayabilir. Örneğin; çeki ibraz eden kişi, çekteki alacaklının varisi olabilir. Bu durumda çeki ibraz eden şahıs bunu ispat etmek zorundadır. Bu durumun ispatı, varislik belgesi veya bunun gibi ispata yararlı belgeler olabilir.

Bunun yanı sıra, çeki bankaya ibraz eden şahıs, doğrudan lehtar değil de; çekin kendisine temlik yoluyla devrolunmuş olduğu hamil de olabilir. Banka, bu durumun temlik yoluyla oluşup oluşmadığını da tespit etmek zorundadır. Azerbaycan hukukunda nama yazılı çekin ödenmesi için temlik

¹⁵⁵ ALLAHVERDİYEV: (ARMH, C. I), s. 705.

(talebin güzeşti) yazısının şeklen (yazılı dilekçe ile) mevcut olması yeterli olacaktır (AMM m. 993. 2). Bu suretle yapılacak devir ile çek üzerindeki bütün haklar devralana geçer (AMM. m. 515). Dolayısıyla bu suretle devrolunan senetlerde meşru hamilin kim olduğunun tespiti temlik yazısına göre belirlenebilecektir.

AMM m. 989. 3'te "eksik nama yazılı senetler" konusu düzenlenmiş olsa da, madde başlığı, "Eksik Nama Yazılı Senetler" değil; sadece " Nama Yazılı Senetler" dir. Yani; Azerbaycan hukukunda "eksik nama yazılı senetler", "nama yazılı senetleri" düzenleyen AMM m. 989. 3 ' de düzenlenmiştir. Her ne kadar AMM m. 989. 3' deki yazılı metinde TTK m. 568' deki eksik nama yazılı senetlerin özelliklerinden bahsetse de bunlar, nama yazılı senet olarak kabul edilmiştir. Nama yazılı senetlere uygulanan hükümler, bu tip senetler için de geçerli olacaktır. Türk hukukunda ise DOMANİÇ, eksik nama yazılı çeklerin muhataba ibrazında hamile yazılı senetler gibi ödemede bulunulacağına işaret etmiştir.¹⁵⁶

8. Orderli (Emre Yazılı) Çeklerde İbraya Yetkili Kişiler

Emre yazılı çeklerde kimlerin yetkili hamil sayılabileceklerini değerlendirmemiz için Azerbaycan hukukunda emre yazılı çeklerin ne suretle devredilebileceğini kısaca inceleyelim.

Emre yazılı çeklerin devri bakımından yine genel kural, mülkiyet hukukunun da teslim suretiyle devredilmiş olmasıdır. Bununla birlikte, çek üzerine kime devredildiğine dair bir şerh düşülmesi gerekir (AMM m. 993. 3). Bu şerhler, zincirleme şekilde, çok sayıda olabilir. Yani çek, birden fazla şahsa devredilmiş olabilir. Böylece çek üzerindeki tüm haklar, bu zincirleme ciro vasıtasıyla geçer (AMM m. 1055, ÇDHE. m. 3. 4). İşte bu durumda muhatap banka, bu ciro şerhlerindeki zincirin doğru olup olmadığını tespit etmeye mecburdur. Ancak bu ciro şerhlerinin gerçek olup olmadıkları konusunda herhangi bir araştırma yapmaya yetkili değildir (AMM m.1061 atıf

¹⁵⁶ DOMANİÇ: (Kıymetli Evrak), s. 608.

dolayısıyla m. 1029,4' ün uygulanması). Şeklen ciro zincirindeki doğruluğu kontrol ettikten sonra, ibraz edenin de bu zincirde yer alıp almadığını kontrol ederek çek karşılığını o şahsa ödemek zorundadır. Bu zorunluluk, sadece çek hesabında karşılığın tamamen mevcut olması durumlarında ortaya çıkar.

Bunun yanı sıra, eğer çeki elinde bulunduran şahıs, kendi haklarını birbirine bağlı ciro zincirine dayandırıp ispat etmişse, o zaman sonuncu cironun beyaz ciro (blanklı indossament) olması halinde bile yetkili hamil sayılacaktır. Hatta beyaz cirodan sonra başka bir ciro mevcutsa, bu son ciroyu imzalayan kişinin çeki beyaz ciro ile iktisap etmiş olacağını belirterek beyaz cirolarda şeklen yetkili hamilin tespit edilmesi de mümkündür (ÇDHE. m. 3.6).

Muhatap, ödemeyi ancak senet şeklinden belli olan yetkili hamile veya varis olduğunu ispat eden şahsa yapacaktır (AMM m. 991.2).

9. Adlı (Hamile Yazılı) Çeklerde İbraza Yetkili Kişiler

Hamile yazılı çeklerde ibraza yetkili kişilerin tespiti bakımından ilk önce şunu belirtmemiz gerekir. Bu tip senetlerde muhatap, herhangi bir araştırma yapmadan senet borcunu senedi ibraz edene ödemek zorundadır (AMM m. 1053.1.2). Daha farklı bir deyişle; muhatap, senet hamilinden hak sahibi olduğunu ispat etmesini istemeden dahi (bunu istemeye hakkı da yoktur), çeki ödemeye mecburdur. Ancak, kanun, muhatabın ödemedenden kaçınabileceği hallerini de belirlemiştir (AMM m. 990. 2).

Zira, bir mahkeme kararı ile muhatap ödemedenden men edilmişse, çek karşılığı ödenilmemelidir. Zira bu durumlarda senet kaybolmuştur veya keşidecinin aleyhine bir durum mevcuttur demektir.

Türk Ticaret Kanunu 570/II' de borçlu bir mahkeme kararıyla ödemedenden men edilebilecektir. Ancak, Azerbaycan Mülki Mecellesi 995. 1 maddesinde, sadece mahkeme kararıyla borçlunun ödemedenden men edildiği değil; ayrıca başka bir kanuni hüküm (emir, yani mahkeme emri veya başka emir) esasında da ödemedenden men edilebileceği belirtilmektedir. Bu emrin (gösterişin) ne olduğu konusunda kanunda bir açıklık yoktur.

Diğer hallerde hamile yazılı çeki elinde bulunduran şahıs, her zaman ibraza yetkili şahıstır. Muhatap hamilin meşru hamil olup olmadığını araştırmadığı gibi, keşideci veya herhangi bir yolla buna mecbur kılınmaz. Bunun içindir ki, hamile yazılı çeklerin devri sadece senedin mülkiyetinin teslimi yoluyla geçtiği için senet bedelinin ödenmesi de oldukça kolaydır. Bu tip senetler yüksek tedavül kabiliyetini haiz senetlerdir.

C. İBRAZ YERİ

İbraz yeri konusunda mevcut olan sistemleri yukarda açıklamıştık. Azerbaycan hukukunda ise, söz konusu sistemlerden banka sistemi kabul edilmiştir. Bu konuda ALLAHVERDİYEV, *“Ödeyici dedikde çek verenin malik olduğu pul vesaitinin saxlandığı bank başa düşülür, ödeyici rolunda yalnız bank çıxış ede biler. Bankın bu vezifesi onun çek verenle bağladığı müqavileden ileri gelir”*¹⁵⁷ demek suretiyle çeklerde muhatabın ancak banka olabileceğine işaret etmiştir. Ancak BAĞIROV’ a göre ise, *“Çek, müeyyen edilmiş formada istifadə edilen qiymətli kağızların geniş yayılmış formasıdır. İqtisadi menasına göre bu çekverenin çek üzerinde yazılan meblağın ödenilmesi barede banka veya diğer kredit təşkilatına verdiyi serencamın göstərişidir”*.¹⁵⁸ Yani yazara göre, keşideci düzenlediği çekin ödenmesi için bankaya ve diğer kredi kuruluşlarına yetki vermektedir. Ancak yazar, bu konuda diğer kredi kuruluşlarının neler olabileceğini açıklığa kavuşturmamıştır. Ancak bu kurumların neler olabileceği,¹⁵⁹ Azerbaycan Milli

¹⁵⁷ ALLAHVERDİYEV: (ARMH, C. II), s. 639.

¹⁵⁸ BAĞIROV, Mübariz: Bank ve Bank Emeliyatları, Bakü, 2003, s. 287.

¹⁵⁹ "Azərbaycan Beynəlxalq Bankı" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "KapitalBank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Aqrarkredit" bank olmayan kredit təşkilatı, Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti "Bank Standart" Kommersiya Bankı, "Rabitəbank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Bank of Baku" Açıq Səhmdar Cəmiyyət, "Yunayted Kredit Bank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Azərdəmiryolbank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Koçbank" LQTSB, "Parabank" Səhmdar Kommersiya Bankı, "Respublika" Səhmdar Kommersiya Bankı, "UNİBANK" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "CİBank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Azəriqazbank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Muğanbank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Bank of Azerbaijan" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Azal" Səhmdar Kommersiya Bankı, "Azər-TürkBank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Atlantbank" Kommersiya Bankı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, Baş Dövlət Xəzinədarlığı, "Evrobank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Əmrahbank" Səhmdar Bankı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Texnikabank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Turanbank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Kredobank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti,

Bankası'nın (Merkez Bankası) Milli Hesaplaşmalar Sistemi'ne üye olan kredi kurumları listesinde düzenlenmiştir.¹⁶⁰

BAĞIROV' un tanımıyla, muhatabın banka veya diğer kredi kurumu olması gerekir. Ancak Azerbaycan Mülki Məcəlləsi'nde ise, muhatabın banka olabileceği açık bir şekilde hükme bağlanmıştır. Hatta, AMM 1049.2.3 maddesinde *“ödenişi icra etmeli bankın adı”* demek suretiyle muhatabın ancak banka olabileceğini açık bir şekilde düzenlemiştir. Bunun yanı sıra, AMM m. 1049' un devamında *“Bankların yalnız ele çek blankları vermesine icaze verilir ki, orada metbee usulu ile çap edilmiş aşağıdaki melumatlar olsun: ödeyici bankın adı, ünvanı ve telefon nömrəsi, çek verenin adı ve ünvanı, habele ödeyici bankın hesap nömrəsi”* demek suretiyle ödeme yeri olarak bir bankadan bahsedilmiştir. Ancak Azerbaycan Merkez Bankası'nın Milli Hesaplaşmalar Sistemi'ne üye olan kredi kurumları içinde banka statüsünde olmayan kredi kurumları vardır (örneğin "Aqrarkredit" bank olmayan kredit təşkilatı). Bu durumda, eğer muhatabın AMM'de gösterilen tanımdan hareketle bir banka olması gerektiğini düşünürsek, bu durumda Milli Hesaplaşmalar Sistemi'nde düzenlenen kredi kurumları başlığı altında yer alan, banka olmayan kredi kurumları çekin muhatabı olamayacaktır. Bunun aksine, AMM' deki tanımla bağlı kalmaksızın muhatabı hem banka, hem de kredi kurumu olarak kabul edersek, o zaman AMM' deki muhatap tanımın banka değil de “banka veya diğer kredi kurumları” olarak değiştirilmesi gerekir.

Bunun yanı sıra, ÇDHE' de *“Çekin Tertip Edilmesi Ve Rekvizitleri”* başlığı altında çekin ödeme yerinin gösterilmemiş olması halinde *“ödeyicinin adı ile yanaşı gösterilmiş yer ödeme yeri* olarak kabul edilmiştir” denmiş olsa da, AMM 1049. 3. maddesinde bankalara çek yaprakları çıkarılması konusunda

"Atrabank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "AtaBank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Gəncəbank" Səhmdar Kommersiya Bankı, "Dekabank" Kommersiya Bankı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Zaminbank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "NBCBank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Günaybank" Açıq tipli Səhmdar bankı, "Birlikbank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Nikoyl" İnvestisiya Kommersiya Bankı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "Melli İran Bankı" Bakı filialı, "Debüt" Səhmdar Kommersiya Bankı, "Azərneqliyyatbank" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti, "AF-BANK" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti.

¹⁶⁰ Geniş bilgi için bkz : http://www.nba.az/download/o_sistemi/melumat_kitabchasi.pdf. 10.01.2007

bir yükümlülük yüklenmiş, çek yapraklarının üzerinde muhatap bankanın ad ve adresinin de yazılması gerektiği konusunda yükümlülük getirilmiştir. Bu da ÇDHE'in 2. 2 bendinde yer alan alternatifli ödeme yeri düzenlemesini anlamsız kılmıştır. Çünkü kanunun emredici bir hükmüyle çek yaprağı hazırlanırken mutlaka muhatap bankanın ad ve adresinin senet üzerinde yazılması konusunda yükümlülük getirilmiştir.

Diğer bir husus da, çekin bankanın bir diğer şubesine ibrazı halinde bu ibrazın geçerli olup olamayacağı konusunda ÇDHE'nin 3.2 maddesinde dolaylı bir şekilde bir düzenlenme yapılmasıdır. Söz konusu madde metninde *“Ödeyicinin bir neçe şöbesi olduqda ve indossament, çekin yazıldığı şöbeden başqa bir şöbenin xeyrine edildiyi hal istisna edilmekle, ödeyiciye yazılan indossamentin ancaq ödeniş qebzi qüvvesine malikdir”* demek suretiyle dolaylı bir şekilde çeklerin muhatabın diğer şubesine ibrazı halinde ödenebileceği fikri ortaya konulmuştur.

Türk hukukunda tartışma yaratan diğer bir husus da, farklı bir bankaya yapılan ibrazın geçerli olup olamayacağı konusu idi. Azerbaycan hukukunda ise böyle bir tartışma söz konusu olmayıp, muhatabın sadece çek yaprağı üzerinde adı bulunan banka olacağı konusunda kesin bir düzenleme mevcuttur (AMM m. 1049.2.4).

D. İBRAZ SÜRELERİ

İbraz süreleri konusunda Azerbaycan Mülki Mecellesi ile Türk Ticaret Kanunu arasında farklılık arz eden süreler vardır. İbraz süreleri, Azerbaycan Mülki Mecellesi'nde 1058. maddede *“Çekin Ödeniş Teqdim Olunması”* başlığı altında incelenmiştir. Söz konusu maddeye göre;

*“Tertip edildiyi ölkede ödenilmeli olan çek **bir** ay müddetinde ödeniş teqdim olunmalıdır. Verildiyi ölkede deyil başqa ölkede ödenilmeli olan çek, verilme yeri ile ödeniş yeri eyni qitededirse **iki** ay müddetinde, müxtelif qitelerdedirse **üç** ay müddetinde ödeniş teqdim olunmalıdır. Hem de Müsteqil Devletler Birliyinin üzvü olan bir dövletin erazisinde verilen ve Müsteqil Devletler Birliyinin üzvü olan diger dövletin erazisinde ödenilmeli*

olan çekler aynı qitede verilen ve ödenilmeli olan çekler sayılır.”

Madde metninde 1 aylık, 2 aylık ve 3 aylık olmak üzere 3 çeşit süreden bahsetmiş; bu süreler de, keşide yeri ve ödeme yerlerinin değişik olmaları nedeniyle değişiklik arz etmiştir.

Kanun koyucu, bu 1 aylık süreyi keşide yeri ve ödeme yerinin aynı olduğu çekler için öngörmüştür. Ancak Türk hukukundakinden farklı olarak, Azerbaycan hukukunda keşide ve ödeme yerlerinin ülke olarak aynı olması şartı aranmıştır. Bu konuda Türk hukuku bakımından mevcut tartışma, Azerbaycan hukuku için söz konusu olmayacaktır. Çünkü keşide ve ödeme yerlerinin tespiti kolay olacaktır. Bu sistem, Azerbaycan hukukuna Cenevre Yeknesak Kanunu’nun 29. maddesinden alınsa da, sürelerin maddeden farklı kabul edilmesinin gerekçesi doktrinde de mevcut değildir. NARBAY’ın da Türk hukukunda ülke içinde farklı süreler konusunda önerdiği çözüm de bu yöndedir.¹⁶¹

Kanunun düzenlediği diğer bir ibraz süresi iki aylık bir süredir. Ancak bu süre, ödeme yeri bakımından düzenlendiği ülkeden farklı bir ülkede ödenecek çekler içindir. Ancak ülkelerin aynı kıtada yer alıp almadıklarını tespit etmek gerekir. Çünkü eğer her iki ülke aynı kıtada yer alıyorsa, bu halde ibraz süresi 2 aylık bir süreye tabi olacaktır. Aksi durumda ise; yani iki ülkeden biri farklı kıtada yer alıyor ise, o zaman ibraz süresi de 3 ay olacaktır. Bu sürelerin tespiti yine keşide ve ödeme yerlerinin aynı kıtada yer alıp almadıklarına göre değişiklik arz edecektir.

Bunların yanı sıra; Bağımsız Devletler Topluluğu’na¹⁶² üye olan bir ülkenin arazisinde düzenlenen ve ödenecek çekler aynı kıtada verilen ve ödenilen çekler sayılmaktadır. Dolayısıyla iki aylık ibraz süresine tabi

¹⁶¹ NARBAY: (“İbraz süreleri”), 2003, s. 818.

¹⁶² **Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)**, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından 21 Aralık 1991 yılında (Alma-Ata Zirvesi) kurulmuştur. Katılımcı ülke sayısı 12 olan Topluluğa Baltık Cumhuriyetleri ve Türkmenistan (25 Ağustos 2005’ten beri tam üye değil) hariç, tüm eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri üye bulunmaktadır. Üye ülkeler sırasıyla; Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna’dır.

tutulmuşlardır.

a. İbraz Sürelerinin Hukuki Niteliği

Türk hukukunda ibraz sürelerinin hukuki niteliği konusunu incelediğimizde yapmış olduğumuz değerlendirmenin Azerbaycan hukuku için de söylenebileceği açıktır. Çünkü; her iki hukukta da hakkın elde edilebilmesi süreye tabi tutulmuştur. Her iki hukuk bakımından da ibraz sürelerinin niteliği aynıdır. Bu süreler, yani çek için öngörülen bu ibraz süreleri bir zamanaşımı değil; saf hak düşürücü süreler¹⁶³ olması nedeniyle, bu sürelerin geçtiği, bir uyuşmazlıkta her zaman ileri sürülebileceği gibi, hâkim yada icra memuru tarafından da resen dikkate alınacaktır. Nitelik itibariyle ibraz fiilinin süresi içerisinde yapılması ile borç muaccel hale gelirken; ibraz süresinde yapılmadığı zaman da o hakkın düşebileceğinden bahsedilecektir. Dolayısıyla bu süreler hakkın elde edilmesi bakımından önemli olduğu için hak düşürücü süre olarak nitelendirilmektedir.

b. İbraz Sürelerinin Başlangıcı

Azerbaycan Mülki Mecellesi'nde ibraz sürelerinin başlangıç tarihi, keşide edildiği gün olarak kabul edilmektedir (AMM m. 1058.2 son cümle). Madde metninde de açık ve kesin bir şekilde sürelerin çek üzerinde yazılı olan tanzim tarihinden itibaren işleyeceği belirtilmiştir.

Çek, ancak iş günlerinde ödenecektir. Eğer ibrazın son günü pazar gününe veya iş günü olmayan başka resmi güne denk gelirse; ibraz süreleri, onu izleyen iş gününe kadar uzayacaktır. Sürelerin işlemesi halinde bu süreler içinde mevcut olan iş günü olmayan günler de katılacaktır (AMM m. 1069).

Türk hukukunda ibraz sürelerinin başlangıcı konusunda mevcut olan tartışma, Azerbaycan hukuku bakımından söz konusu değildir. Yani; çeklerde

¹⁶³ **TEKİL**, Fahiman: age, s. 207; **ÖZTAN**: age, s. 277; **KINACIOĞLU**: age, s. 284.

ibraz sürelerinin başlangıç tarihi olarak iki farklı düzenleme mevcut olmamaktadır. Ancak Azerbaycan hukukunda poliçelerde söz konusu süreler için öngörülen kanun maddesinde şöyle bir düzenleme mevcuttur: “*Tertip edildikden veya teqdim olunduqdan sonra bir veya bir neçe aylıq müddete verilmiş köçürme vekseli üzre ödeniş müddeti ödenişin icra edilmeli olduğu ayın müvafiq gününde çatır. Hemin ayda müvafiq gün olmadıqda ödeniş müddeti hemin ayın sonuncu gününde çatır*” (AMM m.1026.1). Bu maddeden de anlaşıldığı gibi; eğer sürelerin bitiş günü olarak rast gelen gün, o ay içinde mevcut değilse, ayın son günü sürenin son günü olarak kabul edilecektir. Bu hal, çekler için düzenlenmemiştir. Örneğin 30.1.2006’ da keşide tarihli, keşide yeri olan Bakü olan bir çek, Azerbaycan’ın başka bir bölgesinde örneğin Şeki’de ödenecekse ibraz süresi 1 aydır (aylık olarak belirlenen süreler AMM m. 429.5’ e göre, hesaplamalarda 30 gün olarak alınacaktır). Bu süre zarfında çekin bankaya ibrazı zorunludur. Ancak bu bir aylık süre, 30.2.2006 tarihinde son bulmaktadır. Ama Şubatın 30’u olamayacağından bu bir aylık sürenin sonu imkânsız bir tarihe denk gelmektedir. Bu konuda poliçeler hakkında getirilen çözüme çekler açısından bir atıf yapılmamıştır.

Azerbaycan hukukunda süreler bakımından çekte sadece ibraz süresinin keşide tarihinden itibaren hesaplanacağı hükme bağlanmış olsa da sürelerle ilgili herhangi bir problemin ortaya çıkması halinde çözüm yolu gösterilmemiştir. Diğer konularda ilgili hükümler arasında poliçelere (veksellere) atıf yapılmış olsa da poliçelerdeki sürelerle ilgili maddeye atıf yapılmamıştır. Ancak poliçelerde sürelerle ilgili hükümler, çeklerin vasfına uygun düştüğü sürece kıyas yoluyla uygulanabilmelidir. Hatta Azerbaycan Mülki Mecellesi’nin 385–566. maddelerini kapsayan, Borçlar Hukuku ile ilgili hükümlerin, Kıymetli Evrak Hukuku için de uygun düştüğü sürece uygulanabileceği, örneğin Borçlar Hukuku’ndaki (Öhdelikler Hukuku) müddetlerle ilgili kısmın, uygun düştüğü ölçüde Kıymetli Evrak Hukuku için de uygulanmasının sorunların çözümü için kolaylıklar sağlayacaktır. Buradan yola çıkarak, yukarıdaki örneğimize bir çözüm yolu getirebiliriz. Her ne kadar sürenin son günü 30 Şubat’a denk gelmiş olsa da, AMM m. 429.2’e göre o bir aylık süre, Şubatın 28’inde son bulacaktır. Çek hamili bu tarihte mesai

sonuna kadar çeki ibraz etmek zorundadır. Aksi takdirde hak düşürücü süreye maruz kalacaktır.

Eğer çek düzenlediği yer takviminden farklı bir takvimin uygulandığı yerde ödenecekse, ödeme yeri takvimine göre tanzim tarihi ve buna uygun olarak ödeme müddeti hesaplanacaktır (AMM. m. 1058. 3).

c. İbraz Sürelerinin Uzatılıp, Kısaltılması

Azerbaycan hukukunda ibraz sürelerinin uzatılması veya kısaltılması kural olarak mümkün değildir. Çünkü çek görüldüğünde ödenen kıymetli evraktır (AMM m. 1058.1). İbraz süreleri ile ilgili Azerbaycan Mülki Mecellesi'nin 1058. maddesi emredici hüküm niteliğindedir. Kanun koyucu, bu maddeyi düzenlerken kesin süreler belirlemiştir. Hamilin amacı, çeki bir an önce tahsil etmek olduğuna göre kanun koyucu, hamile bu imkânı verecek süreler tespit etmiştir. Bu sürelerin kısaltılması kabul edilecek olursa, hamil ve cirantaların hakları süreyi kaçırma nedeniyle zarara uğramış olacaktır.¹⁶⁴

Dolayısıyla Türk hukukunda anlaşmayla sürelerin uzatılabileceği veya kısaltılabileceği konusunda yaptığımız açıklamaları Azerbaycan hukuku için de söyleyebiliriz. Çünkü her iki hukuk bakımından da sürelere ilişkin düzenlemeler emredici nitelik taşımakta, buna aykırı davranışlar hüküm ifade etmemektedir (AMM m. 1058.1; TTK. m. 708).

Yine, Türk hukukunda olduğu gibi Azerbaycan hukukunda da bazı sebepler dolayısıyla çekte ibraz süreleri uzayabilmektedir.

a. Fiili Olarak

Çekler görüldüğünde ödenecek olan kıymetli evrak olduğundan, Azerbaycan hukukunda fiili olarak çek üzerinde keşide tarihinin ileriki veya eski bir tarih olarak atılması kanun gereği mümkün değildir. Türk hukukunda buna dolaylı şekilde imkân tanınsa da ("Keşide günü olarak gösterilen

¹⁶⁴ ÖZKORKUT: agm, s. 47.

günden önce ödenmek için ibraz olunan çek ibraz günü ödenir”), aynı durumu Azerbaycan hukuku için söyleyebilmemiz zor olacaktır. Çünkü Türk hukukunda madde 707/ II ‘de böyle bir hükmün mevcut olması beraberinde çekte gerçek keşide günü değil de farklı bir keşide gününün yazılabilmesine imkân tanımıştır. Azerbaycan hukukunda ise, vadeye ilişkin maddede (AMM m.1058) sadece çekin görüldüğünde ödeneceği hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla hem Türk hukukunda mevcut olan düzenlemenin yokluğu, hem de Azerbaycan Mülki Mecellesi gereği keşide gününün ileriki veya sonraki tarih olarak düzenlenebilmesi için gerekli düzenlemenin yokluğu, ibraz süresinin fiil olarak uzatılmasına yol vermemektedir.

b. Mücbir Sebep Dolayısıyla

Bazen çeklerin süresinde muhataba ibrazı mümkün olmamaktadır. Her ne kadar mücbir sebeplerin ortaya çıkması hali, Azerbaycan Mülki Mecellesi’nde çekler hakkında özel olarak düzenlenmemiş (sadece AMM m. 1064. 3 atfıyla yetinilmiş) olsa da, bu konu “Çeklerin Dövriyyesi Haqqında Esasname’nin” 8.9. maddesinde incelenmiştir. Ancak bu hallerin nelerden ibaret olabileceği konusunda açıklık getirilmemiştir. Bu haller ALLAHVERDİYEV’ in tanımıyla¹⁶⁵ “qarşısı alınmaz qüvvə” yani; hiçbir şekilde önüne geçilemeyecek sebeplerdir.

ÇDHE’ in 8.9’ cu maddesine göre: “Çekin ödenişe teqdim olunmasına veya ödemeden imtinaya göre protestin veya ona beraber tutulan aktların müeyyen edilmiş müddetlerde yerine yetirilmesine qarşısalınmaz maneler olduqda hemin müddetler uzadılır. Çek hamilinin kendisine veya çekin ibraza ve protestoya çekmeye memur ettiği kimsenin şahsına ait haller mücbir sebeplerden sayılmayacaktır”. Buradan da anlaşıldığı gibi;

1. Ortada bir mücbir sebep (qarşısı alınmaz mane) olması lazımdır,
2. Bu mücbir sebep dolayısıyla çekin ibrazı imkânsız hale gelmelidir,
3. Bu mücbir sebepler kişiye bağlı sebeplerden olmayacaktır.

¹⁶⁵ ALLAHVERDİYEV: (ARMH: C. II), s. 643.

Mücbir sebeplerin ortaya çıkması halinde çek hamilinin bu sebepler hakkında hemen cirantaya haber vermesi ve çek üzerinde yada alonjda bu bilgiyi, tarih ve imza etmesi gerekir (ÇDHE m.8.9/II).

İbraz süresi geçtikten sonra cirantaya haber verildikten itibaren 15 gün daha mücbir sebep devam ederse hamil, keşideciye ve diğer borçlulara başvurabilmektedir. Ancak 15 gün daha devam etmezse o zaman bankaya ibraz etmesi gerekir (ÇDHE m.8.9/ IV).

d. Çekte Vade Sorunu

Azerbaycan hukukunda da çekte vade bulunmamaktadır. Çünkü emredici bir hükümle çekin görüldüğünde ödeneceği düzenlenmiştir (AMM m. 1058.1). İlave olarak da, vade yaratacak her türlü kaydın geçersiz kabul edileceği madde metninin ikinci cümlesinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, çekte bu yönde herhangi bir kayıt konamayacağından vade oluşturulamayacaktır.

Türk hukukunda vade sorunu, ileri tarihli çekler bakımından oluşmuştur. Azerbaycan Mülki Mecellesi'nde ileri tarihli çek düzenleyebilme hakkında hususlara yer verilmediğinden vade sorunu da oluşmayacaktır. Çünkü bu konuda kesin ve net hükümler olmasa bile, ileri veya önceki tarihli çeklerin düzenlenebilmesi için imkân da verilmemiştir.

F. İBRAZIN SONUÇLARI

İbrazın sonuçları iki başlık altında incelenebilir. Genellikle ibrazın süresi içinde yapılması halinde doğacak sonuçlar, hamil açısından avantajlı olduğu halde; ibrazın süresi içinde yapılmaması ise hem hamil, hem borçlu açısından ayrı ayrı avantajlı olabilecektir.

1. İbraz Süresinde Yapılmışsa

Öncelikle, ibraz süresi içerisinde yapıldığı takdirde senetteki alacağın muaccel hale geleceği kesindir. Bu bakımdan çek hamili, senedi bankaya ibraz ettiği zaman senet karşılığının bankadan ödenmesini talep edebilecektir. Banka ise bunu ödemeye mecburdur. Bu zorunluluk bankanın görevinden doğar. Ayrıca banka, çek veren tarafından aralarındaki çek anlaşmasına göre bu karşılığı ödemeye mecbur kılınmıştır.¹⁶⁶

Çek hamili için avantajlı diğer bir durum, ibraz süresi dolmadan borçlunun çekten cayamamasıdır (AMM m. 1059. 1).

Hatta çekin bankada karşılığının mevcut olması halinde, çeki ödemez ise bunun cezai sonuçlarına katlanacaktır.

Bir diğer husus, ibraz süresi içinde yapıldığı takdirde çek ödenilmezse, hamilin cirantalara, keşideciye ve diğer borçlulara müracaat hakkını kullanabilmesidir (AMM m. 1064. 1). Çek borçluları, bu durumda çekin ödenmemesi sebebiyle faiz, masraf ve komisyon ücreti ödemeye mecbur kalacaklardır (AMM m.1064. 2. 1 – 1064.2.2 – 1064.2.3 – 1064.2.4).

İbraz zamanı bankada çek karşılığının bulunmadığı hallerde ne olacaktır? Azerbaycan hukukunda çek keşide etme hakkı, ancak keşidecinin banka hesaplarında karşılığı bulunduğu ve bunlar üzerinde tasarruf edebilme hakkı mevcut olduğu hallerde verilebilir (AMM m. 1051. 1). Dolayısıyla banka, keşidecinin çek hesabında karşılığı bulunmuyorsa çeki ödemediğinden imtina edebilir. Eğer çek karşılığını ödemişse, o zaman çek hamilinin hakları bankaya geçecektir. Banka çeki tamamen veya kısmen ödemediğinden imtina edebilir. Bu durumda;

- 1- Keşideci yahut tamamen veya kısmen ödenmemiş çek üzerinde imzası bulunan borçlular, ödenilmemiş kısmın %6'sı oranında zararı çek hamiline ödemek zorunda kalacaklardır (AMM m. 1051.2.1),
- 2- Banka "karşılıksızdır" durumunu çek üzerine hemen şerh ettikten sonra keşideciye göndermek ve Merkez Bankası'na (Azerbaycan

¹⁶⁶ ALLAHVERDİYEV: (ARMH, C. II), s. 639.

Respublikası Milli Bankı) derhal bildirmek zorundadır (AMM m. 1051. 2. 2).

- 3- Bunun yanı sıra, keşideciye 1 yıl zarfında çek düzenleme yasağı getirilmekle, kendisinde bulunan tüm çek yapraklarını müşterisi olduğu bankalara iade etmek zorunda kalacaktır.

Görüldüğü gibi, Azerbaycan hukukunda karşılıksız çeke bir cezai sonuç bağlanmamış, tazminat ve diğer yaptırımlar öngörülmiştir. Bu da, çekin ödeme aracı işlevine olan güven duygusunun kaybolmasına yol açacaktır. Çünkü 1 yıl içinde çek keşide etmekten men edilecek olan şahıs, bu bir yılın sonunda bir daha karşılıksız çek keşide etme girişiminde bulunabilir. Dolayısıyla bu davranışların suiistimal oluşturmaması için ilave olarak cezai yaptırımlara da bağlanması isabetli olurdu.

2. İbraz Süresi İçinde Yapılmamışsa

Öncelikle şunu belirtelim ki, çekin zamanında ibraz edilmemesi halinde keşideci çekten cayabilmektedir (AMM m. 1059.1). Ancak bu durum bankaya bir serbesti tanımıştır. Maddenin devamında "Eğer keşideci çekten caymamış ise banka çek karşılığını ödemekte serbesttir" denmektedir (AMM m.1059.2). Dolayısıyla hamilin korunması açısından değerlendirdiğimiz zaman bu madde hükmü, keşidecinin bu konuda dikkatli olması gerektiğine işaret etmektedir. Aksi takdirde, istenmediği halde ibraz süresi geçmiş olmasına rağmen çek karşılığı ödenebilecektir. Türk hukukunda doktrinde bu konuda bir tartışma¹⁶⁷ mevcuttur. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bankanın ödeme serbestisinin çekin zamanaşımına uygun olarak yani; ibraz süresinin bitiminden itibaren 6 ay süreyle geçerli olacağını savunmuşlardır. Gerekçelerine göre, hamil bu zaman zarfından fazla korunamaz. Bazı yazarlar ise, bu sürenin göz önüne alınmaması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdir. Aynı konuda Azerbaycan hukuku için de tartışma yaratacak

¹⁶⁷ Tartışma için bkz: Türk hukukunda çekin süresinde ibraz edilmemesinin sonuçları kısmı, s. 57.

olursak, zamanaşımı süresinin 1 yıl olması nedeniyle (AMM m.1067) hamil, bu bir yıllık süre zarfında korunacaktır. Bu da hakkaniyete ve dürüstlük kuralına uygun düşmeyecektir. Çünkü burada hamil, hem ibraz süresi geçtikten sonra çeki ödenmek için sunacak hem de banka ona 1 yıl zarfında çeki ödenme şansı verecektir. O zaman banka çek keşidecisine karşı haksızlık etmiş olacaktır. Ayrıca, bir taraftan da kanun koyucu, emredici ibraz süreleri düzenlemiştir. Bu sürelerin hak düşürücü nitelikte olmalarından dolayı bankanın bu serbestisinin 1 yıl gibi uzun bir zaman geçerli olması isabetli olmaz. Bankanın bu serbestisinin kısa bir zaman için öngörülmesi gerekir. Aksi takdirde, keşideci mağdur durumda kalabilecektir. Her ne kadar kanun, hamili korumaya yönelik hükümler getirse de, çek keşideciyi de haklı olsa bile mağdur durumda bırakmak hukuk adaletine uygun düşmeyecektir.

Bir diğer husus ise, Türk hukukunda çek ibraz süresi içinde ibraz etmeyen hamilin müracaat borçlularına başvurup vuramayacağı konusudur. Bu konuda, Azerbaycan Mülki Mecellesi'nin 1064. 1 maddesinde ibrazın zamanında yapılması halinde müracaat borçlularına başvurulabileceği vurgulanmıştır. Yani madde metninden anlaşıldığı gibi, eğer çek zamanında ibraz edilmemişse, müracaat borçlularına başvurma hakkı elde edilemeyecektir. Dolayısıyla her ne kadar kanun koyucunun arzusu hamili korumak olsa da, ibraz süresini kaçırmış hamilin yeniden bir hak elde ederek müracaat borçlularına başvurabilmesi madde metnine göre mümkün olmamaktadır. Türk hukukunda POSTACIOĞLU, aynı durum için keşidecinin de çekten cayma hakkından bahsetmiştir. Bu hakkı kullanmaz ise, hamilin de çekin karşılığını elde edebilmesi için diğer yollara başvurabileceğini savunmaktadır.¹⁶⁸ Türk hukuku doktrindeki çoğunluk yazarlar¹⁶⁹ ise, müracaat hakkının bulanamayacağından bahsetmektedirler. Çünkü kanun, açık bir şekilde müracaat hakkının doğabilmesi için süresinde ibraz etmeyi şart kılmıştır.

¹⁶⁸ POSTACIOĞLU: agm, s.116.

¹⁶⁹ GÖLE: age, s. 175; REİSOĞLU: age, s. 165; KENDİGELEN: age, s. 182; NARBAY: age, s. 44; ÖZTAN: age, s. 278; EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN: age, s. 127; AKYAZAN: agm, s. 688; TEKİL, Fahiman: age, s. 187; KINACIOĞLU: age, s. 293.

Sonuç olarak şunu belirtelim ki, madde metninin lafzı yorumundan Türk hukuku doktrindeki çoğunluk yazarların görüşünü, Azerbaycan hukukundaki müracaat hakkı konusunda da söylemek mümkündür. Çünkü her iki kanun maddesinin yorumu da aynı anlamı taşımaktadır.

III BÖLÜM

TÜRK VE AZERBAYCAN HUKUKLARINDA ÇEKİN ÖDENMESİ

I – ÖDEMEDEKİ ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN BAZI ÇEK TÜRLERİ

C. GENEL OLARAK

Çek, normal olarak muhatap banka tarafından hamile nakden ödenir. Buna rağmen uygulamada bazı özel ödeme şekilleri meydana gelmiş ve bu durumlar Türk Ticaret Kanunu’nda düzenlendiği gibi, Azerbaycan hukukunda da özel olarak ele alınıp düzenlenmiştir. Dolayısıyla çeşitli çek türleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları teyitli çek, teminat çekleri, çizgili çekler, mahsup çeklerdir. Bu çek türlerinden en önemli olanlarını, her iki hukuk bakımından ele alalım.

D. ÇİZGİLİ ÇEKLER

Çekin hamiline tanzim edilebilmesi, her ne kadar tedavülü kolaylaştırmakta ise de, bir takım tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Çünkü; hamile yazılı ve nakden ödenmesi gereken bir çeki bulan veya çalan kimse, bunun bedelini kolayca tahsil imkânına sahip olur.¹⁷⁰ İşte çekin, yanlışlıkla veya sair suretle herhangi bir şahsa ödenmesini önlemek ve böylece emniyeti artırmak üzere ihdas olunan usullerden biri, çizgili çek kullanma usulüdür. TTK m. 716/I’ da belirtildiği gibi çizgili çek, muhatap banka tarafından, ancak bir “bankaya” veya muhatabın “müşterisine” ödenebilir. Çizgili çek kullanılmış olması, bir bankadan veya muhatabın müşterisinden başka bir kimseye ödemedede bulunulmasını yasaklamaktadır.

¹⁷⁰ KINACIOĞLU: age, s. 287.

Böylece, çekin hak sahibi olmayan bir kimse tarafından tahsili ihtimalini büyük ölçüde azaltmaktadır.¹⁷¹ Ancak TTK'da müşteri kavramından ne anlaşılması gerektiği belirtilmemiştir. Müşteri denince, muhatap banka ile bir iş münasebeti içinde bulunan kimse anlaşılır. Müşterinin banka ile münasebetinin süresi, sayısı ve şumulünün ne olduğu önemli değildir. Ayrıca; bankanın müşteriye öncelik tanımış olması da gerekmez. Hatta; bir kimsenin belirli bir günde ilgili bankada (önemsiz sayılmayacak miktarda bir para ile) hesap açtırarak, birkaç gün sonra çizgili çeki iskonto ettirmesi veya tahsile vermesi halinde müşteri olmadığını iddia etmek güçtür.¹⁷²

Çeki, çizgili çek haline getiren kimseler, ödemede uyulması gereken yeni bir düzen tesis etmekle birlikte, çeki ibraza yetkili kişilerin kimler olabileceği konusunda sınırlama getirmiştir.

Her nevi çek çizgilenabilir. Çünkü çekin nevi ile çizgileme arasında bir bağlantı yoktur. Dolayısıyla beyaz ciroyla devredilen emre yazılı çekler dahi çizgilenebilecektir.¹⁷³

1. Türk Hukukunda Çizgili Çekler

Öncelikle belirtmek gerekir ki, her ne kadar bir senedin üstünün çizilmesi, ilke olarak o senedin iptal edildiği anlamını taşımaktaysa da, çekte bu ilkenin aksine bir düzenleme getirilmiş ve çekin üzerindeki çizgilere özel bir anlam yüklenmiştir. Gerçekten TTK m.715 uyarınca; bir çekin ön yüzünün birbirine paralel iki çizgi –ekseriyetle sol alt köşeden sağ üst köşeye doğru-¹⁷⁴ çekilmesi, TTK m. 716' da öngörülen sonuçları doğuracak bir çizgili çek haline gelmesi anlamını taşımaktadır.¹⁷⁵ Ancak bunun tersi düşünülemez. Yani; çek üzerinde mevcut bulunan çizgilerin veya çizgiler arasında yazılı

¹⁷¹ ÖZTAN: age, s. 281.

¹⁷² KINACIOĞLU: age, s. 288.

¹⁷³ ÖZTAN: age, s. 281.

¹⁷⁴ POROY/TEKİNALP: age, s. 264; BATTAL: (Kıymetli Evrak), s. 175.

¹⁷⁵ POROY/TEKİNALP: age, s. 264; ÜLGEN-HELVACI-KENDİGELEN-KAYA: age, s. 242.

banka adının silinmesi¹⁷⁶ ya da karalanması hükümsüzdür.¹⁷⁷ Uygulamada çizgilerin kimyevi usullerle silinmemesi için çizgi zımbalama yolu ile çekilir. İki çizgi arasındaki banka adının okunamayacak şekilde karalanması halinde, eğer bu karalama, aynı zamanda senedin esaslı şekil şartlarından birini ortadan kaldırmışsa senet batıl olacak; sadece banka adı okunamıyorsa o zaman senedi hükümsüz saymak yoluna gidilemeyecektir.¹⁷⁸

TTK'nun 715 maddesinde de belirtildiği gibi, bir çekin keşidecisi veya hamili, onu 716. maddede gösterilen neticeleri doğurmak üzere çizgileyebilir. Demek oluyor ki keşideci, lehtar ve çeki elinde bulunduran herkesin, onu çizgili çek haline getirmeye hakkı vardır. Hatta çekin birden fazla çizilmesi de mümkündür. Kanun maddesinden de anlaşıldığı gibi; bu ancak iki kere olursa kanunen hüküm ifade eder. Bu halde çizgilerden birinin, çekin bir takas odası tarafından tahsil edilebilmesi maksadıyla yapıldığı takdirde, bir ikinci kere daha özel olarak çizilebilir (umumi olarak bir kere daha çizilmesi esasen bir anlam ifade etmez). Aksi takdirde muhatap, çeki ödemeye kanunen mezun değildir (TTK m. 716/IV). Eğer kendisine bu tip kayıtları içeren bir çizgili çek ibraz edilen muhatap banka, çek üzerine ödememe sebebini yazarak çeki hamiline iade etmek zorundadır. Çek hamili de, şartları varsa, çekin müracaat borçlularını, çeki tahsil edemediği bu çek dolayısıyla takip edebilmelidir.¹⁷⁹

Hamiline yazılı ve beyaz ciro yoluyla devredilen emre yazılı çekler de çizilebilir.¹⁸⁰

a. Umumi Çizgili Çek

Çekin yüzüne çizilen birbirine paralel iki çizgi arasına hiçbir şey yazılmamış veya sadece banka ya da benzeri bir tabir yazılmışsa, çek umumi

¹⁷⁶ "Silinme" deyimini geniş olarak anlaşılmalıdır. Çizgilerin veya banka adının kazınması, üzerinin damgalanması yahut kimyevi vasıtalarla yok edilmesi silinme sayılmalıdır. Görüş için bkz. **KINACIOĞLU**: age, s. 288, dpn. 88.

¹⁷⁷ **OĞUZOĞLU**, Ç., Abdullah, **OĞUZOĞLU**, Özkan: Açıklamalı, İçtihatlı Bono ve Çek Sorunları, 8. B. İstanbul, 2003, s. 75; **BATTAL**: (Kıymetli Evrak), s. 176.

¹⁷⁸ **POROY/TEKİNALP**: age, s. 264.

¹⁷⁹ **GÖLE**: age, s. 145.

¹⁸⁰ **KINACIOĞLU**: age, s. 287.

olarak çizilmiş demektir. Bu halde, muhatap tarafından ancak bir bankaya veya muhatabın bir müşterisine ödenebilir (TTK 716/ I).

Umumi çizgili çekler, herhangi bir hamil tarafından tahsil edilemez. Hamilin bu çeki tahsil edebilmesi için, ya kendisinin bizzat muhatap bankanın müşterisi bulunması veya çeki iktisabından sonra hesap açarak bu sıfatı alması yahut çizgili çeki muhatap bankanın bir müşterisi veya herhangi bir banka aracılığıyla muhatap bankaya ibrazı gerekir.¹⁸¹

Umumi çizgili çeki tahsil edecek herhangi bir banka da, böyle bir çeki ya kendi müşterilerinden veya başka bir bankadan iktisap edebilir ve yine yalnızca bunlar hesabına tahsilâtta bulunabilir.¹⁸²

b. Özel Çizgili Çek

Çekin üzerine çizilen birbirine paralel iki çizgi arasına belirli bir bankanın adı yazılmışsa çek, özel olarak çizilmiş demektir. Bu halde, muhatap tarafından ancak adı gösterilen bankaya veya bu banka muhatap ise onun müşterisine ödenebilir. Ancak, adı gösterilen banka, bedelin tahsili için başka bir bankaya da bırakabilir (TTK m. 716/II)

Dolayısıyla özel çizgili çekin hamili, bedelin tahsili için, ya çizgiler arasında ismi gösterilen bankanın müşterisi sıfatını kazanarak bu banka aracılığıyla muhataba müracaat etmeli veya hamili bulunduğu özel çizgili çeki bu bankanın müşterisine devirle yine tahsil işini aynı banka eliyle yapmalıdır. Çizgiler arasında gösterilen banka, muhatabın kendisi ise, yine bunun müşterilerinden veya müşteriliğinden yararlanmalıdır.¹⁸³

Bunun yanı sıra, umumi çizgili çeklerin üzerindeki çizgilerin arasına banka adının yazılması ile bu çek özel çizgili çek haline dönüştürülebilir. Ancak her ne kadar bu mümkünse de, özel çizgili çeklerin şekil icabı umumi çizgili çekiye dönüştürülmesi mümkün olmayacaktır (TTK. m. 715/IV).

¹⁸¹ **DOMANIÇ:** (Kıymetli Evrak), s. 650.

¹⁸² **DOMANIÇ:** (Kıymetli Evrak), s. 650.

¹⁸³ **DOMANIÇ:** (Kıymetli Evrak), s. 651.

Görüldüğü gibi; çizgili bir çekte gerek muhatap, gerek çekin tahsile verileceği banka açısından işlem yapılabilecek kişilerin kapsamı sınırlandırılmıştır. Böyle bir çekin herhangi bir hamil değil, sadece bankanın “müşterisi” sıfatını taşıyan, dolayısıyla en azından kimliği ve adresi konusunda kesin bir bilgiye sahip olunan bir kişi tarafından tahsile verilebileceği veya ödenmek üzere ibraz edilebileceği kabul edilmiştir. Bu durum, çekin kaybı veya çalınması halinde gerçek hak sahibi olmayan kişilerce tahsili imkânını zorlaştıracaktır. Çizgili çek türlerinin kullanılmasının özellikle emre ya da hamile yazılı çeklerde kayıp ya da çalınmaya dayalı rizikoların asgariye indirilmesini sağlayarak, çekin gerçek hak sahibince tahsil edilebilmesi imkânını genişlendirmektedir. Uygulamada daha çok vergi dairesi, gümrük idaresi gibi bazı kamu kuruluşlarına olan borçların ödenmesine yönelik olarak başvurulmaktadır. Hatta bizzat bu kurumlar kendilerine ödeme aracı olarak teslim edilen çekleri çizerek ve çizgiler arasına sürekli çalıştıkları bankanın ismini yazarak tahsile vermektedirler.¹⁸⁴

2. Azerbaycan Hukukunda Çizgili Çekler

Azerbaycan hukukunda da çizgili çeklere AMM'nin 1062. maddesinde yer verilmiştir. Söz konusu maddenin 1 bendine göre;

“Çek keşidecisi veya çek hamili, AMM'nin 1062.2 ve 1062.6. maddelerindeki sonuçları doğurması için çeki çizgileyebilir. Çizgileme çekin ön tarafına iki paralel çizgi şeklinde yapılabilir”.

Türk hukukunda olduğu gibi Azerbaycan hukukunda da çekin umumi ve özel bir şekilde çizilmesi mümkündür (AMM m. 1062. 1). Çizgilendirmenin amacı, çekleri sadece sınırlı çek sahiplerinin kullanabilmesidir. Bu tür çekler hakkındaki düzenleme, üzerinde önemli bir değişiklik yapılmadan Yeknesak Çek Kanunu'ndan alınmıştır.¹⁸⁵

¹⁸⁴ ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA: age, s. 243.

¹⁸⁵ ALLAHVERDİYEV: (ARMH, C. II), s. 641.

Ayrıca çizgileme, sadece mekanik hareketlerin yapılmasını göstermez. Çizgilemenin bir hukuki mahiyeti olduğu gibi, belirli hukuki neticelerin doğmasına da sebep olmaktadır. Çizgilemenin umumi ve özel olması itibarıyla farklı hukuki sonuçlar ortaya çıkar.

a. Umumi Çizgili Çek

Azerbaycan hukukunda da umumi çizgili çekler, çekin üzerine çizilmiş paralel çizgiler arasına hiçbir kayıt yazılmadan veya sadece “banka” kaydı konulmasıyla düzenlenebilir (AMM m. 1062. 2).

Çeki çizgilemeye yetkili kişiler, çek keşidecisi ve çek hamilleridir. Bu kişilerin çeki çizgilemesi en fazla iki kere mümkündür. Çünkü AMM’ nin 1062. 5. maddesinde, çekin muhatabının çeki ödeyebilmesi için en fazla iki kez çizgilenmesi şartı getirilmiş; iki defadan fazla çizgilenmiş çeklerin muhatap tarafından ödenmeyeceği belirtilmiştir. Ancak bu çeklerin ikinci kez çizgilenmesinin şartları Azerbaycan Mülki Mecellesi’nde belirtilmemiştir. Türk hukukunda ikinci kez çizgileme şöyle mümkün olmaktadır: Çizgilerden birinin çekin bir takas odası tarafından tahsil edilebilmesi için yapılmış olması, diğer bir deyişle; çek bir kere çizilirse, ancak bu çizgilerden biri de takas odası tarafından tahsilini sağlamak amacıyla yapıldığı takdirde bir ikinci kere daha özel olarak çizilebilir”. Ancak Azerbaycan hukukunda ikinci kez çizgilemenin şartları belirtilmemiş olmasına rağmen, çeklerin ikinci kere ancak özel olarak çizilebileceği savunulabilir. Çünkü bir çekin ikinci kez umumi olarak çizgilenmesi bir anlam ifade etmeyecektir. Azerbaycan Mülki Mecellesi’ndeki bu düzenlemeye rağmen, Azerbaycan hukukundaki diğer bir düzenlemeye (ÇDHE m. 7.1/IV) göre; “Çekler ancak bir kez çizgilenebilecektir”. Bu durumun karışıklığa sebebiyet vereceği ihtimalinden yola çıkarak, bu konuda açık ve kesin bir düzenlemenin yapılmasının isabetli olacaktır. Yani çekler hakkındaki iki farklı düzenlemenin hangisinin uygulanabileceği karışıklık yaratabilir. Çünkü bu düzenlemelerden biri Azerbaycan Mülki Mecellesi’nin çekler hakkındaki maddeleri, diğeri ise Çeklerin Dövriyesi Hakkında Esasname (Çek Hamillerin Korunması

Hakkındaki Kanun niteliğindedir)’dir. Dolayısıyla ödenmesi için ibraz edilen çekin muhatabı iki farklı düzenleme ile karşı karşıya kalacaktır.

Bu yönde, tek bir düzenleme yapılarak bu karışıklığa son verilebilir.

b. Özel Çizgili Çek

Özel çizgili çekler ise, çek üzerindeki paralel çizgiler arasında muayyen bir bankanın adının gösterilmiş olması halinde ortaya çıkmaktadır (AMM m. 1062. 3). Özel çizgili çekler iki şekilde oluşturulabilir: Birincisi, çekin keşidecisi tarafından keşide edildiği sırada çek üzerinde iki paralel çizgi arasında bir bankanın adının yazarak düzenlemesidir. Diğeri ise, umumi çizgili çek üzerinde mevcut olan çizgiler arasına bir banka adının yazılmasıyla oluşturulabilecektir (AMM m. 1062. 1). Bu durumda özel çizgili çekin muhatabı olan banka, bu çeki ancak başka bir bankaya ve kendi müşterisine ödeyebilir. Hatta çek üzerinde gösterilen banka, çeki tahsil için başka bir bankayı da görevlendirebilir. (TTK m. 1062. 3).

Her ne kadar umumi çizgili çekler özel çizgili çeki dönüştürülebilse de, özel çizgili çekler umumi çizgili çeklere dönüştürülemeyecektir. Çünkü çek üzerinde gösterilmiş olan bankanın adının silinmesi hükümsüz sayılacaktır (AMM m. 1062. 1 son cümle).

E. MAHSUP ÇEKLER

Çek türlerinden bir diğeri de “mahsup çek” lerdir. Mahsup çekler, nakden ödemedede bulunmaksızın çekten doğan alacağın itfasına hizmet etmektedir. Böylece, bedelin nakden ödenmesinden doğabilecek mahzurlar ve tehlikeler önlenmiş olacaktır. Bu yönüyle mahsup çekler ödemedeki özelliği bakımından önem taşırlar. Türk doktrininde bu tür çeklere, “nakden ödenmesi yasaklanan çekler”¹⁸⁶ de denilmektedir.

¹⁸⁶ POROY/TEKİNALP: age, s. 265.

1. Türk Hukukunda Mahsup Çekler

Türk hukukunda mahsup çekler TTK'nun 718. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, *“Bir çekin keşidecisi veya hamili, çekin ön yüzünü yatık olarak “hesaba geçirilecektir” kaydını veya benzer bir ibareyi yazarak çekin ödenmesini yasaklayabilir. Bu halde; çek muhatap tarafından ancak, hesaba alacak kaydı suretiyle veya hesap nakli suretiyle kayden ödenecektir. Bu kayıtlar ödeme yerine geçer.”*

Kanun maddesinden de anlaşıldığı gibi, “Hesaba geçirilecektir” veya benzeri kaydının mevcut olması yeterli olup, bunun el yazısı ile yazılması ve imzalanması mecburiyeti olmadığı gibi bu kaydın ödeme emrini ihtiva eden metin üzerinden geçmesi de mecburi değildir. Bu veya benzeri kaydın poliçe muhatabının kabul beyanında olduğu gibi, sol alt köşeden yukarıya doğru yazılması mümkündür.¹⁸⁷

Bu kaydın hukuki mahiyeti, kaydın çek üzerine konulmasıyla hüküm ifade eden, karşı tarafa ulaşılmasına ihtiyaç duyulmayan tek taraflı irade beyanıdır. Burada, çeki, mahsup çek haline getirmeye matuf irade beyanında var olan, fakat dışarıdan fark edilmeyen sakatlıklar dikkate alınmaz.¹⁸⁸

Ayrıca, TTK m. 717/II de belirtildiği gibi; “hesaba geçirilecektir” kaydının çizilmesi hükümsüzdür, yani geçersizdir. Bu halde dahi muhatap banka bu kaydın mevcut olduğunu kabul ederek çek bedelini hesaben öder. TTK m. 717/III' e göre; buna aykırı hareket halinde muhatap banka, çek miktarıyla sınırlı olmak üzere, meydana gelen zarardan hamile karşı sorumlu olur. Kural bu olmakla birlikte, muhatabın iflası, ödemelerini tatil etmesi ya da aleyhine bir icra takibinin semeresiz kalması halleri ile sınırlı olarak, hamile çek bedelinin nakden ödenmesini muhataptan talep etme ve aksi halde müracaat haklarını kullanma imkânı tanınmıştır (TTK m. 718). Hamil ayrıca, muhatabın, hesaba geçirilmek üzere çekilen bir çekin bedelini kayıtsız şartsız bir alacak olarak hesaba geçirmekten kaçınması halinde de, bu hususu tespit ettirmek

¹⁸⁷ KINACIOĞLU: age, s. 292; ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA: age, s. 243.

¹⁸⁸ ÖZTAN: age, s. 286.

kaydıyla müracaat hakkından yararlanabilecektir (TTK m. 718). Muhatap bankanın nakden ödeme yapmaması halinde hamilin müracaat borçlularına başvurabilmesi ise, durumu TTK'nun 720. maddesinde belirtilen usullerden birisi ile (muhatap bankanın beyanı, ödememe protestosu veya takas odasına beyanı) tespit ettirmesine bağlıdır.

TTK'nun 718. maddesinde belirtilen hallerden (muhatapın iflas etmesi veya ödemelerini tatil etmesi yahut hakkındaki bir icra takibinin semeresiz kalması) birisi gerçekleşmemiş ise; muhatap banka, mahsup çek bedelini kayıtsız ve şartsız bir alacak olarak çek hamilinin hesabına geçirmek zorunda kalacaktır. Eğer muhatap banka bunu reddederse, bu çekin hamili çekin diğer borçlularına başvurma imkanını elde edecektir (TTK m. 719). Bu başvurunun yapılabilmesi için de hamil, muhatap bankanın kayden ödemeyi reddettiğini veya takas odasının bu çekin hamilin borçlarına mahsup edilmek kabiliyetini haiz olmadığı yolunda bir beyanı olduğunu, Türk Ticaret Kanunu'nun 720. maddesinde belirtilen usullerden birisi ile tespit ettirmelidir.

Türk hukuku uygulamasında mahsup çekler, tıpkı çizgili çeklerde olduğu gibi, çekin ödeneceği kişinin kimliğinin kolayca tespiti ve böylece hak sahibi olmayan bir kişinin çek bedelini tahsil etmesinin engellenmesi amacına yönelik ise de, bu tip çek türlerinin kullanımına pek rastlanmamaktadır.¹⁸⁹

3. Azerbaycan Hukukunda Mahsup (Hesaplaşma) Çekler

Azerbaycan hukukunda mahsup çekler AMM'in 1063. maddesinde yer almaktadır. Madde metnine göre;

“Çek keşidecisi veya herhangi bir çek hamili, çekin ön yüzüne “hesaplaşma” kaydı veya aynı anlamda başka bir kaydı koymakla çekin nakit ödenmesini yasaklayabilir. Bu durumda muhatap banka, çekin ödenmesini yalnız hesaptan hesaba havale yoluyla gerçekleştirebilir. Hesaptaki yazı ödeme niteliğindedir. “Hesaplaşma” kaydının silinmesi hükümsüzdür.

¹⁸⁹ ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA: age, s. 244.

Yukarıda gösterilenleri yerine getirmeyen muhatap, çek bedelini aşmamak üzere ortaya çıkan zarardan sorumludur.

Eğer muhatap iflas etmiş (ödeme kabiliyeti olmadığı ilan edilmişse) veya ödemelerini tatil etmişse (ödemelerin icrasını dayandırmışsa) veya aleyhine yapılan takip semeresi kalmışsa (tutmanın onun emlakına yöneltilmesi neticesiz kalmışsa); mahsup çek hamili çekin nakit olarak ödenmesini talep edebilir, çek ödenmediyse müracaat hakkını (reqres hüququnu) kullanabilir.

Mahsup çek hamili, ilave olarak, muhatap tarafından çek bedelini kayıtsız ve şartsız alacak olarak hesaba geçirmekten imtina etmiş veya ödeme yerinde uygun hesaplama yapan kurumun çekin mahsup edilebilme için yararsız olduğunu ilan ettiği takdirde de müracaat hakkını kullanabilir.”

Görüldüğü gibi; Azerbaycan hukukundaki mahsup çekler hakkındaki düzenleme, Türk hukukundaki düzenlemeye benzer bir düzenlemedir. Dolayısıyla Türk hukukunda yaptığımız açıklamaları, Azerbaycan hukuku için de yapmamız mümkün olacaktır. Kısaca; mahsup çekin bankaya ibrazı halinde banka, çeki hesaba geçirmek zorundadır. Buna aykırı davranışlar, bankanın sorumluluğunu gerektirir. Ancak maddeden de anlaşıldığı üzere; hamilin iki halde müracaat hakkı doğabilecektir: Birincisi, bankanın mahsup çekin bedelini kayıtsız ve şartsız hesaba geçirmekten imtina ettiği; diğeri ise muhatabın iflası, ödemelerinin tatil etmesi veya aleyhine yapılmış takibin semeresiz kalması halinde hamilin nakit ödeme talebinde bulunması halinde bankanın çeki nakit ödememesi halidir. Bu iki halde banka mahsup çekin bedelini nakden ödemek zorundadır. Diğer hallerde ise, mahsup çek hesaba aktarılacak suretiyle ödenecektir.

Azerbaycan hukukunda da mahsup çekin ödenmesi şu şekildedir:¹⁹⁰

1. Çek keşidecisi, çeki düzenledikten sonra çek anlaşması yapmış olduğu bankaya mahsup çekin meblağının mahsup edilebilmesi için talimat verir.
2. Mahsup çekin hamili ise, çekin ödenmesi için kendi hesabının bulunduğu bankaya ibraz ettiği halde, hesabın bulunduğu banka, bu mahsup çekin ödenmesi için Kassa Hesaplama Merkezi'ne talimat gönderir. Merkez,

¹⁹⁰ **BAGIROV:** age, s. 296.

çek keşidecisinin hesabının bulunduğu bankanın Kassa Hesaplaşma Merkezi ile irtibata geçer ve çek üzerinde yazılı meblağın çek hamilinin hesabının bulunduğu bankaya aktarılmasını sağlar. Bu banka da meblağı çek hamilinin hesabına aktarır. Böylece mahsup çekler ödenmiş olur.

II - TÜRK HUKUKUNDA ÖDEME

Türk hukukunda çeklerin ödenmesi konusu Türk Ticaret Kanunu'nun "Ödeme ve Ödemeden İmtina" başlıklı 706–724. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, çekin bankaya ibrazı halinde muhatap banka çek bedelini ödeyecektir. Bu konuda bankanın hangi hallerde yükümlü olup olmayacağına değinelim.

D. MUHATAP BANKANIN ÇEKİ ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Bankaların çek muhatabı sıfatı ile sorumlulukları, uygulamada özellikle hukuki sorumluluk şeklinde ortaya çıkmaktadır. Muhatap bankanın çek bedelini ödeme yükümlülüğünü yerine getirmemesi veya hatalı ya da usulsüz ödeme yapması nedeniyle keşideci, lehtar ve sonraki hamillerin uğradıkları zararların tazmini hukuki sorumluluğun konusunu oluşturmaktadır.

2- TTK' a Göre Muhatabın Ödeme Yükümlülüğü

Muhatap bankanın çekte kabul, ciro ve aval verme yasakları nedeniyle çek hamiline yönelik herhangi bir kambiyo taahhüdü bulunmamaktadır. Buna karşılık, çek anlaşması ile üzerine keşide edilen çekleri, karşılığın varlığı oranında ödemeyi keşideciye karşı taahhüt etmiştir. Muhatap, çekte asli borçlu sıfatını haiz değildir. Muhatabın görevi, kendi adına keşideci hesabına, keşidecinin kambiyo borcunu onun yerine ifa etmektir. Dolayısıyla, muhatap

ile hamil arasında kambiyo borcuna dayalı, “ödeme ilişkisi” olarak adlandırılabilir bir ilişki kurulmaktadır.¹⁹¹

Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde çek, bir havale niteliğinde olduğundan ve muhatap bankanın çek hamili ile herhangi bir ilişkisi bulunmadığından muhatap banka, çekin süresi içinde ibrazı halinde karşılığı bulunsa bile ödemeyi reddedebilir. Hamilin bankaya karşı herhangi bir talep hakkı doğmaz. TTK m. 695.2 “*Keşideci, muhatap nezdindeki çekin ancak bir kısmının karşılığı hazır bulundurduğu takdirde, muhatap bu kısmi karşılığın tutarını ödemekle yükümlüdür*” hükmü, genelde bu yükümlülüğün sadece keşideciye karşı olduğu, diğer bir deyişle; muhatap banka, karşılığı olduğu halde bu çeki ödemezse bundan ötürü –hamilin başvurusu üzerine- keşidecinin uğradığı zarardan sorumlu olacağı şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁹² Ancak Türk Ticaret Kanunu sistemi içinde bankanın çekin karşılığı olsa bile yasadan ötürü hamile ödeme yükümlülüğünün bulunmaması, TTK m. 695/II’in bankanın sadece keşideciye karşı bir yükümlülüğü şeklinde değerlendirilmesi sonucu, uygulamada herhangi bir sorun ortaya çıkmamıştır. Bankalar, genellikle karşılığın kısmen bulunması halinde pratikteki güçlükler nedeniyle kısmi karşılığı ödememişlerdir.¹⁹³ Ancak 3167 sayılı Kanun’dan önce doktrinde muhatapın hamile karşı sorumluluğu konusundaki tartışmalar devam etmiştir. Doktrindeki bazı yazarlar¹⁹⁴, karşılığın kısmen bulunması halinde dahi çeki ödemek mükellefiyetini muhatap bankaya yükleyen TTK m. 695/II ile ibraz süresi içerisinde çekten cayılmayacağına ilişkin 711/I hükmünden hareketle, ibraz süreleri içerisinde ibraz edilen bir çekin muhatap tarafından ödenmesinin gerektiğini savunmuşlardır. Buna karşılık bazı yazarlar¹⁹⁵ ise, kısaca çekte kabul olmadığı varsayımından da hareketle, hamilin muhataba karşı çek bedelinin ödenmesi konusunda doğrudan doğruya bir talep hakkına sahip olmadığı, TTK m. 695/II ‘nin sadece keşideci

¹⁹¹ **BİNGÖL**, Atilla: “Çekte Muhatap Bankanın Hukuki Sorumluluğu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998, s. 42.

¹⁹² **EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN**: age, s. 102.

¹⁹³ **REİSOĞLU**: age, 192.

¹⁹⁴ **DOMANIÇ**: (Karşılıksız Çek), s. 86, dpn, 25; **KENDİGELEN**: age, 184; **TEKİL**, M: agt, 36.

¹⁹⁵ **EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN**: age, 75; **ÖZTAN**: age, s. 280; **KINACIOĞLU**: age, s. 269; **CAN**: agm, s. 84.

ile muhatap arasında ilişkiyi düzenlediğini savunmuşlardır. Aynı şekilde TTK m. 711/I hükmünün de hamil yararına bir düzenleme olarak nitelendirilemeyeceği gerekçesinden de hareketle, muhatapın hamile karşı ibraz süresi içerisinde çek bedelini ödeme yükümlülüğünden söz edilemeyeceği sonucuna ulaşmışlardır. Ancak doktrinde gündeme gelen bu tartışma Çek Kanunu ile birlikte nispeten sona ermiştir.

2- 3167 sayılı Kanuna Göre Ödeme Yükümlülüğü

3167 sayılı Çek. Kanunu ile Türk Ticaret Kanunu'ndaki çeke ilişkin hükümlere ilaveler yapılmak suretiyle, çekle ödemeler yeniden düzenlenmiştir. Çek hamillerinin korunması ve lehdarın ve hamillerin çeke ve çek keşidecisine duydukları güvenin teminat altına alınması amacıyla özel nitelikte emredici hükümler sevk edilmiştir.¹⁹⁶

Çek Kanunu m. 4' de yer alan *“Çekle işleyen hesabın bulunduğu banka şubesi, ibraz edildiği anda karşılığı bulunan çeki ödemek mecburiyetindedir. Çekin karşılığının kısmen bulunması halinde ise bu miktar ödenir. Muhatap bankanın çek hesabı açılmış bulunan şubesi dışındaki herhangi bir şubesine ibraz edilen çek, karşılığı o şube tarafından provizyon istenmek suretiyle ödenir. Muhatap banka deyimi, çekle işleyen hesabın açıldığı bankayı ifade eder”* şeklindeki düzenleme ile muhatapın çek anlaşmasındaki keşideciye yönelik ödeme taahhüdü, ödeme ilişkisindeki çek hamillerine karşı da yükümlülük haline getirilmiştir.¹⁹⁷ Gerçekten de bu durum, 3167 sayılı Çek K. m. 4' ün gerekçesinde *“Dördüncü maddenin ilk fıkrasıyla TTK'nun 707. maddesine paralel olarak, muhatap bankaya ibraz edildiği anda karşılığı bulunan çeki ödeme mükellefiyeti getirilmektedir”* şeklinde ifade edilmiştir.

Böylece, muhatap bankanın hamil ile arasında herhangi bir akdi ilişki bulunmasa dahi, süresinde ibraz edilmesine rağmen muhatap bankanın çeki

¹⁹⁶ **BATTAL** : (Hukuki Sorumluluk), s. 225.

¹⁹⁷ **NARBAY**: age, s. 19; **KENDİGELEN**: age, s. 185; **TEKİL**, M: agt, s. 38.

ödememesi halinde hamil, diğer cirantalar ve keşidecinin yanı sıra, muhatap bankayı da dava edebilecektir.¹⁹⁸

Ancak hamil keşideciyi ve diğer cirantaları kambiyo senetlerine ilişkin özel takip yoluyla takip edebildiği halde, muhatap bankayı genel hükümlere göre takip ve dava edebilecektir.¹⁹⁹

Ayrıca, 3167 sayılı Çek K. m. 5' de ise, muhatap bankanın hamile karşı ödeme yükümlülüğü konusunda şu hüküm yer almaktadır: “*Çekin üzerinde yazılı tutarın kısmen veya tamamen ödenmeyeceğinin tespiti halinde, ibraz tarihi ile kısmen veya tamamen ödenmeme sebebi, çekin üzerine yazılmak suretiyle hamiline geri verilir.*” Buna göre; muhatap banka, çeki ibraz eden hamile karşılığı bulunmasına rağmen ödeme yapmıyorsa ve haklı sebep de göstermiyorsa bu davranışı, hem 3167 sayılı Çek K. m. 5' i hem de 4' ü ihlal etmiş olur. TTK m. 711 ile dolaylı, Çek K. m. 4 ile açık bir şekilde, muhatap bankanın, hamile karşı ibraz süresi içinde ödenmesi talep edilen ve tam veya kısmi karşılığı bulunan çekleri ödemekle yükümlü olduğu bildirilmiştir.

3167 sayılı Çek K. m. 15 uyarınca, muhatap bankanın süresi içinde ibraz edilen bir çeki haklı bir sebebe dayanmaksızın ödememesi halinde sadece cezai sorumluluğu öngörülmüştür. Bu yükümlülüğü yerine getirmediği takdirde, hukuki sorumluluğunun olmayacağı düşünülemez. Kanunen özel hukuk kişilerini zarardan korumak amacıyla bir ceza yaptırımını öngörülmüyorsa, bu hükmün koruma kapsamına aldığı kişiler açısından bu davranışın en azından BK m. 41. vd. anlamında bir haksız fiil oluşturduğu ortadadır.²⁰⁰

NARBAY'a göre²⁰¹; hamil, sözleşmeye aykırılık hükümlerine dayanarak muhatabı dava edebilecektir. Her ne kadar hamilin muhatapla akdi bir ilişki içinde olmadığı ileri sürülerek onun akdi sorumluluğuna gidilemeyeceği düşünülebilse de, kanun koyucunun akdi ilişki dışında kalan hamili korumak için muhataba karşı talep ve dava hakkını özel düzenlemeyle getirmiş olması

¹⁹⁸ REİSOĞLU: age, s. 192.

¹⁹⁹ MEMİŞ, Yahya: “Çeklerde Muhatap ve Muhatabın Sorumluluğu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muş, 1993, s. 17.

²⁰⁰ BİNGÖL: age, s. 45.

²⁰¹ NARBAY: age, s. 23.

buna imkân tanımaktadır. Bu borç ilişkisi doğrudan doğruya değil de dolaylı olarak kanundan doğmaktadır.

a. Çekin Muhatap Bankanın Hesabının Bulunduğu Şubeye İbrazı Halinde Ödeme

Çekin, muhatap bankanın hesabın bulunduğu şubesine ibrazı halinde, bankanın ödemediği önce göz önünde tutması gereken bir takım esaslar vardır. Banka bu esasları kontrol ettikten sonra çeki ödeyecek ve çek üzerine çekin bankada alıkonulduğuna dair şerh düşecektir. Öncelikle ibraz anında şubenin göz önünde tutması gereken esaslara değinelim.

b. Şubenin Göz Önünde Tutacağı Esaslar

Çek Kanunu'nun 4. maddesine göre; çekle işleyen hesabın bulunduğu banka şubesine ibraz edildiği anda karşılığı bulunan çek ödenmek mecburiyetindedir. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen banka ağır para cezasına mahkûm edilir (m. 15).

Ödenmek üzere kendisine çek ibraz edilen ve karşılığı bulunan hesabın açıldığı şube, ödemediği önce aşağıdaki hususları kontrol etmek zorundadır:²⁰²

- a. Çekin süresinde ibraz edilip edilmediği
- b. Çekin geçerliliği için zorunlu unsurlarının var olup olmadığını,
- c. Çekteki imzanın keşideciye ait olup olmadığı,
- d. Çek vekil vasıtasıyla imzalanmış ise, özel yetkinin var olup olmadığı,
- e. Ticari şirketlerin keşidecisi olduğu çeklerde çek, tüzel kişinin ticaret unvanı altında ve sirkülere veya vekâletnameye göre özel yetkiye sahip kişiler tarafından imzalanmış olup olmadığını
- f. Çekte cirolar varsa, ciro zincirinin muntazamlığı,

²⁰² REİSOĞLU: age, s. 201; ÖZTAN: age, s. 289.

- g. En önemlisi de çekin ödenmesini talep eden şahsın hak sahibi olup olmadığı.

Bu sayılanlara ilave olarak, çekin ödenmesini engelleyecek herhangi bir hususun mevcut olmadığı da kontrol kendiliğinden kontrol edebilecektir. Örneğin, çek çekilen hesap üzerinde üçüncü bir kişi lehine rehin veya haciz bulunması halinde muhatap banka, bu duruma göre hareket edecektir. Eğer böyle bir durum mevcut ise, banka ödeme yapamayacaktır. Bu durumda çek hamili müracaat borçlularına başvurabilecektir. Dolayısıyla banka, bu hususları kontrol ettikten sonra çek bedelini ödeyebilecektir.

b- Çekin Tamamen veya Kısmen Bankada Alıkonulması

Banka, ibraz edilen çeki tamamen veya kısmen öder. Bu durumda muhatap, eğer çeki tamamen ödemişse, hamil tarafından bir ibra şerhi yazılarak çek alıkonulur. Uygulamada ise hamil, çeki imzalayarak bankaya tevdi eder. Bu imza, uygulamada bankaya yönelik bir ciro gibi anlaşılmakla birlikte, bir makbuz imzasıdır.²⁰³ Zira hesabın bulunduğu şubeye ciro makbuz hükmündedir (TTK m. 701). Çek karşılığının muhatap tarafından tamamen ödenmesi halinde ise, çek nedeniyle sorumluluk üstlenen bütün borçlular bakımından kambiyo ilişkisi sona erecek, yani; bu durumda sadece keşidecinin değil, çek ile ilgili diğer bütün kişilerin de (ciranta ve avalistlerin) borcu ortadan kalkacaktır.

Çekin kısmen ödenmesi durumunda ise, muhatap banka, bu ödemenin çek üzerinde işaret edilmesini ve kendisine bir makbuz verilmesini isteyebilir (TTK m. 730/VIII dolayısıyla TTK m. 621). Bu durumda esasen çekin, ödenmeyen kısmına ilişkin kanuni haklarını kullanması amacıyla hamile iadesi gerekecektir. Aksi takdirde hamil, elinde çek olmayacağından çekinin tahsil edemediği kısmı için müracaat borçlularına başvuramaz; bu kişiler aleyhine icra takibinde bulunamaz.²⁰⁴

²⁰³ **BATTAL:** (Kıymetli Evrak), s. 152; **GÖLE:** age, s. 159.

²⁰⁴ **ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA:** age, s. 219; **GÖLE:** age, s. 159.

Ancak uygulamada karşılaşılan çekin hamile iadesinin ispat zorluğuna, özellikle muhatabın sahte veya tahrif edilmiş çekten kaynaklanan sorumluluğuna yönelik sakıncaların ortadan kaldırılması amacıyla, yeni düzenlemede kısmı ödeme yapılması halinde de çekin muhatapta kalacağı; hamile ise çekin ön ve arka yüzünün onaylı bir fotokopisinin ücretsiz olarak verileceği hükme bağlanmıştır (Çek K. m. 4/III).

Yine yapılan bu özel düzenleme kapsamında hamil, artık çekin aslını ibraz etmeksizin, elindeki onaylı fotokopi ile müracaat borçlularına veya kambiyo senetlerine özgü takip yoluna başvurabilecek, hatta, hamil, karşılıksız çek keşide etme suçundan dolayı Cumhuriyet Savcılığı'na şikâyetle bulunabilecektir. Böylece kısmı karşılık halinde muhatap tarafından onaylanarak verilecek olan bu fotokopi, icra daireleri ile mahkemelerde ispat aracı olarak kullanılabilir. İleride bir sorun çıkması halinde ise muhatap, mahkeme veya icra dairesinin talebi üzerine çekin aslını bu mercilere gönderecektir.²⁰⁵

3. Çekin Muhatap Bankanın Diğer Bir Şubesine İbrazi Halinde Ödeme

Çekin muhatap bankanın hesabının bulunduğu şube dışındaki başka şubesine ibrazı halinde de çek bedelinin o şubece ödenmesi mümkündür. Bu da, başka bir şubece ödeme provizyon alınarak ve provizyonsuz olmak üzere iki şekilde mümkün olabilecektir. Provizyon istemek suretiyle çekin ödenmesi ana kural olmakla birlikte, provizyonsuz ödeme konusunda ne Türk Ticaret Kanunu'nda, ne de Çek Kanunu'nda bir hüküm yer almadığından, ödemenin provizyonsuz yapılmasına herhangi bir engel bulunmamaktadır.²⁰⁶

²⁰⁵ ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA: age, s. 219.

²⁰⁶ REISOĞLU: age, s. 211.

a. Çekin Provizyon Alınarak Muhatap Bankanın Başka Şubesinde Ödenmesi

Türk Ticaret Kanunu sistemi içinde çekin provizyon alınarak ödenmesi zorunluluğu öngörülmemiştir. Buna karşılık, Çek Kanunu'nun 4. maddesi ile yeni bir düzenleme getirilmiş ve *"Muhatap bankanın çek hesabı açılmış olan şubesi dışındaki herhangi bir şubesine ibraz edilen çek, karşılığı o şube tarafından provizyon²⁰⁷ istemek suretiyle ödenir"* denmiştir. Buna aykırı hareket eden bankanın ayrıca ağır para cezası ile cezalandırılması öngörülmüştür (Çek K. m. 15).

Çekin muhatapın hesabının bulunduğu şube dışındaki şubeye ibrazı halinde, çek hamilinin talebi üzerine çek karşılığının bulunup bulunulmadığı muhatap banka tarafından çek hesabının bulunduğu şubeden öğrenilecektir. Provizyon istemek, sürekli açık hatla (on-line), elektronik haberleşmenin söz konusu olmadığı önceki dönemlerde telefon ya da faksla haberleşerek alınmaktaydı. Günümüzde banka şubeleri on-line haberleşme sistemleri yardımıyla farklı şubelerdeki hesapların durumlarını inceleyebilmektedir. Hatta şifrelerle yetki verilmesi halinde sanki o şubenin görevlisiymiş gibi hesap üzerinde işlem yapabilmektedirler. Bu imkandan yararlanan birçok banka, belirli bir meblağın altındaki çeklerde, şube yetkililerinin başka şubelerin hesap bilgilerine girerek doğrudan provizyon almasına ve ödemeye karar verilmesi halinde işlemin sonucunu hesap durumuna yansıtmasına izin vermektedir.²⁰⁸

Böylece, çek karşılığının bulunması ve ödemeye engel bir durumun mevcut olmaması halinde imza kontrolü yapılmamasına rağmen – hamilin güvenilir bir kişi olması da göz önünde tutularak- çekin ibraz edildiği şubece geçerli sayılacak ve Çek Kanunu'nun 4. maddesi hükmü uyarınca hamile provizyonla ödeme yapılması mümkün olacaktır. Ancak provizyon almak

²⁰⁷ "Provizyon muhatap banka nezdinde bulunan ve keşideci tarafından bankaya tevdi edilmiş veya bizzat bankanın keşidecinin kullanımına sunduğu belli bir miktar parayı ifade eder" geniş açıklama için bkz: **TEKİL**, M: age, s. 25.

²⁰⁸ **BATTAL**: (Kıymetli Evrak), s. 153, dph. 56.

suretiyle ödenmesi için muhatap bankanın diğer bir şubesine ibraz edilen çeki, şube, çekin geçerliliğinde şüpheye düşerse ödemeyecek ve gerekli kontrolün yapılmasını sağlayacaktır. Örneğin; çekteki imzanın sahte olabileceği konusunda şubenin şüpheye düşmesi halinde, çekteki imzanın doğru olup olmadığını kontrol etmesi gerekir. Çek, eğer derhal ödenemeyecekse o zaman yapılacak iş, çek meblağının hesabın bulunduğu şubece çekle işleyen hesaptan çıkarılarak bloke bir hesaba alınmasıdır. Ancak bu durumda çekin sahte olup olmadığı bilinmediğinden, karşılığın kimin adına bloke edilmesi sorun yaratacaktır. Bu gibi ihtimalleri karşılamak için çek taahhütnamesi ile keşidecinin, çekin hesabının bulunduğu şubeden başka bir şubeye ibrazı halinde, çek karşılığının hesaptan çıkarılarak kendi adına başka bir bloke hesaba alınmasını kabul etmesi ve bankanın hamile ödeme yükümlülüğünün bulunması ihtimaline karşı da bu hesap üzerinde banka lehine rehin veya mahsup yetkisi tanınması da uygun olacaktır.²⁰⁹

Provizyon masrafı olarak hamilden genellikle oransal bir komisyon ücreti alınır. Bu durumda hamil ya masrafı öder ya da asıl şubeye müracaat eder.²¹⁰

b- Çekin Provizyon Alınmadan Ödenmesi

Uygulamada bankalar çok itibarlı müşterilerinin çeklerini provizyon almadan ödemekte ve çekin karşılıksız çıkması veya herhangi bir nedenle ödenmemesi halinde, ödedikleri meblağları güçlükle karşılaşmadan müşterilerinden geri almaktadırlar.

Muhatap bankanın diğer bir şubesinin çekin provizyonsuz ödemesi iki şekilde gerçekleşebilecektir: Birinci ihtimal, çekin diğer şubeye ibraz edilmiş ve şubece ödenmiş olması halidir. Bu halde hamilin ciro su, makbuz hükmünde olacak ve çekin karşılığının olup olmadığı araştırılmaksızın muhatap bankaca ödenmiş sayılacaktır. Ancak bu tür ödeme, özellikle hamil

²⁰⁹ REİSOĞLU: age, s. 207–208.

²¹⁰ BATTAL: (Kıymetli Evrak), s. 154.

açısından büyük sakıncalar yaratacaktır. Örneğin; çek karşılıksız çıkarsa banka, hamilden ödediği çek bedelini geri alacak ve çeki kendisine iade edecektir. Ancak çek ödenmiş olacağından, hamilin keşideciye ve diğer cirantalara başvurusu mümkün olmayacaktır. Hatta çek karşılıksız çıktığı için hamil keşideciyi şikâyet edip cezalandırılmasını isteyemeyecektir. Bankanın da keşideciye rücu imkanı kalmayacaktır. Çünkü alacağını hamilden almış olacaktır.²¹¹ Çekin provizyonsuz ödenmesinin diğer yolu, temlik ve tahsil cirosuyla ciro edilerek ödemenin sağlanmasıdır.

4. Çekin Muhatap Bankanın Diğer bir Şubesine Tahsil ve Temlik Cirosuyla verilmesi

Hamilin bulunduğu yerde muhatap bankanın şubesi olmayabilir. Bu durumda hamil, ya yukarıdaki imkânları kullanmak üzere başka bir yere gidecek ya da bulunduğu yerdeki bir bankayı devreye sokarak çeki tahsil etmeye çalışacaktır. Hamil, çekin başka bir banka vasıtasıyla tahsil edilmesini istediği takdirde bu bankaya yönelik olarak bir tahsil cirosu yapar. Banka da çeki muhatap bankanın herhangi bir şubesi aracılığıyla ya da hesabın bulunduğu şubeden tahsil eder ve komisyon ücretini keserek bedeli hamile öder.²¹² Bu halde fiili hamil olan banka, cirantanın vekili ve mümessili sıfatıyla hareket eder. Ticari senedin mülkiyetini ve senette yer alan hakları iktisap edemez. Onun görevi, alacağın cirantanın yararına ve adına tahsili ve bunun için gerekli önlemleri almaktır.²¹³

Çekin hesabın bulunduğu şube dışındaki başka bir şubeye temlik cirosuyla verilmesi de mümkündür. Bu durumda ciro geçerli olup, şube ivaz karşılığı çeki devralmış ve böylece çek tutarını ödemiş olmaktadır. Çek, hesabın bulunduğu şubeye bu şubece süresinde ibraz edilecek ve karşılığı bulunmazsa ve diğer herhangi bir nedenle ödenmezse, arkasına bu husus yazılarak diğer şubeye iade edilecektir. Bu şube de, çek tutarını provizyonsuz

²¹¹ REİSOĞLU: age, s. 211.

²¹² BATTAL: (Kıymetli Evrak), s. 154.

²¹³ GÜRBÜZ: age, s. 112.

ödemede bulunduğu cirantasından tahsil ederek çeki kendisine verecektir. Böylece, çek bedelini bankadan provizyonsuz tahsil eden hamilin, keşideciye ve varsa diğer cirantalara başvurma ve keşideciyi şikâyet etme hakkı ortaya çıkacaktır (TTK m. 730/ XIII, 638).

5. Çeki Ödeyen Muhatap Bankanın Keşideciye Rücuu

Karşılığı olan çeki muhatap bankanın ödemesi halinde banka, aralarındaki çek anlaşmasına dayanarak çekle çalışan hesaptan ödenen meblağı düşecektir. Keşideci, çekin ödenmemesi için ihtiyati tedbir talebinde, rızası hilafına elden çıkması halinde ödeme yasağı talebinde bulunabilirken; çekin sahte ve tahrif edilmiş olması halinde ise, ödenen çek bedelinin hesabından düşmesine itiraz edebilecektir. İhtilaf halinde kendisinin muhatap bankayı dava etmesi gerekecektir.

Banka, keşideciye rücu ederken zorunlu unsurları taşıyan ve ödenmiş olan çeki ispat vasıtası olarak dayanacaktır. Bu nedenle keşideci, ödeme şartı olarak bankadan çekin kendisine iadesini isteyemeyecektir. Uygulamada bazen banka ödediği çeki hataen hesaptan düşmemekte, keşidecinin de bu parayı kullanmasına rastlanmaktadır. Bu durumda banka, sebepsiz zenginleşme kuralları içerisinde bunu keşideciden rücu edebilecektir. Keşideci de çek tutarını elinden çıkarmış olsa bile, tamamını iade edeceği gibi, MK m. 908' e kıyasen uygulanması sonucu elde ettiği veya elde etmeyi ihmal ettiği semereleri de geri vermekle yükümlü olacaktır.²¹⁴

E. MUHATAP BANKANIN ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BULUNMADIĞI HALLER

Kural olarak, muhatap banka, çek anlaşmasına dayanarak keşideci tarafından keşide edilen çekin süresi içerisinde muhatap bankaya ibraz edilmesiyle ve bankanın da çek karşılığının mevcut olması ve ödeme

²¹⁴ REİSOĞLU: age, s. 218–219.

engellerinin bulunmadığının tespit etmesi halinde çeki ödemekle mükelleftir. İşte bazı durumlarda muhatap banka, her ne kadar çekin karşılığı mevcut olsa da çeki ödemeye yükümlü olmayacaktır. Şimdi de bu hallerin neler olduğuna değinelim.

7- Genel olarak

Bir çekin ödenmek üzere muhataba ibraz edilmiş olmasına rağmen ödenmemesi çeşitli gerekçelere dayanabilir. Gerçekten özellikle ibraz edilen senedin taşınması gereken zorunlu unsurları taşımaması, çek hamilinin meşru hamil olmaması, ibraz süresinin geçmesi, çekin sahte olması vs. hallerde muhatap çeki ödemedi kaçınmak zorundadır. Bu haller, somut olayın özelliğine göre daha da çoğaltılabilir.

Ancak bunların yanı sıra, çekin ödenmemesinde önem taşıyan bir husus da var ki, bu da çekin tamamen veya kısmen karşılıksız kalması halidir. İlke olarak karşılıksızlık, üzerine çek keşide edilen hesapta çek bedelini ödemeye yetecek oranda nakit yada kredinin bulunmaması halinde gündeme gelecektir. Bu durumda, çek üzerine “karşılıksız” şerhi düşüldükten sonra çek hamiline iade edilmekte, ancak banka on gün içinde düzeltme ihtarını yapmakta, T.C. Merkez Bankası’na ve savcılığa bildirimde bulunmaktadır.

“Karşılıksız” şerhinin yazılabilmesi için bazı hususların varlığı gerekmektedir:²¹⁵

- Bankaya geçerli bir çekin ibraz edilmiş olması,
- Çekin meşru hamil tarafından ibraz edilmiş olması,
- İbraz süresi geçirilmemiş olması,
- Ödemenin mahkeme tarafından yasaklanmamış olması,
- En önemlisi de, çekin karşılığının tamamen veya kısmen bulunmamış olması halidir.

²¹⁵ **BATTAL:** (Kıymetli Evrak), s. 162.

Ancak bu durumda hamilin talebi üzerine bankanın ödemekle yükümlü olduğu asgari rakam ödenirse, kısmi ödeme nedeniyle banka, çeki kendisinde alıkoyar ve tasdikli bir fotokopisini hamile verir (Çek. K m. 4/III).

8- İbraz Süresinin Geçmiş Olması

Kural olarak, çek, hamil tarafından ibraz süreleri içinde muhataba ibraz edilmezse geçerliliğini yitirmez, çek olma niteliğini muhafaza eder. Ancak süresinde ibraz etmemenin birtakım sonuçları vardır. Bunlardan biri, süresinde ibraz etmeme halinde hamilin müracaat hakkını yitirmesidir. Ancak muhatap bakımından en önemli sonucu da, muhatabın ödeme yükümlülüğünün zorunluluk olmaktan çıkıp, bir serbesti haline dönüşmesidir.²¹⁶ Yani, muhatap ibraz süresi içinde değil de daha sonra ödemek için kendisine ibraz edilen çeki, keşidecinin aksi yönde bir talimatı olmadıkça karşılığı olsa bile ödeme hususunda serbesttir (TTK. m. 711/f.2).

Görüldüğü gibi, burada bir yükümlülüğün bahsedememekteyiz. Çünkü kanun koyucu, bu düzenlemeyle muhatap bankaya ödeme konusunda bir serbesti tanıyarak, ödeme yükümlülüğünden uzak tutmuştur. Zaten aykırı bir düzenleme çekin ödenmesi konusuna uygun düşmeyecektir.

9- Çekten Cayma

Çekten cayma hali de, muhatabın ödeme yükümlülüğünün bulunmadığı haller içinde sayılabilir.

KENDİGELEN'in ifadesi ile çekten cayma, *“Temelinde nitelikli bir havale ilişkisi yatan çekte, keşidecinin muhataba vermiş olduğu ödeme yetkisini geri almasıdır”*. Ancak çekten caymanın hüküm ifade edebilmesi bazı şartlara tabi tutulduğu gibi (TTK m. 711/I), çekten cayılmamış olmasına da kanunen bazı sonuçlar bağlanmıştır.²¹⁷

²¹⁶ NARBAY: age, s. 44–45; REİSOĞLU: age, s. 226.

²¹⁷ KENDİGELEN: age, s. 210.

NARBAY'a göre ise, çekten cayma, *“Sonuçlarını meydana getirmesi muhataba yöneltilmesine bağlı olan ve muhataba ulaşmakla da hüküm ifade eden, böylece muhatabın ödeme yetkisini ortadan kaldıran, tek taraflı irade beyanıdır”*.²¹⁸

Dolayısıyla TTK m. 711 gereğince, çekten caymanın muhatabın ödeme yükümlülüğü bakımından hüküm ifade edebilmesi için bazı şartların gerçekleşmesi gerekir. Bunlar;

- Öncelikle, kanuni şartları taşıyan geçerli bir çek keşide edilmiş olmalıdır,
- Çekin ibraz süresinin geçmiş olması,
- İbraz süresi içerisinde çekin ödenmek üzere muhataba ibraz edilmemiş olmasıdır.

Birinci şart, yani kanuni şartları taşıyan geçerli bir çekin keşide edilmiş olması, sadece çekten cayma için değil de, Çek Hukukunun tüm kurallarının hüküm ifade edebilmesi için gerekli olan genel bir kuraldır. Çünkü çekten cayılmamış olsa bile, geçersiz bir çekin ödenmesi muhatabın sorumluluğunu gerektirir.²¹⁹ Yani; bir banka çekten cayılmamıştır diyerek sahte veya tahrif edilmiş bir çeki ödeyemez.

İbraz sürelerinin geçmiş olması şartı ise, TTK'nun 711. maddesinden doğmaktadır. Madde metni *“Çekten cayma, ancak ibraz müddeti geçtikten sonra hüküm ifade eder ”* şeklindedir. Buradan çıkan sonuç da, geçerli bir çekin varlığından sonra çekten cayılabilmesi için ibraz sürelerinin geçmiş olması gerektiğidir. Yani cayma, muhatabı ancak ibraz süresi geçtikten sonra bağlar. İbraz süresi içinde yapılmış bulunması durumunda ise cayma, muhatabı bağlamayıp; ona sadece seçim hakkı verir.²²⁰

İleri tarihli bir çekten de keşideci, TTK m. 711. maddesine göre cayabilir. Ancak bu cayma, ileri tarihli bir çekin üzerinde yazılı keşide tarihine göre hesaplanacak ibraz süresi geçtikten sonra hüküm ifade eder.²²¹

²¹⁸ NARBAY: age, s. 49.

²¹⁹ NARBAY: age, s. 52.

²²⁰ TEKİL, F: age, s. 185; POROY/TEKİNALP: age, s. 266.

²²¹ POROY/TEKİNALP: age, s. 249; GÖLE: age, s. 76.

Üçüncü şart ise, ibraz süresi içerisinde çekin ödenmek üzere muhataba ibraz edilmemiş olmasıdır. TTK'nun çekten caymayı düzenleyen 711. maddesinin birinci fıkrasının lâfzî ifadesinden, adeta ibraz süreleri içinde çek muhataba ibraz edilmiş olsun veya olmasın salt ibraz süresinin geçmesiyle birlikte çekten cayılabileceği anlamı çıkmaktadır. Ancak bu yorum tarzı, çekin ekonomik işlevine uymadığı gibi; fıkra da anlatılmak istenen de bu değildir. Yani; keşidecinin geçerli olarak çekten cayabilmesi ve caymanın da sonuçlarını doğurabilmesi için hamilin ibraz süresi içinde çeki muhataba ibraz etmemiş olması gerekmektedir. Hamilin geçerli bir ibrazına rağmen muhatap bu ibrazı kabul etmiyorsa, hamil bu durumu noter aracılığıyla tespit ettirirse artık keşidecinin ibraz süresi geçtikten sonra çekten cayması da mümkün olmayacaktır.²²²

Her ne kadar çekten cayma ibraz sürelerinin geçmiş olması halinde gerçekleştirilebilse de, kanunda bazı hallerde ibraz süreleri geçmiş olmasına rağmen çekten cayılamayacağı öngörülmüştür. Bunlar, mücbir sebepler ve karşılığın devri halleridir. Gerçekten TTK m. 723'e göre hamilin, çeki ödemeye arz etmesine mücbir sebepler engel olmuşsa ibraz süreleri uzar. Bu gibi sebeplerle karşılaşan hamilin tek yükümlülüğü, durumu kendi cirantasına bildirmek ve mücbir sebepleri çek ya da alonja, yer ve gün itibarıyla şerhle tasdik ettirmekle yükümlüdür. Kanuna göre hamil, mücbir sebepler ortadan kalktıktan sonra çeki gecikmeksizin ibraza ve gereğinde protesto ve buna denk tespiti yaptırmaya mecburdur. Aksi durumda keşidecinin çekten cayma hakkı doğar.²²³

İbraz süreleri geçmiş olmasına rağmen çekten cayılamayacak hallerden diğeri de, karşılığın devridir. Bu hal, "Tatbik Olunacak Hükümler" başlığını taşıyan TTK'nun 730. maddesinin 15. bendi yollamasıyla m. 645'de yer alan poliçe karşılığının devri konusu çeklerde de uygulanmasıdır. Kanunun bu düzenlemesine göre; poliçenin ve çekin karşılığı iki durumda intikal etmektedir. TTK m. 645/ f. 1'de karşılığın kanuni devri; fıkra 2'de de iradi

²²² NARBAY: age, s. 67.

²²³ DOMANIÇ: age, s. 639–640. Ayrıca mücbir sebeplerle ilgili geniş bilgi için ilgili bölüme bkz: s. 52.

devri açıklanmıştır. Çekin kanuni devri, keşideci hakkında iflasın açılmasıyla birlikte çekin karşılığı kendiliğinden hamile intikal etmesidir. Ancak her halükarda hamil ibraz süresi içinde muhataba ibraz ve karşılığı yoksa bu durumu tespit ettirmek yükümlülüğüdür. Hamil, çeki ibraz süresi içinde muhataba ödenmek üzere ibraz etmezse bile, keşideci artık çekten cayamayacaktır. Çünkü; her ne kadar bu durumda keşidecinin cayma hakkı doğmuş olsa da karşılık kanuni olarak hamile intikal ettiği için bu hakkını kullanamayacaktır.²²⁴ Ancak KENDİGELEN, *“Eğer hamil ibraz süresi içinde çeki ödenmek üzere muhataba ibraz etmemişse, karşılığın kanuni devrinden söz edilemeyeceği; bu durumun ise artık karşılığın iradi devrinde olduğu gibi, cayma hakkından feragat olamayacağı, dolayısıyla da cayma hakkının sınırlandırılmayacağı görüşündedir”*.²²⁵

İradi olarak karşılığın devri ise, çek üzerine yazılacak bir beyanla yapılabilecektir. Aynı zamanda bu beyan cayma hakkından feragat sayılacak ve devre rağmen keşidecinin çekten caymış olması hüküm ifade etmeyecektir.²²⁶

Yani; ibraz süresi içinde çeki ödeme amacıyla ibraz etmeyen ve keşideci tarafından cayılan bir çek dolayısıyla muhatabın ödeme yükümlülüğü yoktur.

10-Keşidecinin Çekin Rıza Hilafına Elinden Çıktığını Bildirerek Ödeme Yasağı Getirmesi

TTK'nun 711. maddesinin 3. fıkrası ile kanun koyucu “Ödeme Yasağı” olarak nitelendirilen kuralı düzenlemiştir. Söz konusu maddeye göre; *“Keşideci, çekin kendisinin veya üçüncü bir kimsenin elinden rızası olmaksızın çıkmış olduğu iddiasında ise muhatabı çeki ödemekten men edebilir.”*

Kanun bu düzenlemeyle, keşideciye, çekin rıza dışında elden çıkmasına bağlı olarak bir yetki (muhatabın çeki ödemesini engelleme yani; muhataba

²²⁴ NARBAY: age, s. 57.

²²⁵ NARBAY: age, s. 58, dpn. 44.

²²⁶ REİSOĞLU: age, s. 229.

ödeme yasağı getirme yetkisi) vermektedir. Madde metninden de anlaşıldığı gibi; cirantaların, avalistlerin ve lehtarın böyle bir taleple bankaya başvurma hakkı yoktur. (TTK m. 711/III). Hatta keşidecinin mirasçılarının da çeke ödeme yasağı getirmeleri mümkün değildir.²²⁷ Keşideciye tanınan bu yetki, herhangi bir mahkeme kararına ihtiyaç duyulmaksızın etki doğurabilen ve ihtiyati tedbir niteliğinde bir yetkidir. Çünkü; keşidecinin geçerli olarak muhataba yönelteceği ödeme yasağı beyanı, bir ihtiyati tedbir kararına eş bir durum yaratmakta olup, muhataba ulaştığı anda tıpkı bir mahkeme kararı gibi, muhatapı bağlayacak niteliktedir. Bu durumda muhatap, o andan itibaren ödenmek üzere ibraz edilen çeki ödemeyecektir.²²⁸

Ödeme yasağı beyanı, sadece muhatap bankaya yöneltilmekte ve bu beyan, ancak çekin rıza dışında elden çıkması halinde söz konusu olmaktadır.²²⁹ Çekin rıza hilafına elden çıkması, çalınması, kaybedilmesi ve zorla gasp edilmesini ifade etmektedir.²³⁰ Buna karşılık; temel ilişkideki sakatlıklar ya da kişisel defiler, ödeme yasağına gerekçe oluşturamayacağı gibi, bu gerekçelere dayalı bir ödemeden men talimatı da muhatap açısından bağlayıcı kabul edilmeyecektir.²³¹

Ödeme yasağının şekli konusunda ise talimatın yazılı mı, sözlü mü olabileceği konusunda doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Bazı yazarlar²³², ödeme yasağı koyma hakkının her türlü yolla yapılabileceğini savunmuş, örneğin muhataba telefonla dahi ödeme yasağı getirilebileceğini belirtmişlerdir. Ancak NARBAY'a göre²³³ ise, beyanın sözlü olarak muhataba yöneltilmesi geçerli değildir ve muhatapı da bağlamayacaktır.

Sonuç olarak, kendisine keşideci tarafından bir ödeme yasağı istemi yöneltilen muhatap bankanın ilk yapacağı, bu istemin geçerli olup olmadığını

²²⁷ REİSOĞLU: age, s. 229, dpn. 484.

²²⁸ NARBAY: age, s. 86; ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA: age, s. 225.

²²⁹ NARBAY: age, s. 86.

²³⁰ REİSOĞLU: age, s. 229.

²³¹ ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA: age, s. 225.

²³² GÖLE: age, s. 126; REİSOĞLU: age, s. 234; KENDİGELEN: ödeme yasağının geçerliliği açısından her hangi bir şartın öngörülmediğini söyledikten sonra men talimatının başlangıçta sözlü yapılsa dahi derhal yazılı hale dönüştürülmesi isabetli olacağını görüş olarak ifade etmektedir. age, s. 219.

²³³ NARBAY: age, s. 91.

incelemektir. Eğer ödeme yasağı istemi geçerli bir ödeme yasağının koşullarını taşımıyorsa muhatap banka, bunu kabul etmeyecek ve ibraz süresi içerisinde kendisine ibraz edilen çeki hamiline ödeyecektir. Keşidecinin yönelttiği ödeme yasağı beyanı geçerli bir beyan ise, bu durumda muhatap ödeme yasağı istemine uymak zorundadır. Yani; bir ödeme yasağı kendisine ulaştığı anda çek bedelini ödemeyecektir. Muhatabın ödeme yasağı istemi haksız bile olsa, keşidecinin gerekçelerini araştırmaksızın ödeme yasağı istemine uyması gerekir; çünkü bunun sonuçlarına katlanacak olan kendisi değil; ödeme yasağı beyanında bulunan keşidecidir.²³⁴ Eğer keşidecinin talimatını haksız yere yerine getirmezse o zaman muhatap bankanın sorumluluğu doğacaktır.²³⁵

11-Çek Çekilen Hesap Üzerinde Rehin, Haciz veya İhtiyati Tedbir Bulunması

Çekle işleyen hesabın, hesap sahibi tarafından bir üçüncü kişi lehine veya hesabın bulunduğu banka lehine rehnedilmesi ve ayrıca üzerine üçüncü kişiler tarafından hesap sahibinin borcu nedeniyle haciz (İİK m. 89) kaydı veya tedbir konulabilmesi mümkündür. Bu durumda, bu hesaba çek çekilir ve hamil ödeme talebinde bulunursa, bir aynı hak olan rehin hakkı veya haciz bulunduğundan çek karşılığı ödenmeyerek hamile iade edilecektir. Çekin ödenmemesi sonucunu doğuran bu işlemten dolayı sorumluluk keşideciye ait olacaktır.²³⁶

Ayrıca muhatap banka, kendisine gönderilen haciz ihbarnamesine, hesaptaki meblağın çek bedeli oranındaki kısım için, karşılık alacağının çek hamiline ait olduğu gerekçesiyle itiraz etmek zorundadır. Aksi takdirde, çeki ibraz eden hamile karşı da BK m. 96 vd.' na göre sorumlu olacaktır.²³⁷

²³⁴ GÖLE: age, s. 126–127; REİSOĞLU: age, s. 234; KENDİGELEN: age, s. 220–221.

²³⁵ POROY/TEKİNALP: age, s. 282; TEKİL, F: age, s. 186; KENDİGELEN: age, s. 221.

²³⁶ REİSOĞLU: age, s. 243.

²³⁷ DOMANIÇ: (Kıymetli Evrak), s. 365.

Karşılığın iflastan veya ihbardan önce haczedilmiş olması halinde, karşılık muhatap banka nezdinde mevcut olmasına rağmen, hamile devredilemez veya sadece lehine haciz konan alacaklının tahsilinden sonra kalan meblağ üzerinden devredilir. İflas veya ihbarından önce keşidecinin muhatap bankadaki alacaklarının üzerinde rehin hakkı tesis edilmişse veya üçüncü bir kişiye temlik ve bunun önceden muhataba bildirilmesi halinde de karşılığın devri aynı şekilde olacaktır.²³⁸

Uygulamada çek hamilinin –hesap sahibinin değil- alacaklılarının, hesap üzerine çek keşide edildiğini öğrenip, hamilin borcu için bankalara haciz ihbarnameleri çıkarttıkları da görülmektedir. Kuşkusuz çek, aleyhine ihtiyati haciz kararı alan hamil tarafından bankaya ibraz edilmedikçe, bu haczin uygulanması mümkün değildir. Böyle bir haciz ihbarnamesi alan banka, icra dairesine borçlu olmadığını bildirecektir.²³⁹

Hesap üzerine tedbir konulması halinde, bu hesaptan ödeme yapılması mümkün olmayacak, ibraz edilen çekin karşılığı olsa bile ödenmeyecektir.²⁴⁰

12-Çekin Sahte veya Tahrif Edilmiş Olması

Çekin sahte veya tahrif edilmiş olması da, bankanın ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldıran sebeplerden sayılmaktadır. Banka, kendisine ibraz edilen çekin sahte veya tahrif edilmiş olduğunu incelemekle yükümlüdür. Çünkü TTK m. 724 ile sahte veya tahrif edilmiş bir çeki ödemiş olmaktan doğan sorumluluk açıkça muhataba yüklenmiştir.

TTK m. 724 kapsamında muhatabın sorumluluğuna yol açan sahtelikten kasıt, esasen çek üzerinde keşideciye ait olan imzanın gerçekte hesap sahibine (yada yetkili temsilcisine) ait olmamasıdır. Dolayısıyla çek üzerinde sadece keşidecinin imzasının sahte olması halinde sahte çekten

²³⁸ DOMANIÇ: (Kıymetli Evrak), s. 365.

²³⁹ REİSOĞLU: age, s. 245.

²⁴⁰ REİSOĞLU: age, s. 245; GÖLE: age, s. 172.

bahsedilecektir.²⁴¹ Ancak bazı yazarlar,²⁴² daha da geniş yorum yaparak, çek üzerindeki tüm imzalardaki sahteliği de bu kapsamda değerlendirmişlerdir. Ayrıca bu yazarlara göre; çekin temsil veya vekâlet yetkisi olmadan, “temsilci” yada “vekil” sıfatıyla başkası tarafından imzalanıp tedavüle çıkarılması halinde, TTK m. 724 anlamında sahte çek söz konusu olmaz.Çünkü; temsil yetkisi olmadan da çeki temsilen imzalayan kişinin durumu, TTK m. 730. 3 yollamasıyla TTK m. 590’da özel olarak düzenlenmiştir. Buna göre, yetkisiz temsilci, çekten şahsen sorumlu olur.

Çekte tahrifat ise, çek üzerindeki beyanların, çekin zorunlu yada ihtiyari unsurlarının ilgililerin rızası olmaksızın değiştirilmesidir. Çekteki bedel kısmında değişiklik yapılması keşidecinin zararına yol açacak en önemli tahrifat olup, böylece keşidecinin hesabından daha yüksek bir miktarın çekilmesine neden olabilir. Bunun gibi; keşidecinin isminde, ödeme yerinde, keşide yeri veya tarihinde yapılacak tahrifat da, keşidecinin zararına sonuçlar doğmasına yol açabilir. İşte bu durumda da çekte ilişkin bir ödeme yapılması halinde keşidecinin uğrayacağı zararı, TTK m. 724 uyarınca muhatap tazmin etmek zorunda kalacaktır.²⁴³

TTK m. 724 kapsamında muhatabın sorumluluğu ise, kusursuz sorumluluktur; yani muhatabın kusurlu olması gerekmez. Muhatap banka kusursuzluğunu kanıtlasa bile, sorumluluktan kurtulamaz. Ancak sahte veya tahrif edilmiş çekin ödenmesinde keşidecinin de kusuru olabilir. İşte böyle bir durumda zarar keşideciye yüklenir.²⁴⁴

Görüldüğü gibi; sahte ve tahrif edilmiş çeklerin ödenmesi, muhatabın ödeme yükümlülüğünün dışında kalmakta, hatta böyle bir çekin ödenmesi halinde muhatabın kusursuz sorumluluğunu oluşturmaktadır.

²⁴¹ **DOMANİÇ:** (Kıymetli Evrak), s. 613; **BATTAL:** (Kıymetli Evrak), s. 171; **ÜLGEN/HELVACI/ KENDİGELEN/ KAYA:** age, s. 221.

²⁴² **EREM/KALPSÜZ/ÇELEBİCAN:** age, s. 138; **PULAŞLI:** age. 164, **GÖLE:** age, s. 149.

²⁴³ **KENDİGELEN:** age, s. 205.

²⁴⁴ **PULAŞLI:** age, s. 165; **KENDİGELEN:** age, s. 206.

F. ÇEKİ ÖDEMENİN SONUÇLARI

İbraz edilen çekin yukarıda bahsettiğimiz nedenlerle ödenmemesi halinde, çek, muhatap banka tarafından çek üzerine “ödenmemiştir” kaydı konarak ve “ibraz tarihi” ile “ödenmeme sebebi” de yazılarak hamile geri verilir (TTK m. 720). Bu hususun tespitinde, ibraz tarihi, ibraz saati, kısmi karşılık ve bunun miktarının yazılması ve bütün bu yazılanların, muhatap şubenin yetkililerince imzalanması gerektiği görüşü ileri sürülmüştür. Görüşe göre; *“Aynı gün hesaba para yatırılması halinde, bunun da saati gösterilmek suretiyle, ibraz anında, paranın hesapta bulunmadığının tespit imkânı doğar”*.²⁴⁵

Çekin ödenmemesi halinde, çek hamilinin en başlıca hakkı olan müracaat hakkı doğar (TTK m. 720). Ancak bu müracaat hakkının doğabilmesi için hamilin ödenmeme durumunu tespit ettirmesi gerekir. Dolayısıyla muhatap bankanın ödememe sebebini çek üzerine yazması halinde, hamil de, bu durumu noter tarafından düzenlenecek bir protesto ile tespit ettirebilir. Ayrıca muhatap bankanın veya takas odasının çeki ödemediğini gösteren yazılı bir beyan ile de bu durumun tespiti mümkündür (TTK m. 720).

TTK m. 720 ve Çek Kanunu 5. maddesinden de anlaşıldığı gibi, protesto veya muadil kaydı koydurmayan çek hamilinin hakkı düşmüş olmakta, çeke dayanarak ne keşideciye ne de cirantalara başvurma imkânı kalmamaktadır. Ancak süresinde ibraz edilen çekin, çek üzerine konulan “ödenmemiştir” kaydı veya protesto edilmesi halinde, çek keşide eden, ciro eden veya aval veren kimseler, hamile karşı müteselsil borçlu sıfatıyla mesuldürler. Hamil, bunların borçlanmalarındaki sıraya bağlı olmaksızın, her birine veya bunlardan bazısına yahut hepsine birden müracaat edebilir. Çekten dolayı taahhüt altına girmiş olup, çeki ödemiş bulunan herkes aynı hakkı kullanabilir. Hamil, borçlulardan yalnız birine müracaat etmekle, ilk önce müracaat ettiği borçludan sonra gelenlere karşı haklarını kaybetmez.²⁴⁶

²⁴⁵ ÖZTAN: age, s. 296.

²⁴⁶ REİSOĞLU: age, s. 292.

Hamilin müracaat hakkının kapsamı konusunda ise, TTK' nun 722. maddesine göre; *Hamil, müracaat yoluyla*

1. *Çekin ödenmemiş bedelini,*
2. *İbraz tarihinden itibaren işlemiş olan yüzde on faizini*²⁴⁷
3. *Protestonun veya muadil olan tespitin ve gönderilen ihtarnamelerin masrafları ile diğer masrafları,*
4. *Çek bedelinin binde üçünü aşmamak üzere komisyon ücretini isteyebilir.*

Madde metni, keşideci ile diğer çek borçlularına müracaat kapsamını belirlemektedir. Ancak kanun koyucu, hamile ayrıca TTK m. 695/III hükmü ile, TTK m. 722'de öngörülen bu dört kaleme ek olarak, çekin ödenmeyen kısmının % 5' i oranında bir meblağın da ödenmesini talep hakkı tanımıştır. Ancak hamil, uygulamada "çek tazminatı" olarak isimlendirilen bu talebi kendisine karşı sorumlu olan herkese değil; sadece keşideciye yöneltebilir; başka bir deyişle % 5 oranındaki bu meblağı sadece keşideciden talep edebilir. Anılan tazminatın talep edilebilmesi için, çekin ödenmemiş olması tek başına yeterlidir; ayrıca keşidecinin bir kusurunun bulunması ya da hamilin bir zarara uğramış olması aranmaz.²⁴⁸

Hamilin başvurusu üzerine rızaen ya da icra takibi veya dava sonucunda ödeme yapan bir müracaat borçlusu ise, kendisinden önce gelen çek sorumlularından (TTK m. 730/I -13; TTK m. 638)

- 1- *Ödemiş olduğu meblağın tamamını,*
- 2- *Ödeme tarihinden itibaren hesap edilecek temerrüt faizini,*
- 3- *Çek nedeniyle yaptığı masrafları,*
- 4- *Nihayet çek bedelinin binde ikisini aşmamak üzere komisyon ücretini talep edebilecektir.*

Bu arada kendisine yapılan müracaat üzerine, talep edilen meblağı ödeyen çek borçlusunun, çeki ile birlikte hem ödenmeme durumu ayrı bir belgede (protesto) tespit ettirilmiş ise bunun, hem de ödemeye dair

²⁴⁷ Kanuni Faiz Ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanunun 2/II uyarınca TCMB' nin kısa vadeli krediler için uyguladığı faiz oranında hesap edilir.

²⁴⁸ **ÜLGEN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA:** age, s. 233.

makbuzun kendisine verilmesini talep edebileceği (TTK. m. 639/I), hatta kendisinden önce gelenlere karşı müracaat hakkını kullanabilmesi için özellikle çeki geri almasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu yolla ödeme yapan cirantalar, gerek kendilerinin, gerek kendilerinden sonra gelen borçluların cirolarını çizebilecektir (TTK m. 639/II).

Belirtmek gerekir ki, müracaat hakkının süresi içinde kullanılması şarttır. Dolayısıyla hamil, keşideci dahil tüm müracaat borçlularına, bu anlamda cirantalar ile avalistlere karşı sahip olduğu başvuru hakkını ibraz müddetlerinin bitiminden itibaren 6 ay içinde (TTK m. 726/I) kullanabilir. Çek borçlularından birinin diğerine karşı haiz olduğu başvuru hakkı ise, bu çek borçlusunun çeki ödediği veya çekin dava yoluyla kendisine karşı dermeyan edildiği tarihten itibaren 6 ay içinde kullanılmalıdır.

Her nasıl olursa olsun müracaat hakkını kaybeden yani çek bedelini tahsil edemeyen hamile kanun koyucu bir hak daha vermiştir. Bu hak da, TTK m. 730/I – 14’ ün yaptığı yollama uyarınca çekler hakkında da uygulama alanı bulan, TTK m. 644’de belirtilen “sebepsiz zenginleşme” davasıdır. Ancak kanun koyucu, bu talebe muhatap olabilecek kişileri sınırlandırmış, cirantaların bu davada muhatap olamayacaklarını, muhatabın sadece keşideci olabileceğini açıkça hükme bağlamıştır. Bu davanın açılabilmesi için aranan şartlar ise, hamilin çek bedelini tahsil edememesinden dolayı zarara uğraması ve bunun karşılığında da keşidecinin sebepsiz zenginleşmiş bulunmasıdır. Kanun koyucu, bu dava için herhangi bir zamanaşımı süresi öngörmemiştir (TTK m. 644).

Buna ilave olarak, keşideciye karşı çekteki temel ilişkiye dayalı talep hakkından yararlanmak mümkündür. Ancak bu haktan yararlanılabilmesi için temel ilişkinin tarafı olmak gerekmektedir. Dolayısıyla çeki ciro edenler, temel ilişkide taraf olmadıklarından keşideciye başvuramayacaklar, bu haktan sadece lehtar yararlanabilecektir.

III- AZERBAYCAN HUKUKUNDA ÖDEME

Azerbaycan hukukunda çekin ödenmesi AMM'nin 1051. ve 1058. maddelerinde düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra, AMM'nin çeklere ilişkin maddelerine getirilen açıklamaların yer aldığı ÇDHE'nin V bölümünde de çekin ödenmesi düzenlenmiştir. Bu kurallar çerçevesinde çekin ödemesinin talep edilmesi ve bankanın bu talep doğrultusunda çeki ödeme yükümlülüğüne ve ödememe hallerine değinelim.

D. MUHATAP BANKANIN ÇEKİ ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Muhatap bankanın ödeme yükümlülüğü, hem Azerbaycan Mülki Mecellesi'nde hem de Azerbaycan Cumhuriyeti Merkez Bankası Yönetim Kurulu'nun 10 Nisan 2002 tarihli kararı ile (protokol no:7) tasdik edilmiş olan "Azerbaycan Respublikası'nın Kredit Teşkilatlarında Kassa Emeliyatlarının Aparılması Qaydaları"²⁴⁹ adlı düzenlemesinde yer almaktadır. Dolayısıyla AMM'nin 1058. 1 ve 2. maddelerine göre, çekin süresinde bankaya ibraz edilmesi halinde muhatap banka ARKTKEAQ'daki kasa işlemlerini düzenleyen kurallar doğrultusunda ödeme yapacaktır. Muhatap bankanın kasa işlemlerini düzenleyen kurallar doğrultusunda işlem yapabilmesi için, öncelikle çek keşidecisinin çekle işleyen hesabının bulunması gerekir ki, muhatap banka o hesaba ilgili işlem yapabilsin. Çekle işleyen hesabın açılması da, "Azerbaycan Respublikası'nın Banklar ve Bank Faaliyeti Haqqında Kanun"²⁵⁰ un 31. maddesine göre yapılabilmektedir. Bu maddeye göre; muhatap banka, müşteri ile banka arasında yapılan çek anlaşmasına dayanarak, açılmış olan çek hesabı üzerinden işlem yapabilecektir.

²⁴⁹ (ARKTKEAQ) Kredi kurumlarında (bankalarda vs) kasa işlemlerinin yapılmasını düzenleyen kurallar.

²⁵⁰ Bankalar ve banka faaliyetleri

1. Azerbaycan Mülki Mecellesi'ne Göre Ödeme Yükümlülüğü

AMM'nin 1058. maddesiyle çekin ibraz hali düzenlemekle birlikte, muhatap bankalara da çekin ibrazı halinde çeki ödeme yükümlülüğü getirilmiştir. Söz konusu maddenin 1. fıkrasına göre; “*Çek teqdim olunduqda ödenilmelidir*” .

Bu düzenlemeyle kanun koyucu, hem çekin görüldüğünde ödeneceğini belirtmekte, hem de muhatap bankaya ödeme yükümlülüğü getirmektedir. Dolayısıyla muhatap banka, çeki süresinde (AMM m. 1058. 2) ibraz eden çek hamiline ödeme yapmak zorundadır (AMM m. 1058.1).

Öncelikle bankanın ödeme yapabilmesi ve sorumluluğunun doğabilmesi için çekle işleyen hesabın bulunması, bundan dolayı da çek hesabı sahibinin keşide ettiği çekin çek hamili tarafından bankaya süresi içinde ibraz edilmiş olması ve muhatap bankanın da bu ibraz karşılığında ödeme yapmamış olması gerekir. Demek oluyor ki, ilk başta bankanın bir ödeme yapabilmesi için banka ile çek keşidecisi arasında yapılan çek anlaşmasına göre bir çek hesabının mevcut olması gerekir. Banka da, bu anlaşmaya göre çek hesabı sahibinin isteği doğrultusunda hesap üzerinde işlem yapmak zorundadır. Dolayısıyla hesap sahibinin, çek keşide ederek bir başkası lehine paranın ödenilmesi için bankaya talepte bulunması halinde banka işlem yapmak zorundadır. Çünkü banka keşideciye karşı ödemeyi taahhüt etmiştir. Dolayısıyla banka, keşideci ile aralarındaki çek anlaşmasına göre sözleşmeden doğan bir yükümlülük altına girmekte, yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde ise bankanın sorumluluğu gidilebilmektedir.

Peki, AMM'ne göre hangi hallerde bankanın ödeme yükümlülüğünün mevcut olduğu söylenebilecektir? Bu konuya AMM'nin 1051. maddesinde açıklık getirilmiştir. AMM 1051. 2. maddesinde, “*Keşidecinin çek hesabında yeterli karşılığı mevcut olmadığı zaman bankanın ödemeden imtina etme hakkı vardır*” denilmiştir. Dolayısıyla bu durumda, karşılığın hesapta tamamen mevcut bulunduğu hallerde bankanın ödeme yükümlülüğünden bahsedebileceğiz. Eğer çekin kısmi karşılığı bulunmuyorsa, AMM'nin 1051. 2. maddesine göre bankanın ödememeden dolayı sorumluluğuna

gidilemeyecektir. Çünkü; hesapta kısmı karşılığın mevcut olması halinde kanun koyucu bankaya ödememe serbestisi tanımıştır. Dolayısıyla bu halde bir yükümlülüğün öte ödeme serbestisinden bahsedebiliriz.

Ayrıca kanun koyucu, AMM 1051. 2. maddesinin ikinci cümlesinde keşidecinin çek hesabında karşılığın yeterli olmadığı hallerde tamamen veya kısmen imtinadan bahsetmiş ve bu durumun sonuçlarını düzenlemiştir. İşte bu durumda, yani; bankanın çeki tamamen veya kısmen ödemediği imtina ettiği hallerde, keşideci veya temsilci sıfatıyla çeki imzalayan kişiler, müteselsil borçlu gibi çek bedelinin ödenmemiş kısmını ve çek hamilinin %6' oranındaki zararını tazmin etmekle mükelleftirler. Çek hamilinin diğer zararlarının tazminini talep hakkı saklıdır. Buradan da anlaşıldığı gibi, çekin karşılığının kısmı bulunduğu hallerde bankanın ödeme yükümlülüğünden bahsedilemeyecek, keşidecinin sorumluluğuna gidilecektir.

Sonuç olarak; AMM' e göre çekin ödenmesini düzenleyen maddelerin çek hamillerinin yararına bir düzenleme olduğu söylenemez. Bu durum, Türk Ticaret Kanunu'nda da böyle olmasına rağmen; 3167 sayılı Kanunla getirilen düzenlemeyle çek hamilleri biraz daha korunmuş ve bankanın ödeme yükümlülüğü biraz daha genişletilmiştir.

2. Çeklerin Dövriyesi Hakkında Esasname (ÇDHE)'e Göre Ödeme Yükümlülüğü

Öncelikle, Çeklerin Dövriyesi Hakkında Esasname'nin, AMM'nin çeklere ilişkin maddelerine getirilen açıklamalar ve düzenlemelerden ibaret olduğunu belirtelim. Bu düzenlemelerle çeklere ilişkin geniş açıklamalar yapılsa da, pek farklı düzenleme getirilmemiştir

ÇDHE'nin 5. maddesi "Ödeniş" başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında AMM'nin 1058. 1. maddesine getirilen bir açıklama yer almaktadır.

AMM m. 10581. 1' de "*Çek görüldüğünde ödenilmelidir*" denmiştir. Ancak ÇDHE'nin 5. 1. maddesinde ise, "*Çek görüldüğünde ödenir*" demek suretiyle yükümlülük anlamında kullanılan "ödenilmelidir" sözcüğü, "ödenir" sözcüğü ile ifade edilmiştir. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken ince bir nokta

vardır. Çünkü bir yorum yapacak olursak, AMM'deki ifadede bankanın ödeme yükümlülüğünün olduğunu görebiliriz. Hâlbuki ÇDHE'de ise, bu yükümlülüğü ifade eden “ödenilmelidir” sözcüğünün “ödenir” şeklinde ifade edilmesi, AMM'nin madde anlamını yitirmesi demektir. Dolayısıyla, burada bir ödeme yükümlülüğü anlamında açıklama yapılmamış, bu durum göz ardı edilerek, sadece çekin görüldüğünde ödeneceği ifade edilmiştir. Ödeme yükümlülüğü konusunda isabetsiz bir açıklama getirildiği savunulabilir.

ÇDHE'de ödeme yükümlülüğü konusunda herhangi bir değişik düzenleme getirilmemiştir. Dolayısıyla çek hamillerini korumak yönünden, çekin karşılığının kısmen mevcut olduğu durumlarda, Türk hukukundaki 3167 sayılı Çek K. m. 4'de yer alan “*Çekle işleyen hesabın bulunduğu banka şubesi, ibraz edildiği anda karşılığı bulunan çeki ödemek mecburiyetindedir. Çekin karşılığının kısmen bulunması halinde ise bu miktar ödenir*” şeklinde getirilen düzenlemenin Azerbaycan hukukunda çekler için de getirilmesi isabetli olacaktır. Çünkü bankanın çekin kısmi karşılığının mevcut olması durumunda serbest hareket edebilmesi, hamilin zarara uğramasına sebebiyet vereceğinden, muhataba, kısmi ödeme konusunda yükümlülük getirilmesi, hamilin çek bedelini tahsil edememesinden dolayı uğrayacağı zararını en aza indirilmesi açısından isabetli olurdu.

3. Çekin Muhatap Bankaya İbrazi Halinde Ödeme

Çekin muhatabının AMM m. 1049.2.3 maddesinde “*Ödenişi İcra Etmeli Bankın Adı*” demek suretiyle muhatabın ancak banka olabileceği açık bir şekilde düzenlenmiştir. Dolayısıyla muhatabın kim olacağı konusunda hesabın bulunduğu şube ve başka bir şube ayırımı yapılmadığından, çekin muhatap bankanın herhangi bir şubesine ibrazı halinde ödeme yapılabilecektir. Ancak bu durumda gerek hesabın bulunduğu şube, gerekse başka bir şubeye ibraz halinde bankanın çek bedelini ödeyebilmesi için göz önünde tutacağı esaslar vardır. Banka, bu esasları kontrol etmek zorundadır. Aksi takdirde, yanlış ödemeden dolayı bankanın sorumluluğuna gidilebilecektir.

a. Bankanın Göz Önünde Tutacağı Esaslar

Türk hukukundaki yazarların, çekin muhataba ibrazı halinde muhatap bankanın ödeme yapmadan önce göz önünde tutacağı esaslar konusunda değindikleri hususlar Azerbaycan hukuku için de söylenebilir. Bunlar:

- Çekin süresinde ibraz edilip edilmediği,
- Çekin geçerliliği için zorunlu unsurlarının var olup olmadığı,
- Çekteki imzanın keşideciye ait olup olmadığı,
- Çek vekil vasıtasıyla imzalanmış ise, özel yetkinin var olup olmadığı,
- Ticari şirketlerin keşidecisi olduğu çeklerde çekin, tüzel kişinin ticaret unvanı altında ve sirkülere veya vekâletnameye göre özel yetkiye sahip kişiler tarafından imzalanmış olup olmadığı,
- Çekte cirolar varsa, ciro zincirinin muntazamlığı,
- En önemlisi de çekin ödenmesini talep eden şahsın hak sahibi olup olmadığıdır.²⁵¹

Bu sayılanlara ilave olarak, çekin ödenmesini engelleyecek herhangi bir hususun mevcut olmadığını da kendiliğinden kontrol edebilecektir.

Ancak SVİT'e göre²⁵², zorunlu unsurlardan çoğunun olmaması çeki geçersiz kılar. Yazarın görüşüne göre, çekin geçersiz olabilmesi için zorunlu unsurların yokluğunda çoğunluğun aranması gerekir. Azerbaycan hukukunda ise ALLAHVERDİYEV'in de haklı olarak belirttiği gibi, çekin zorunlu unsurlarından sadece birinin olmaması çeki geçersiz kılacak ve dolayısıyla bankanın çeki ödeme yükümlülüğü ortadan kalkacaktır.²⁵³

b. Diğer Bir Şubesine Tahsil ve Temlik Ciroyuyla Verilmesi

Azerbaycan hukukunda çekin bir diğer şubesine tahsil ve temlik ciroyuyla verilmesi AMM'de yer almaktadır. Ancak buna rağmen, ÇDHE'nin 3. 8

²⁵¹ REİSOĞLU: age, s. 201; ÖZTAN: age, s. 289.

²⁵² SVİT, J.P: Qrajdanskoje Pravo (uçebnik), 1999, s. 372.

²⁵³ ALLAHVERDİYEV: (ARMH, C. II), s. 640.

maddesinde de düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; “*İndossamentde ‘meblağın alınması üçün’, ‘inkassoya’, ‘müvekkil olaraq’ ifadelerinden biri, yahut sade tapşırığı nezerde tutan her hansı bir digər qeyd varsa, çek sahibi çek üzre bütün hüquqlarından istifadə ede bilər, lakin onu yalnız yeniden tapşıma indossamentile başqasına ötürə bilər. Çek üzre öhdəlik daşıyanlar bu halda çek sahibinə yalnız indossanta qarşı iləri sürə biləcləri etirazları ede bilərlər*”. Madde metnine göre; çek, tahsil ve temlik ciro suyla verildiğinde çekteki hukuklar aynı şekilde çekin ciro edildiği kişiye geçer. Tahsil ve temlik ciro suyla çeki elde eden kişi, çeki ödeme için bankaya ibraz edebileceği gibi, diğer tüm haklardan da yararlanabilecektir. Ancak yeniden çeki ciro etmek isterse, çeki nasıl bir ciroyla elde etmişse ancak o şekilde ciro edebilecektir. Yani; tahsil için ciro edilmiş bir çek yeniden tahsil için başkasına ciro edilebilecektir.

Bu durumlarda başka bir şube, tahsil için ciro edilmiş bir çeki hesabın bulunduğu şubeden tahsil edecek ve komisyon ücretini keserek bedeli hamile ödeyecektir.

4. Çeki Ödeyen Muhatap Bankanın Keşideciye Rücuu

Banka ibraz edilen çeki hamile ödediği zaman hataen hesaptan düşmemiş olabilir. Bu arada çek, hem hamile ödenmiş olacak, hem de keşidecinin hesabından meblağın düşülmemesi halinde keşidecinin aktifi aynı şekilde devam edecektir. Bu durumda banka, hemen hesaptan düzeltme yapabilecektir. Ancak hesap sahibi de bu arada hesaptaki parasını kullanırsa, banka ödediği parayı hesaptan düşemeyecektir. Bu durumda banka, hesaptan hataen düşmediği meblağ için keşideciye rücu edebilecektir. Azerbaycan hukukunda bankanın keşideciye rücuu, AMM'nin “Esassız Varlanma” (Sebepsiz Zenginleşme) ile ilgili 1091–1095. maddeleri çerçevesinde yapılabilecektir.

E. MUHATAP BANKANIN ÇEKİ ÖDEME YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN BULUNMADIĞI HALLER

Türk hukukunda olduğu gibi Azerbaycan hukukunda da muhatap bankanın ödeme yükümlülüğünün bulunmadığı haller vardır ki, bu haller AMM'nin 1051; 1058; 1059. 1; 1059. 2; 1059. 3; 1064. 3; 1065. maddelerinde düzenlenmiştir.

1- Genel Olarak

Çekin ibrazı halinde ödenmemesi çeşitli gerekçelere dayanabilir. Bu gerekçeler, muhatap bankanın göz önünde tutacağı esaslara dayanır ki, muhatap banka bu esasları incelemek zorundadır. Bu inceleme sonucunda eğer banka ödeme yükümlülüğünün bulunmadığı hususunu tespit ederse, ödemeyi yapmayacaktır. Aksi takdirde; muhatap, yaptığı ödemeden sorumlu tutulabilecektir.

Yukarda da bahsettiğimiz gibi; muhatap bankanın ödeme yükümlülüğünün bulunmadığı hususlardan en önemlisi, çekin karşılıksız kalma durumudur. Azerbaycan hukukunda AMM'nin 1051. 1. maddesinde *“Çek yalnız o hallerde verilebilir ki, çek verenin bankadaki hesaplarında vesaiti ve hemin vesaiti dair çekler vasitesi ile serencam hüququ olsun”* demek suretiyle, bir bankanın çek verene ancak çek verenin banka hesabında çek karşılığının ve bu hesaplar üzerinde işlem yapabilme yetkisinin mevcut olduğu takdirde çek yaprağı verileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla çek veren, banka hesabında teminat olarak karşılık göstermez ise, banka ona çek yaprağı vermeyecektir.

AMM'nin 1051. 2. maddesi ise, çekin ibrazı halinde karşılığın yeterli olmadığı zaman muhatap bankaya çeki ödemekten imtina hakkı tanımıştır. Banka, bu durumda isterse çeki ödemekten imtina edebilecek, isterse çeki ödeyebilecektir. Eğer muhatap banka, çeki ödemekten imtina ederse, çek veren veya çeki temsilci sıfatıyla imza edenler, çek bedelinin ödenmeyen kısmının % 6' sını çek hamiline ödemek zorunda kalacaklardır. Ancak bunun

yanı sıra, çek hamilinin uğradığı diğer zararları talep etme hakkı da saklı tutulmuştur. Dolayısıyla, kanunun bu maddesini, ödememe yükümlülüğü değil de, ödememe serbestisi gibi değerlendiresek daha isabetli olacağını düşünmekteyim.

Çek karşılığının yeterli olmadığı zaman muhatap banka, çekin tamamen veya kısmen ödenmediğini çek üzerinde şerh etmeli, çeki gecikmeksizin çek hamiline göndermeli ve bu konuyu Azerbaycan Milli Bankı'na (Azerbaycan Merkez Bankası) bildirmelidir (AMM m. 1051. 2. 2). Ancak ilk önce muhatap bankanın çek üzerine "karşılıksız" yazabilmesi için, çekin süresi içerisinde meşru hamil tarafından bankaya ibraz edildiğinde çek karşılığının kısmen veya tamamen yeterli olmadığı gibi hususlara dikkat etmesi gerekir (AMM m. 1051. 2)

2- İbraz Sürelerinin Geçmiş Olması (Teqdim Etme Müddetinin Keçmesi)

Muhataap bankanın ödeme yükümlülüğünün bulunmadığı hallerden bir diğeri de, çekin AMM 1058. 2. maddesinde belirtilen süreler içerisinde ibraz edilmemesidir.

AMM'nin 1058. 2. maddesinde bir, iki ve üç aylık süreler belirtilmiştir. Çek hamili, çeki bu süreler içinde ibraz etmediği takdirde muhatap banka çeki ödeme yükümlülüğünden kurtulmuş olacaktır. Bu durumda AMM'nin 1059. maddesine göre, "*Çek geri götürülmedikde, bank çekin teqdim edilme müddeti qurtardıqdan sonra da ödenişi icra edebilir*" şeklindeki düzenlemesiyle muhatap banka yine aynı şekilde çeki ödemekten imtina edebileceği gibi, ödemede de bulunabilecektir.

Dolayısıyla, muhatabın ödeme yükümlülüğünden bahsedebilmemiz için çekin süresi içerisinde ibraz edilmesi birinci şarttır.

3- Çekten Cayma (Çekin Geri Götürülmesi)

Çekten cayma hali de, muhatabı ödeme yükümlülüğünden kurtaracak diğer bir husustur. Çekten cayma hali, AMM'nin 1059. 1. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede belirtildiği gibi, çekten cayma ancak ibraz süresi geçtikten sonra yapılabilir. İbraz süreleri içerisinde keşideci tarafından bulunulan cayma talebi bankayı bağlamayacak, muhatap banka çeki ödemek zorunda kalacaktır.

Her ne kadar kanun maddesi ibraz sürelerinin bitiminden sonra keşideciye cayma hakkı vermiş olsa da, ÇDHE'nin 8.9 maddesindeki mücbir sebepleri (qarşısı alınmaz mane) göz önüne alarak çekin ibraz süresinin bitmesi halinde bile, çekten caymanın söz konusu olamayacağını söylemek mümkündür. ÇDHE'nin söz konusu maddesine göre, mücbir sebeplerle karşılaşan hamil, durumu kendi cırantasına bildirdikten hemen sonra bunu çek üzerine yazıp, tarih ve imza atarak ibraz etmek zorundadır (ÇDHE m. 8. 9/II).

Mücbir sebebin on beş günden fazla devam etmesi halinde çek hamili, bankaya ibraz etmeden müracaat hakkını kullanabilecektir. Eğer mücbir sebebin varlığı on beş günden az sürerse o zaman hamil, çeki bankaya ibraz etmek zorundadır. Dolayısıyla ibraz süreleri uzayacağından çekten cayma da bu mücbir sebeplerle geçen sürede mümkün olamayacaktır.

Caymadan feragat edilebilmesi hususunda kanunda herhangi bir engel bulunmasa da, çek üzerine çekten cayılamayacağına dair bir şerh düşülerek, cayma talebinin hükümsüz olacağı Azerbaycan hukuku için de söylenebilir.

4- Keşidecinin Çekin Rıza Hilafına Elinden Çıktığı Bildirerek Ödeme Yasağı Getirilmesi

Kanun koyucu, AMM'nin 1059. 3. maddesi Türk hukukundaki TTK m. 711/ III' deki düzenlemeye benzeyen "*Ödenişin icrasının qadağan edilmesi*" (Ödeme yasağı) kuralını getirmiştir. Söz konusu maddeye göre; "*Çek veren özünün veya her hansı üçüncü şaxsin çeki itirdiyini tasdiq ederse, ödeyiciye*

ödenişin icrasını qadağan edebiler". Yani; çek keşidecisi, kendisinin veya üçüncü şahsın çeki kaybettiğini ispat ederse, muhatap bankayı çeki ödemekten men edebilir.

Görüldüğü gibi, kanun maddesi keşideciye bankayı ödeme yaptıktan men edebilme yetkisi tanımıştır. Çekteki diğer kişilerin; yani cirantaların, avalistlerin ve lehtarın böyle bir yetkisi yoktur. Hatta REİSOĞLU'nun, Türk hukukunda muhataba ödeme yasağı getirebilmede yetkili kimseler konusundaki görüşünün Azerbaycan hukukundaki bu düzenleme için de söylenebileceği savunulabilir. Çünkü konu, kanun maddeleri bakımından birbirinin aynısıdır. Yazara göre bu yetki, sadece çek keşidecisine tanındığı gibi, keşidecinin mirasçılarının da çeki ödeme yasağı getirmeleri mümkün değildir.²⁵⁴

Türk hukukunda keşideciye tanınan bu yetkinin, herhangi bir mahkeme kararına ihtiyaç duyulmaksızın etki doğurabileceği savunulmuştur. Gerekçesi ise, bu yetkinin ihtiyati tedbir niteliğinde bir yetki olduğudur. Çünkü; keşidecinin geçerli bir şekilde muhataba yönelteceği ödeme yasağı beyanı, bir ihtiyati tedbir kararına eş bir durum yaratmakta olup, muhataba ulaştığı anda tıpkı bir mahkeme kararı gibi, muhatapı bağlayacak ve muhatap o andan itibaren ödenmek üzere ibraz edilen çeki ödemeyecektir.²⁵⁵ Bu hususun Azerbaycan hukuku için söylenemeyeceği makul bir görüş olarak savunulabilir. Çünkü AMM m. 1059. 3. maddesine göre, keşidecinin ödeme yasağı getirebilmesi için sadece yetkinin varlığı yeterli olmayıp, bu yetkiyi kullanabilmesi için bazı şartların da gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bu şartlar;

- Çekin keşideci veya üçüncü şahıs tarafından kaybedilmiş olması,
- Keşidecinin bu durumu ispat etmesidir.

Demek oluyor ki; keşideci, muhatap bankayı sadece bir beyanla ödemedenden men edemeyecek, bunun yanı sıra çekin kaybolması halini

²⁵⁴ REİSOĞLU: age, s. 229, dpn. 484.

²⁵⁵ NARBAY: age, s. 86; ÜLGİN/HELVACI/KENDİGELEN/KAYA: age, s. 225.

ispatlamak zorunda kalacaktır. Muhatap banka da keşidecinin ödemedenden talebi ile değil de, çekin kaybedilmesi halinin ispatıyla bağlı kalarak çeki ödemeyecektir. Yani; keşidecinin beyanı, bankanın bununla bağlı kalabilmesi için tek başına yeterli değildir. Dolayısıyla beyanın yazılı veya sözlü olması da bir anlam ifade etmeyecektir.

5- Çek Çekilen Hesap Üzerinde Rehin, Haciz veya İhtiyati Tedbir Bulunması

Çek çekilen hesap üzerinde haciz veya ihtiyati tedbir bulunması mümkündür. Bu durumda çek hamili, çeki bankaya ibraz ettiğinde banka, çek hesabı üzerinde haciz, rehin veya tedbir olduğunu kontrol ettikten sonra ödeme yapabilecektir.

Azerbaycan Respublikası Məhkəmə Qərarları'nın İcrası Kanunu'nun *"Bankaların və digər Kredi Kurumları Tarafından İcra Həreketlərinin Temin Edilməsi"* başlıklı 5. 1. maddesine göre; məhkəmə icracısı, borçlunun bankada və digər krediti kurumlarındakı hesablarındakı tutarlara kəsinti yapılması için icra emri göndərir.

Banka və digər krediti kurumu, icra emrini aldığı tarihtən itibaren 7 gün içinde bunu icra edər və ya bu emir kağıdı üzərinə, hesablarda kismən və ya tamamilən yeterli karşılığın bulunmadığına dair bir şərh düşər (MQİHQ m. 5. 2).

Bu emirləri yerinə getirməyən banka və ya krediti kurumu, görevli məhkəmədə inzibati məsuliyyətə cəlp olunur (MQİHQ m. 5. 3).

İhtiyati tədbirin bulunmasında da bankanın bu tədbirin dərhal icra etməsi gərəkir. (MQİHQ. m. 13. 1. 2). Yəni məhkəmənin koymuş olduğu tədbiri hesab üzərinə dərhal keçirəcək və çek üzərinə "tədbir nədəniylə ödənməmişdir" şərhini düşülərək hamilə geri verilecektir.

6- Çekin Sahte veya Tahrif Edilmiş Olması

Bankanın ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldıran bir başka husus da, çekin sahte veya tahrif edilmiş olması halidir.

Çekin sahte veya tahrif edilmiş olması hali, AMM'nin 1065. maddesinde düzenlenmiştir. Söz konusu madde metnine göre, sahte veya tahrif edilmiş bir çekin ödenmesinden dolayı banka sorumludur. Ancak bankanın sorumlu tutulabilmesi için, çekin sahte veya tahrif edilmesinde keşidecinin çekleri iyi saklamama gibi kusurlu davranışlarının bulunmaması gerekir.

Çekin sahte olması, çek üzerindeki keşidecinin imzasının hesap sahibine ait olmamasıdır. Buna ilave olarak, çeki imzalamaya yetkili kişilerin de imzasının onlara ait olmaması halinde çekin sahte olacağından bahsedilebilir. Ancak çekin temsil veya vekâlet yetkisi olmadan, “temsilci” yada “vekil” sıfatıyla başkası tarafından imzalanması halinde durum ne olacaktır? Burada da çekin sahte olduğundan bahsedebileceğiz miyiz? Türk hukukunda sahte çek konusunda yaptığımız açıklamalarda burada yetkisiz temsilden dolayı kişinin sorumluluğuna gidebileceğimizi açıklamıştık. Çünkü; TTK bunu özel olarak düzenlemiştir. Peki, aynı gerekçeyi Azerbaycan hukuku için de söylememiz mümkün müdür? Bunu söylemenin mümkün olduğu savunulabilir. Çünkü; AMM'nin 1050. maddesinin veksellere (poliçelere) ilişkin maddelere yapılmış olan atfından yola çıkacak olursak, bunu yetkisiz temsilciye ait kanun maddesi çerçevesinde değerlendirmemiz gerekecektir. Söz konusu maddede (AMM m. 1011) *“Şaxsin adından fealiyet göstərmək üçün səlahiyyət almadan onun nümayəndəsi kimi köçürmə veksəlini imzalamış hər bir şaxs veksəl üzrə öhdəlikləri özü daşıyır və əgər veksəl üzrə ödənişi həyata keçirmişdirsə, təmsil etdiyi şaxsin malik olabileceyi hüquqlara malik olur. Öz səlahiyyətlərini aşan nümayəndə də bu vəziyyətdə olur”* denmiştir.

Çekte tahrifat ise, çek üzerindeki unsurların ilgililerin rızası olmadan değiştirilmesidir. Genelde çekin meblağında yapılan tahrifat, uygulamada büyük problemler ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla çekte sahtecilik ve tahrifat olduğu zaman bankanın bu sahtecilik ve tahrifat durumunu incelemesi

kendisi için yararlı olacaktır. Çünkü; kanun maddesi, keşidecinin kusuru olmadığı sürece doğrudan bankanın kusursuz sorumluluğunu öngörmüştür (AMM m. 1065). İşte kanunun bu maddesinin muhataba bir ödeme yükümlülüğü değil de, inceleme yükümlülüğü getirdiği söylenebilir.

F. ÖDEMENİN SONUÇLARI

Muhatap banka, ibraz edilen çeki inceledikten sonra eğer çeki ödeme yükümlülüğü varsa çeki ödeyecektir; ama yukarıda sayılan nedenlerden dolayı herhangi bir yükümlülüğü yoksa o zaman ilk yapacağı iş, çekin tamamen veya kısmen ödenmediğini çek üzerine şerh düştükten sonra imza ve tarih atarak çeki hamiline geri vermektir (AMM m. 1051. 2. 2).

Bu durumda çekin bedelini elde edemeyen çek hamilinin müracaat hakkı doğmaktadır (AMM m. 1064). Müracaat hakkı cirantalara, keşideciye ve diğer mükelleflere karşı kullanılabilir (AMM m. 1064. 1). Ancak hamilin müracaat hakkını kullanabilmesi için, ödememe durumunun mahkeme tarafından resmi protesto vesikasıyla veya muhatap tarafından, ibraz günü de gösterilmek suretiyle, çekin üzerine yazılmış olan tarihli beyanı ile tespit ettirmesi gerekir (ÇDHE m. 8. 1). Bu tespitin yapılmaması halinde hamilin müracaat hakkı doğmayacaktır. Burada Türk hukukundaki düzenlemeden farklılık gösteren bir husus vardır ki; o da, Azerbaycan hukukunda ödenmeme durumunun tespitinin sadece mahkeme tarafından yapılabilmesidir. Türk hukukunda ise noter vasıtasıyla da bunu yaptırabilmek mümkündür (TTK m. 720).

Hamil, müracaat hakkını kullandığı zaman istediği borçluya yönelebilir. Bu halde müracaat hakkı kapsamında;

- 1- Çekin ödenilmemiş bedelini (AMM m. 1064. 1 1),
- 3- Faizleri (AMM m. 1064. 1. 2),
- 4- Yapılan masraflar (AMM m. 1064. 1. 3) ,
- 5- Çek bedelinin binde üçünü aşmamak üzere komisyon ücretini isteyebilir.

Bunun yanı sıra, AMM'nin 1051. 2. 1. maddesine göre, çek bedelinin ödenilmeyen kısmının % 6'sı oranında tazminat keşideciden talep

edilebilecektir. Bu tazminatın talep edilebilmesi için, sadece kısmen veya tamamen ödenilmemiş olması yeterli olup, bu tazminat, sadece keşideci veya çeki temsile yetkili kimselerden istenebilecektir. Burada Türk hukukundaki % 5'lik çek tazminatı, Azerbaycan hukukunda % 6'lık bir değer olarak düzenlenmiştir.

Hamilin başvurusu üzerine çeki ödeyen kişiler de, kendilerinden önce gelen çek borçlularından;

- 1- *Ödemiş olduğu meblağı,*
- 2- *Ödemenin yapılmasından itibaren her gün için işleyen çek bedelinin %0.3' lük faizi ve komisyon ücreti,*
- 3- *Çek nedeniyle yaptığı masrafları talep edebilecektir.*

Bu düzenleme, AMM'de yer almasında rağmen, ÇHDE'nin 8.7. maddesinde de bir açıklama getirilmiştir.

ÇDHE'nin 8. 8. maddesine göre; talep edilen meblağı ödeyen çek borçlusu, çeki ile birlikte hem ödenmeme durumu ayrı bir belgede (protesto) tespit ettirilmiş ise, bunun; hem de ödemeye dair makbuzun kendisine verilmesini talep edebilir.

Çekin müracaat hakkının hangi sürelerde kullanılabileceği ise, AMM'nin 1067. maddesinde açıklanmıştır. Madde metnine göre; hamil, keşideci dahil tüm müracaat borçlularına, bu anlamda cirantalar ile avalistlere karşı sahip olduğu başvuru hakkını ibraz müddetlerinin bitiminden itibaren 1 yıl içinde; çek borçlularından biri, diğerine karşı haiz olduğu başvuru hakkını ise, bu çek borçlusunun çeki ödediği veya çekin dava yoluyla kendisine karşı dermeyeran edildiği tarihten itibaren 1 yıl içinde kullanmalıdır.

Bu süre Türk hukukunda 6 ay olarak kabul edilmiştir. Bu yönüyle Azerbaycan hukukunda kabul edilen 1 yıllık süre müracaat hakkının kullanılması kapsamında çekin ekonomik işlevine uygun olmasa da, hamili koruma yönünde bir düzenleme olarak kabul edilmiştir.

Türk hukukunda çek hamilinin, alacağını sebepsiz zenginleşme davası ile tahsil edebilme imkânı vardır. Bu imkân, TTK m. 730/I – 4 yollama uyarınca poliçelerde sebepsiz zenginleşme davası ile ilgili uygulanan 644. maddesi ile kullanılabilmektedir. Ancak AMM'nin çeklere ilişkin düzenlemelerinde

sebepsiz zenginleşme davası ile alacağın tahsil edilebilme imkânı ne doğrudan, ne de atıf yapmak suretiyle bile tanınmamıştır. Ancak, AMM'nin "Esassız Varlanma" (Sebepsiz Zenginleşme) başlıklı 1091 – 1095. maddeleri çerçevesinde alacağı tahsil imkânı yaratabilmek için çeklere ilişkin düzenlemelerde bu maddelere atıf yapılması isabetli olurdu.

SONUÇ

Bu açıklamalar ışığında, çekle ilgili düzenlemelerde kaynağı aynı olan Türkiye ve Azerbaycan hukuku bakımından hangi hususlarda farklı düzenlemelerin mevcut olduğu ve bu farklılığın olumlu ve olumsuz yönlerinin neler olduğunu özetleyecek olursak;

1. İbraz sürelerinin tayininde Türk hukukundaki on gün, bir ay ve üç aylık süreler, keşide ve ödeme yerine göre farklılık arz etmektedir. Bu konuda keşide yerinin ödeme yeri ile aynı olduğu çeklerde ibraz süresi on gün iken; keşide yerinin ödeme yerinden farklı olduğu çeklerde ise, bu yerlerin aynı kıtada olması halinde bir ay; aynı kıtada olmaması halinde ise üç aylık süreler kabul edilmiştir. Dolayısıyla aynı ülkede düzenlenip, aynı ülke içerisinde farklı bir yerde ödenecek çekler açısından farklı bir düzenleme getirilmiştir. Oysa; Azerbaycan hukukunda “keşide yeri” kavramı, ülke olarak ele alınmış, çek ülke sınırları içerisinde ödenecekse çekin ibraz edilmesi için bir aylık tek süre kabul edilmiştir. Türk hukukunda ise “keşide yeri” kavramı bir ülke olarak ele alınmadığından aynı ülke içerisinde keşide yeri ile ödeme yerinin farklılık arz ettiği çeklerde ibraz süresi olarak on gün ve bir ay olmak üzere iki ayrı süre kabul edilmiştir. Dolayısıyla, ibraz süreleri konusunda da geniş bir şekilde incelendiği gibi, keşide yerinin tayininde Türk hukukunda karşılaşılan problemlere önerilen çözüm yolu, yine tek sürenin kabul edilmesi yoludur. NARBAY’ ın önermiş olduğu bu çözüm yolunda, Cenevre Yeknesak Kanunu’nun 29. maddesinin 1. fıkrasına uygun olarak ibraz süreleri belirlenirken, “ülke içi” tek bir kriter olarak kabul edilirse Türk hukukunda konu ile ilgili problemlerle karşılaşılmayacağı belirtilmektedir. Azerbaycan hukukunda da Cenevre Yeknesak Kanunu’nun bu maddesine sadık kalınarak, keşide yeri “ülke içi” olarak belirlenmiştir. Bu yönüyle Türk hukukunda NARBAY’ ın da önerdiği gibi yapılacak bir değişiklik bu yönde mevcut olan problemlerin çözümüne kolayca ulaşılabilecektir.

2. Bir diğ er husus da yine ibraz sürelerinin de ğ iş ik olması noktasında kendini göstermektedir. Türk hukukunda on gün, bir ay ve üç ay olmak üzere 3 tip ibraz süresi kabul edilmesine karş ılık; Azerbaycan hukukunda bir ay, iki ay ve üç ay olmak üzere farklı uygulanması gereken süreler mevcuttur. Örne ğ in, Azerbaycan hukukunda çek, aynı ÷ lke de keş ide edilip farklı ÷ lke de ödenecekse çek in iki ay iç erisinde ibraz edilmesi gerekmektedir. Oysa Türk hukukunda bu durumda bir aylık süre kabul edilmiştir. Bu sürenin Azerbaycan hukukunda neden bu kadar uzun tutuldu ğ u hususunda her hangi bir gerekçe mevcut de ğ ildir. Burada iki farklı ÷ lke söz konusu oldu ğ u iç in ve çek in ibraz edilmesinde rastlanabilecek problemleri bertaraf etmenin, bu yönde çek hamilinin daha da korunmasını amaçlayan bir çözüm yolu oldu ğ u düşün cesindeyim.

3. Diğ er bir konu, yine ibraz sürelerinde keş ide yeri bakımındandır. Türk hukukunda Avrupa ÷ lkelerinde düzenlenip Akdeniz ÷ lkelerinde ödenecek olan veya Akdeniz ÷ lkelerinde düzenlenip Avrupa memleketinde ödenecek olan çek ler bakımından, bu ÷ lkeler aynı kıtada sayıldığı ndan bir aylık bir ibraz süresi kabul edilmiştir. Türk hukuku, bu sürenin kabulünde keş ide ve ödeme yerlerini Avrupa ve Akdeniz olarak belirlemiş ; ancak Azerbaycan hukuku, bu sürenin kabulünde keş ide ve ödeme yerlerini Ba ğ ımsız Devletler Toplulu ğ u olarak ele alıp, yine bu ÷ lkelerin aynı kıtada yer aldığı nı kabul ederek ibraz süresini de iki ay olarak düzenlemiştir. Burada Azerbaycan hukukundaki keş ide ve ödeme yerlerini Ba ğ ımsız Devletler toplulu ğ u -eski Sovyetler Birli ğ i Cumhuriyetleri- olarak ele alınmasının bir siyasi tercih oldu ğ u düşün cesi savunulabilir.

4. Azerbaycan hukukunda ibraz sürelerinin fiilen uzatılması, ileri tarihli çek ve vade sorunu gibi konularda kanunda yeterli bir açıklık mevcut de ğ ildir. Örne ğ in; Türk hukukunda TTK. m. 707/II de yer alan “*Keş ide günü olarak gösterilen günden önce ödenmek üzere ibraz olunan çek, ibraz günü ödenir*” şeklindeki düzenlemede keş ide gününün ibraz gününden sonra olabilece ğ i ihtimalini nazara alarak ileri tarihli çek lerin çıkarılması konusunda dolaylı bir imkan tanımıştır. Ancak her ne kadar ileri tarihli çek düzenlenebilse de, bu tür

çekler de ibraz edildiği gün ödenecektir. Bu madde, çekte vade sorunu da beraberinde getirmektedir.

Azerbaycan hukukunda ise; bu konuda AMM.'in 1058. maddesinin “çek görüldüğünde ödenecektir” şeklindeki düzenlemesiyle, ileri tarihli çek düzenlenmesi konusunda dolaylı bir imkan dahi tanınmadığı gibi, bu tip çekleri düzenlemeyi yasaklayan kesin bir hüküm de getirilmemiştir. Ancak kanunun bu hükmü, bu yönüyle çekte vade sorununun oluşmasında problem çıkmasını önlemiştir.

5. Değerlendirilmesi gereken diğer bir husus da, çeklerde - hamilin keşideciye, lehtara, cirantalara, aval verene, yetkisiz temsilciye karşı kullanacağı- müracaat hakkının hangi süre zarfında kullanılabileceği konusundadır. Bu konuda Türk hukukunda süre 6 aydır; Azerbaycan hukukunda ise hamile müracaat hakkını kullanabilmesi için 1 yıllık süre tanınmıştır. Kabul edilen bir yıllık süre çekin ekonomik işlevine uygun olmasa da, hamili korumak maksadıyla getirilmiş bir düzenleme olabilir.

6. Hamilin korunması yönünden Türk hukukunda alacağın “sebepsiz zenginleşme” davası ile tahsil edilebilmesi imkanı tanınmıştır. Bu imkan, TTK. m. 730/I – 4 yollama uyarınca poliçelerde “sebepsiz zenginleşme” davası ile ilgili 644. maddesi ile kullanılabilmektedir. Azerbaycan hukukunda ise; AMM’ de çeklere ilişkin düzenlemede sebepsiz zenginleşme davası ile alacağın tahsil edilebilme imkanı ne doğrudan, ne de atıf yapmak suretiyle tanınmıştır. Ancak AMM’ nin “Esassız Varlanma” (Sebepsiz Zenginleşme) başlıklı 1091 – 1095. maddeleri çerçevesinde alacağı tahsil imkanı yaratabilmek için çeklere ilişkin düzenlemelerde bu maddeye atıf yapılması isabetli olacaktır.

7. Çekin ödenilmesi konusunda AMM’ nin 1058.1 maddesi ile muhataba bir ödeme yükümlülüğü getirilmiştir. Burada ödeme yükümlülüğü anlamında kullanılan “ödenilmelidir” sözcüğü, Çeklerin Tedavülü Haqqında Qanun’da “ödenir” sözcüğü şeklinde ifade edilmiştir. Böylece AMM’ de muhataba getirilen ödeme yükümlülüğü anlamını yitirmiş olmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan hukukunda yine bu konuda çekin kısmen karşılığının bankada mevcut olması halinde muhatabın kısmi karşılığı hamile ödeme yükümlülüğünün yazılı bir düzenleme haline getirilmesi isabetli olurdu. Çünkü

Çekin ibrazı anında kısmi bir karşılığının mevcut olması halinde muhatabın bu kısmi ödemeyi yapma yükümlülüğü konusunda AMM' de yazılı bir hüküm mevcut değildir. Bu hüküm Türk hukukunda 3167 sayılı ek Kanunu ile yazılı hale gelmiştir.

8. Yine; müracaat hakkının kullanılması için ödememe durumunun tespit ettirilmesi yönünden Azerbaycan hukukunda farklı bir düzenleme mevcuttur. TTK' da ödememe durumunun tespitinin noter marifetiyle yapılabilmesi mümkün iken; Azerbaycan hukukunda bu durumun tespitinin sadece mahkeme yoluyla mümkündür. Mahkeme yoluyla durumun tespit ettirilmesi hamilin alacağın tahsil edebilmesi açısından her ne kadar güvenli bir yol olsa da, bir o kadar da işlemlerin hızlı yürümesini engelleyebilecek bir yol olduğu açıktır. Dolayısıyla, Azerbaycan hukuku açısından, bu durumun noter marifetiyle tespit ettirilmesini bir düzenlemeyle mümkün kılmak ek hamillerini koruma yönünden bir gelişme olacaktır.

Bu gibi durumların açıklığa kavuşması için kanuni düzenlemelerde değişiklik yapılması gerektiğinin düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- AKBEROV, Rahib, SELİMOV, Sadiq** : Azərbaycan Dövlət və Hüquq Tarixi, Bakü, 2003
- AKBEROV/ SELİMOV**
- AKYAZAN, Sıtkı** : “ Çekin Muhataba İbraz Zorunluluğu ve Çekten Cayma”, BTHE, Ankara, C.VI, S.9, 1972
- ALLAHVERDİYEV, Sabir** : Azərbaycan Respublikası Mülki Hüququ ders kitabı, C.I, Kitap. I, Bakü, 2001, (ARMH, C.I, Kitap. I)
- ALLAHVERDİYEV, Sabir** : Azərbaycan Respublikası Mülki Hüququ ders kitabı, kitap I, C. II, Bakü, 2001, (ARMH, C.II)
- ALLAHVERDİYEV, Sabir** : Azərbaycan Respublikası Mülki Hüququ ders kitabı, kitap II, Bakü, 2001, (ARMH, kitap II)
- BAĞİROV, Mübariz** : Bank ve Bank Emeliyyatları, Bakü, 2003
- BAHTİYAR, Mehmet** : “Yargıtay Kararları Işığında Kambiyo Senetlerinde Keşide Tarihi ve İmkânsızlığı” Batıder, C. XX, S. 2, 1999
- BAŞBUĞOĞLU, Tarık** : Uygulamalı Türk Ticaret Kanunu, C. I, Ankara, 1992
- BATTAL, Ahmet** : Güven Kurumu Nitelendirilmesi Işığında Bankaların Hukuki Sorumluluğu, BTHE, Ankara, 2001 (Hukuki Sorumluluk)
- BATTAL, Ahmet** : Kıymetli Evrak Hukuku, Ankara, 2005 (Kıymetli Evrak)
- BİNGÖL, Abdullah** : “Çekte Muhatap Bankanın Hukuki Sorumluluğu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), 1998

- CAN**, Mertol : “Çek hamilinin muhatap bankaya karşı hukuki durumu”, GÜHFD, C.II, S.1/2, Ankara
- ÇOLAK**, Haluk : “3167 sayılı Kanunun Uygulamasında bankaların Özen Yükümlülüğü ile Karşılıksız Çek Keşide Etmek Suçunun Cezai Hüküm ve Sonuçları.” Çek hukukunun güncel Sorunları Sempozyumu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2002/1
- ÇOLAK**, Haluk, **ÖZDEMİR**, Kenan, **HIZ**, Yüksel
ÇOLAK/ ÖZDEMİR/ HIZ : Açıklamalı, Gerekçeli ve İçtihatlı Çek Kanunu Uygulaması ve İlgili Mevzuat, Ankara, 2003
- DERYAL**, Yahya : Ticaret Hukuku, 7. Bası, Trabzon, 2004
- DOĞANAY**, İsmail : Türk Ticaret Kanunu şerhi, C.2, 3. Bası, Ankara, 1990
- DOMANIÇ**, Hayri : Karşılıksız Çek Yargıtay Kararları ve Dünya Mevzuatından Örnekler, Eleştiriler ve Temenniler, İstanbul, 1983 (KARŞILIKSIZ ÇEK)
- DOMANIÇ**, Hayri : Kıymetli Evrak Hukuku ve Uygulaması TTK Şerhi, C. IV, İstanbul, 1990 (Kıymetli Evrak)
- DONAY**, Suheyl : Son Değişiklikler Açısından Çek, 1. bası, İstanbul, 1986
- EREM**, Faruk, **KALPSÜZ**, Turgut, **ÇELEBİCAN**, Gürkan
EREM/ KALPSÜZ/ ÇELEBİCAN : İktisadi ve Hukuki Yönden Çek, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1974
- ERİŞ**, Gönen : Açıklamalı, İçtihatlı, Uygulamalı Çek Hukuku, Ankara, 1993

- ERTEKİN**, Erol, **KARATAŞ**, İzzet
ERTEKİN/KARATAŞ : Ticari Senetler Poliçe-Bono-Çek, Ankara, 1998
- GÖLE**, Celal : Çek Hukuku, Ankara, 1989
- GÜRBÜZ**, Hulusi : Bankalarla Ticari Senetler İlişkisi, Ankara, 1981
- İMREGÜN**, Oğuz : Kara Ticareti Hukuku Dersleri, Genel Hükümler- Ortaklıklar- Kıymetli Evrak, İstanbul, 1991
- İNAL**, N, Çınar : “Çekte ibraz sürelerinin önemi, hüküm ve sonuçları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993
- KARAYALÇIN**, Yaşar : “İleri Tarihli Çeklerle İlgili Görüşü”, Batıder, Haziran, 1982, C.XI, S. 3
- KENDİGELEN**, Abuzer : Çek Hukuku, İstanbul, 2004
- KINACIOĞLU**, Naci : Kıymetli Evrak Hukuku, 5. Bası, Ankara, 1999
- MEMİŞ**, Yahya : “Çeklerde Muhatap ve Muhatabın Sorumluluğu”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muş, 1993
- NARBAY**, Şafak : “Çekte İbraz Sürelerinin Belirlenmesinde Ölçü Alınan ‘Yer’ Kavramına ‘De Lege Lata’ ve ‘ De Lege Ferenda’ çözüm Önerileri”, Bilgi Toplumunda Hukuk, C.I, İstanbul, 2003 (Öneriler)
- NARBAY**, Şafak : Çekten Cayma ve Ödeme Yasağı, 2. Bası, İstanbul, 1999
- ORUCOV**, İlkin : “Bazar iqtisadiyatına keçid şəraitində bankaların fiziki şəxslərlə təkmilləşdirilməsi yolları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bakü, 2004.
- ÖZDAMAR**, Mehmet : “Çek Kanununda yapılan değişiklik üzerine bir değerlendirme”, GÜHFD, C.VI. S. ½, Ankara, 2002

- ÖZKORKUT**, Korkut : “Çek Hukukunda Ödeme için İbraz Süreleri” Batıder, C.XIX, S. 2, 1997
- ÖZTAN**, Fırat : Kıymetli Evrak Hukuku 9. Bası, Ankara, 2004
- POROY/ TEKİNALP** : Kıymetli Evrak Hukuku Esasları, 15. Bası, İstanbul, 2001
- POSTACIOĞLU**, İlhan : “ Çekin ibrazı ile ilgili Bazı Problemler”, Batıder, C.VIII, S.2, 1976
- PULAŞLI**, Hasan : Kıymetli Evrak Hukuku, 4. Bası, Konya, 1997
- REİSOĞLU**, Seza : Türk Hukukunda ve Bankacılık Uygulamasında Çek, İstanbul, 1985
- REİSOĞLU**, Seza : “Çeklerde Keşide Yeri ile İlgili Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı ve Uygulaması, Bankacılar Dergisi”, S.12, Temmuz, 1993
- SARI**, Mehmet : “Türk Ticaret Kanunu ve Çek Kanunu ile Bankalara yüklenen yükümlülükler” www.turkhukusitesi.com/makale.123.htm.
- SVİT**, J.P : Qrajdanskoe Pravo (uçebnik), 1999 (derslik)
- TEKİL**, Fahiman : Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul, 1980
- TEKİL**, Müge : “Çekte muhatap bankanın hukuki sorumluluğu”, Yüksek lisans tezi”, İstanbul, 1997
- TEOMAN**, Ömer : “Çekte İbraz Sürelerinin Hesaplanmasında Keşide Gününün Önemi”, Reha Poroya Armağan, İstanbul, 1995
- TÜRK**, S, Hikmet : “Çekler hakkındaki 3167 sayılı Kanunla ilgili Adalet Bakanlığı Taslağı ve karşı görüşler Sempozyumu, Çek komisyonu toplantısı açılış konuşması, BTHE, Ankara, 12 Ocak, 2002

- UZUNER, A, Ahmet** : “3167 sayılı kanuna göre bankanın yükümlülükleri ve ceza sorumluluğu”, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 1994
- ÜLGEN, Hüseyin, HELVACI, Mehmet, KENDİGELEN, Abuzer, KAYA, Arslan**
ÜLGEN/ HELVACI/ KENDİGELEN/ KAYA: Kıymetli Evrak Hukuku, İstanbul, 2005
- XUDUOĞLU, Şahbaz** : Özelleştirme ve Qiymetli Kağızlar haqqında Senedler Toplusı, Bakü, 2003
- YENİDÜNYA, A, Caner** : Açıklamalı, Gerekçeli ve Karşılaştırmalı Yeni Çek Kanunu, İstanbul, 2003
- YILDIZ, Şükrü** : “İbraz süresini geçiren çek hamilinin hukuki durumu ve Yargıtay kararları”, Batıder, XIX Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, 10 Mayıs 2003
- YOLÇİYEV, Mübariz** : Türkiye ve Azerbaycan Hukukunda Kıymetli Evrak ve Kambiyo Senetleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2002

www.mevzuat.adalet.gov.tr 31.01.2007

www.btom.org.tr 31.01.2007

ÖZET

Çeklerin ibrazı ve ödenmesi hususunda karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi amacıyla mevcut düzenlemelerde ne gibi olumlu veya olumsuz yönlerin var olduğu, bu hususların ne gibi zararlara yol açacağı konuları Azerbaycan ve Türk hukuku bakımından incelenmiştir.

Özellikle Azerbaycan hukuku açısından faydalı olacak bu araştırmanın ilk bölümünde *çekin hukuki niteliği, ibrazı, ibraz süreleri, çekin muhatabı* konuları Türk hukuku ile mukayeseli olarak incelenmiş, var olan kanun boşluklarına işaret edilmiş, bu olumsuzluklar nedeniyle karşılaşılabilecek güçlüklerin önlenmesinde doktrindeki tartışmalarla birlikte değerlendirilerek makul bir çözüm bulma yönünde görüşler bildirilmiştir.

Araştırmanın diğer bölümlerinde ise, *çekin ödenmesi* hususunda hamilin karşılaşılabileceği problemleri, yine doktrindeki görüşlerle birlikte değerlendirilmiş, çek muhatabının çeki ödemedeki zorunluluğu ve hangi hallerde çeki ödemeye yetkili olmadığı durumları ele alınıp incelenmiştir.

Sonuç olarak; çekle ilgili düzenlemelerde iki ülke hukuku mevzuatı birlikte değerlendirilmiş ve her iki hukuk için önerilerde bulunulmuştur.

ABSTRACT

The positive and negative points - in law regulations which are aimed to prevent from the problems encountered at the point of presentation and payment of cheques- are researched with this study. Also, the problems which are issued from these cases are discussed in points of the Azerbaijan and Turkish laws.

A specially, it is so beneficial that to touch a void points on topic judicial feature of cheques, presentation and presentation duration of cheques at Azerbaijan law. It is necessary to find a admissible ways to solve these problems with appreciate doctrine contentions. And in this thesis there are some ideas adviced to solve legal solutions on void points in Azerbaijan law and comperativly with Turkish law.

Another section is named as payment of cheques. In these procces the problems -which bearer is faced with- are tried to find admissibale ways with doctrine contentions. Also obligation of bank on payment of cheques and positions which are bank not allowed to pay cheques are also discussed around frame of doctrine contentions.

Consequently, law regulations about cheques in point of two country current law are researched again and advised some thesis both current law.